

Det pædagogiske arbejde med mad og måltider i dagtilbud

Vidensopsamling

DANMARKS
EVALUERINGSINSTITUT

INDHOLD

Det pædagogiske arbejde med mad og måltider i dagtilbud

Vidensopsamling

1	Resumé	5
<hr/>		
2	Indledning	8
2.1	Baggrund	8
2.2	Formål	8
2.3	Karakteristik af studierne	9
2.4	Vidensopsamlingens opbygning	10
2.5	Organisering af projektet	10
<hr/>		
3	Børn og voksne som rollemodeller	11
3.1	Pædagogen som rollemodel	11
3.2	Børns peer-interaktioner	12
<hr/>		
4	Kommunikation og sprogudvikling	13
4.1	Pædagogers understøttelse af kommunikationen	13
4.2	Sprogudvikling gennem børns peer-interaktioner	14
4.3	Flersprogede og små børns kommunikationsmuligheder	15
<hr/>		
5	Socialisering og disciplinering	16
5.1	Socialisering og (med)læring	16
5.2	Ekskludering og civilisering	17
5.3	Måltidet – mellem regler og udforskning	18
<hr/>		
6	Børns aktive inddragelse og indflydelse	20
6.1	Understøttelse af børns deltagelse og medbestemmelse	20

6.2	Børns oplevelser af indflydelse og medbestemmelse	20
6.3	Rutinesituationer som særligt voksenstrukturerede	21
<hr/>		
7	Tilgange, metoder og interventioner	23
7.1	Pædagogiske tilgange	23
7.2	Interventioner	24
<hr/>		
8	De fysiske rammer og organisering	26
8.1	Indretning og organisering af rummene og de fysiske elementer	26
8.2	Organisering og placering af børn og voksne	27
<hr/>		
9	Forældresamarbejde	29
9.1	Betydningen af sociale og kulturelle forhold i forældresamarbejdet	29
9.2	Dokumentation som et redskab til forældresamarbejde	30
<hr/>		
10	Organisering af og samarbejde mellem personale	32
10.1	Tværfagligt samarbejde	32
10.2	Fælles og systematisk måltidspædagogik	33
<hr/>		
11	Mad- og måltidspolitik og madordninger	34
11.1	Sammenhæng mellem mad- og måltidspolitik og praksis	34
11.2	Sammenhæng mellem madordninger og praksis	35
<hr/>		
	Appendiks A – Litteraturliste	37
<hr/>		
	Appendiks B – Resuméer	42
<hr/>		
	Appendiks C – Metode	105
<hr/>		

1 Resumé

Denne vidensopsamling ser nærmere på, hvad der karakteriserer mad og måltider i dagtilbud, og på, hvordan det pædagogiske personale arbejder med maddannelse, måltider og sundhed. Formålet er at give et overblik over eksisterende viden om, hvordan det pædagogiske arbejde med mad og måltider i dagtilbud bidrager til at skabe pædagogiske læringsmiljøer, der gavner børnenes trivsel, læring og udvikling.

Vidensopsamlingen bygger på 57 udvalgte studier fra de seneste ti års forskning i Skandinavien. Vidensopsamlingen indgår i en række af materialer, som Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) udarbejder for Børne- og Socialministeriet i perioden 2019-21 på baggrund af regeringsstrategien ”Mad, måltider og sundhed” (Miljø- og Fødevarerministeriet, 2018).

Nedenfor opsummeres ni temaer i vidensopsamlingen, som efterfølgende udfoldes i kapitel 3-11.

Børn og voksne som rollemodeller kan styrke spisevaner, madglæde og socialt samspil

Både børn og det pædagogiske personale i dagtilbud har gode forudsætninger for at fungere som forbilleder for hinanden i måltidssituationen. Flere studier peger fx på, at det pædagogiske personale ved at være rollemodeller både kan bidrage til at udvikle børnenes spisevaner, madglæde- og mod. Samtidig kan de voksne understøtte interaktioner børnene imellem, så de lærer af og med hinanden, hvilket ifølge flere studier kan understøtte sociale relationer og det sociale samspil under måltidet.

Måltidet har potentiale til at udvikle børns sproglige og kommunikative kompetencer

Måltidet er som situation oplagt til at skabe dialog mellem børn og voksne samt børnene imellem. Flere studier peger på, at måltidet er en rutinesituation, der har potentiale til at fremme børns sproglige og kommunikative evner. Studierne fremhæver, at det pædagogiske personale har til opgave at skabe gode forudsætninger for kommunikation mellem voksne og børn samt interaktioner mellem børnene ved fx at være lydhøre over for børnenes egne indspil og skabe en fælles opmærksomhed under måltidet. Enkelte studier peger også på måltidets potentialer for at fremme tosprogede børns sprogkundskaber.

Måltidet har en socialiserende og disciplinerende virkning

Socialisering er en del af det pædagogiske arbejde med mad og måltider i dagtilbud. Ifølge en række studier har denne socialisering en dobbeltbetydning, da normerne omkring mad og måltider på den ene side kan understøtte børnenes muligheder for at blive til som kulturelt kompetente og dannede deltagere i dagtilbuddenes fællesskaber, mens normerne på den anden side kan have en ekskluderende og disciplinerende virkning, der fx kommer til udtryk ved at korrigere forældre og børn i henhold til de dominerende institutionelle ideer om passende spisevaner og bordskik.

Børns aktive inddragelse og medbestemmelse har positiv indflydelse på deres trivsel og læring

En række studier viser, at det mad- og måltidspædagogiske arbejde i dagtilbud kan understøtte børns lærings- og udviklingspotentialer, hvis de sikres inddragelse og indflydelse. Der peges på, at voksenstrukturerede rammer om måltidet kan risikere at begrænse børnenes aktive deltagelse og de læringspotentialer, der ligger i inddragelsen. Flere studier fremhæver også, hvordan børns indflydelse på selve maden og den sociale kontekst omkring måltidet understøtter børnenes positive oplevelser.

Mad- og måltidsarbejdet i dagtilbud tilrettelægges både ud fra overordnede tilgange og konkrete indsatser

Det pædagogiske arbejde med mad og måltider foregår i nogle tilfælde gennem planlagte forløb, som både kan struktureres ud fra overordnede tilgange eller konkrete metoder og indsatser. Flere studier bidrager med konkrete eksempler på metoder og indsatser til at planlægge det pædagogiske arbejde omkring mad og måltider, så det understøtter børnenes læring og udvikling. Metoderne i studierne er rettet mod naturvidenskab, sensorisk læring og specifik viden om mad.

Fysiske rammer og placering af børn og voksne har betydning for måltidet

Dagtilbuddets fysiske rammer og organisering af børn og voksne i rummet har indvirkning på det pædagogiske arbejde med mad og måltider. Flere studier peger på, hvordan indretningen af rummene og de fysiske elementer har betydning for måltidssituationen, mens der ligeledes lægges vægt på, at placeringen af børn og voksne omkring bordet er vigtigt. En række studier understreger fx vigtigheden af, at personalet sidder sammen med børnene og spiser for at skabe det bedste udgangspunkt for måltidet.

Mad og måltider kan danne udgangspunkt for samarbejde med forældre

Mad og måltider fremhæves som en oplagt situation, hvor forældre og dagtilbud kan indgå i et konstruktivt samarbejde om barnets dagligdag. En række studier peger på, at forældrenes sociale, kulturelle og sproglige baggrunde kan have indvirkning på samarbejdet, og det anbefales fx, at perso-

nalet skaber en åben og lydhør kommunikation samt dokumenterer mad- og måltidsarbejdet til forældrene. Flere studier fremhæver ligeledes vigtigheden af at inddrage forældre for at udligne den sociale ulighed i børns spisevaner, som kan have livslang betydning for deres sundhed.

Samarbejde mellem personale er afgørende for udviklingen af det måltidspædagogiske arbejde

Samarbejde mellem det pædagog- og køkkenfaglige personale samt ledelsen og det pædagogiske personale imellem spiller en stor rolle for dagtilbuddets arbejde med mad og måltider. Flere studier lægger vægt på, at det tværfaglige samarbejde kan kvalificere det pædagogiske arbejde med mad og måltider. Desuden fremhæves vigtigheden af at nedskrive dagtilbuddenes værdier, principper og rutiner for arbejdet med mad og måltider i skriftlige dokumenter som fx lære- eller måltidsplaner, da studierne viser, at de kan understøtte en systematisk måltidspædagogik, der kan bidrage til en fælles pædagogisk forståelse og praksis i dagtilbuddene.

Mad- og måltidspolitikker og madordninger har indflydelse på det pædagogiske arbejde med måltider

Der er forskel på, hvilke madordninger dagtilbuddene har, og hvordan de arbejder med og implementerer mad- og måltidspolitikker. Disse to elementer har indflydelse på det pædagogiske arbejde med mad og måltider. Flere studier viser således, at der er forskellige fordele og ulemper ved hhv. interne madordninger, eksterne madordninger og madpakkeordninger, og det fremhæves, hvordan disse har forskellig betydning for børnenes sundhed, læring og trivsel.

2 Indledning

2.1 Baggrund

Børne- og Socialministeriet har sammen med Undervisningsministeriet og Styrelsen for Undervisning og Kvalitet igangsat et initiativ om maddannelse i dagtilbud og grundskoler med afsæt i regeringsstrategien ”Mad, måltider og sundhed”. Regeringsstrategien indeholder en række initiativer, der søger at fremme sundheden og livskvaliteten for danskere gennem hele livet. Baggrunden for regeringsstrategien er bl.a. en konstatering af, at næsten hvert femte barn mellem ni og elleve år er overvægtigt, og næst efter rygning tilskrives usunde madvaner flest dødsfald og kroniske livsstilssygdomme som kræft, diabetes og hjertekarsygdomme. De sundhedsmæssige udfordringer er forbundet med socioøkonomiske faktorer, hvilket bl.a. kommer til udtryk ved, at børn af forældre med kortere uddannelse generelt spiser mindre sundt sammenlignet med børn af forældre med længere uddannelse (Miljø- og Fødevareministeriet, 2018).

I Danmark går de fleste børn i dagtilbud, hvor de får dækket mellem 45-70 % af deres daglige energibehov (Iversen & Sabinsky, 2011). Dagtilbuddene er derfor et vigtigt sted at sætte ind i forhold til at udligne uligheden i sundheden ved at påvirke, hvad og hvordan børnene spiser (Christoffersen, Højen-Sørensen, Laugesen, 2014; Sepp, Höjjer, & Wendin, 2016). Vigtigheden heraf understøttes yderligere af, at de madvaner, som grundlægges i barndommen, som oftest har livslang indflydelse på sundheden (Miljø- og Fødevareministeriet, 2018; Iversen & Sabinsky, 2011).

Gode måltider i dagtilbud handler ikke kun om at tilbyde børn sund ernæring, da de pædagogiske rammer har afgørende betydning for udviklingen af børns maddannelse, madglæde og madmod (Andersen & Holm, 2013). Flere studier belyser imidlertid, at mad- og måltidspolitikker og -vejledninger samt personalets fokus i dagtilbud har tenderet til primært at være rettet mod måltidet som en situation for sund ernæring og i mindre grad på de mad- og måltidspædagogiske mål og praksisser (Hansen, Hansen & Kristensen, 2017; Tuset, 2018; Brunnoson, 2012). Studiernes konklusioner peger altså på, at personalet er bekendt med, hvad der kendetegner sund mad til små børn, mens de mangler viden og kompetencer til at udforme mad- og måltidspædagogikken i praksis for at understøtte børns læring, udvikling og dannelse.

2.2 Formål

Denne vidensopsamling er en del af regeringsstrategiens indsatser, som sigter mod at understøtte dagtilbuds arbejde med børns maddannelse, måltider og sundhed gennem indsamling og formidling af viden og inspirerende materialer. Vidensopsamlingens formål er at bidrage med perspektiver på og viden om de forskellige forhold, der har betydning for det pædagogiske arbejde med mad og måltider i dagtilbud. Fokuset er især på, hvilke potentialer og udfordringer forskellige pædagogiske tilgange og mål har i forhold til at understøtte børns læring, udvikling og dannelse i dagtilbud. Det er forhåbningen, at vidensopsamlingen kan understøtte det pædagogiske arbejde med

mad og måltider i dagtilbud inden for rammerne af ”Den styrkede pædagogiske læreplan” (Børne- og Socialministeriet, 2018).

Vidensopsamlingen indgår som en del af en række materialer til dagtilbud med fokus på det pædagogiske arbejde med mad og måltider, som Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) udarbejder for Børne- og Socialministeriet i perioden 2019-21. Vidensopsamlingen udgør, sammen med en samling af praksiseksempler på det pædagogiske arbejde med mad og måltider fra udvalgte kommuner og dagtilbud, fundamentet for nogle inspirationsmaterialer til ledere og pædagogisk personale i dagtilbud, ligesom de i sig selv kan være til inspiration for dagtilbuddene. Desuden er materialet en del af grundlaget for udviklingen af professionshøjskolernes kompetenceudviklingsforløb målrettet pædagogisk personale som en del af det samme initiativ.

2.3 Karakteristik af studierne

Vidensopsamlingen inkluderer 57 skandinaviske studier, som er udvalgt efter en række kriterier – se metodeappendiks. Fælles for studierne er, at de belyser aspekter af det pædagogiske arbejde med mad og måltider i dagtilbud for nul- til femårige børn. Studier, der omhandler ernæring i en anden kontekst end den pædagogiske, er altså ikke inddraget.

Studierne er kvalitative såvel som kvantitative. Der er dog en betydelig overvægt af kvalitative studier med et pædagogisk eller sociologisk udgangspunkt, der bygger på etnografiske metoder. Disse studier bidrager med detaljerede og dybdegående beskrivelser af de sociale processer omkring mad- og måltidssituationer, der giver indsigt i de voksnes og/eller børnenes egne oplevelser, erfaringer og adfærd i et afgrænset antal dagtilbud. Fordelen ved de kvalitative studier er, at de kan give en forståelse af det levede livs kompleksiteter, modsigelser og dilemmaer i dagtilbud. Studierne kommer sjældent med ensidige konklusioner på bestemte pædagogiske metoder eller løsninger til praksis, men kan i stedet rejse spørgsmål og refleksioner, der kan inspirere til pædagogisk udvikling.

Enkelte studier er baseret på kvantitative metoder og undersøger fx udbredelsen af forskellige typer af madordninger, forældretilfredshed med frokostordninger og effekterne af sundhedsfremmende interventioner. Fordelen ved de kvantitative studier er, at de kan give en forståelse af sammenhænge på tværs af en større gruppe dagtilbud, som gør det muligt fx at generalisere og opsummere omfanget eller variationen af et fænomen. I interventionsstudier baseret på kvantitative metoder er der desuden mulighed for at komme nærmere til en vurdering af effekten og få viden om, hvilke interventioner der virker i forhold til bestemte målsætninger.

Endelig indgår enkelte reviewstudier, der indsamler og formidler viden fra en række forskningspublikationer. Disse studier gør det bl.a. muligt at danne overblik over perspektiver og konklusioner på et undersøgelsesspørgsmål og sammenfatte synteser på baggrund af forskningslitteraturen.

En betydelig andel af de inkluderede studier bygger på en opfattelse af, at det måltidspædagogiske arbejde i dagtilbud bør prioritere børns aktive deltagelse og medbestemmelse. Dette begrundes bl.a. med et syn på barnet som kompetent til at tage del i og influere aktiviteter og beslutninger vedrørende mad og måltider, ligesom der henvises til idealer om at fremme barnets demokratiske deltagelse, rettigheder og myndiggørelse.

2.4 Vidensopsamlingens opbygning

Vidensopsamlingen er inddelt i ni temaer om det pædagogiske arbejde med mad og måltider i dagtilbud. Temaerne er udledt af en analyse af det indholdsmæssige fokus i studierne. En del af de inkluderede studier belyser flere temaer, og nogle pointer understøtter eller står i kontrast til andre pointer inden for og på tværs af temaerne. Fx er der på tværs af temaerne et gennemgående fokus på, hvordan det pædagogiske personale gennem deres adfærd og samspil med børnene skaber de sociale rammer omkring mad og måltider, der påvirker børnenes læring, udvikling og trivsel. Studierne giver imidlertid forskellige perspektiver på, hvilke positioner personalet og børnene bør have under måltiderne. Således understreger flere studier vigtigheden af, at personalet viser en form for autoritet ved at strukturere måltidet gennem regler og rutiner, mens andre studier fremhæver, at personalet bør understøtte børns muligheder for udforskning og leg under måltiderne ved at være åbne for at følge børnenes egne input og initiativer. Den tematiske analyse kan derfor bidrage til at belyse kompleksiteten og nuancerne i det pædagogiske arbejde med mad og måltider og danne grundlag for faglige diskussioner om denne praksis fra forskellige perspektiver.

Temaerne suppleres med resumeer af de inkluderede forskningspublikationer, som samlet kan fungere som et opslagsværk, hvis læseren ønsker mere viden om de enkelte studier. Hvor den tematiske analyse præsenterer centrale konklusioner i studierne, præsenterer resumeerne både studiernes formål, resultater og metoder i deres helhed. Resumeerne præsenteres i alfabetisk rækkefølge efter forfatternavne.

2.5 Organisering af projektet

Vidensopsamlingen er udarbejdet af en projektgruppe på Danmarks Evalueringsinstitut bestående af seniorkonsulent Andreas Hougaard (projektleder), konsulent Sabine Lyø Andersen og juniorkonsulent Sarah Hesseldal Andersen. En ekspertgruppe bestående af følgende forskere har været tilknyttet projektet: lektor Ellen Ravn Habekost, University College Lillebælt, adjunkt Stine Rosenlund Hansen, Roskilde Universitet, professor MSO Karen Wistoft, Aarhus Universitet, og lektor Hanna Sepp, Höghskolan Kristianstad. Ekspertgruppens opgaver har bestået i at kvalificere litteraturlister og kommentere udkast til vidensopsamlingen.

3 Børn og voksne som rollemodeller

Både det pædagogiske personale og børn i dagtilbud har gode forudsætninger for at fungere som rollemodeller for hinanden. Ti studier beskæftiger sig med, hvordan det pædagogiske personale kan skabe socialt samspil under måltider, igennem hvilke børnene kan lære med og af hinanden. Fra det pædagogiske personales perspektiv handler det både om at være en god rollemodel i forhold til spisning og det sociale samspil under måltiderne og om at understøtte børnenes funktion som rollemodeller ved at facilitere peer-interaktioner mellem børnene.

3.1 Pædagogen som rollemodel

Flere studier pointerer vigtigheden af, at det pædagogiske personale fungerer som gode rollemodeller, som børnene søger støtte hos og spejler sig i. Det pædagogiske personale spiller nemlig en afgørende rolle i forhold til at understøtte børns viden om og erfaringer med mad og måltider (Hansen, Leer, Broström, Warrer & Jensen, 2018; Bjørgen, 2009; Ray et al., 2016; Tuset, 2018; Sepp, 2017; Skolverket, 2014). Fx viser et studie, at børns meningsdannelse i høj grad skabes ud fra, hvad personalet taler om, hvordan de møder hinanden og børnene, og hvilke aspekter af deres praksis de anser som vigtige (Schei 2013), ligesom et andet studie fremhæver, at personalets spisning og fortælling om, hvordan maden smager påvirker børnenes mod til at smage på forskellig slags mad (Sepp, 2017).

To studier belyser, at det pædagogiske personale anser det som væsentligt at være en god rollemodel under måltiderne (Sepp, 2017, Ray et al., 2016). Fx beskriver Ray m.fl. på baggrund af et interviewstudie med pædagogisk personale fra syv forskellige børnehaver, at det pædagogiske personale så sig selv som "ernæringslærere" ("nutrition educators"). Dette indebærer ifølge personalet, at de gennem deres valg af mad, samtaler og handlinger lærer børnene om sunde spisevaner, gode bordmanerer og den nationale madkultur. Personalet oplevede, at det at være rollemodel for børnene var en af de mest effektive måder at engagere børnene til at smage og på den måde præge deres forhold til mad (Ray et al., 2016).

For at fungere som en god rollemodel indebærer det ifølge flere studier, at personalet spiser sammen med børnene (Tuset, 2018; Hansen et al., 2018). Desuden er det centralt, at personalet har en legende tilgang til mad og måltider. Denne tilgang understøttes, hvis personalet lægger op til udforskning og eksperimentering med maden (Klette, Drugli & Aandahl, 2016; Hansen et al., 2018), og ved at de udtrykker nydelse, nysgerrighed og fokuserer på smagsnuancerne, bl.a. ved at udtrykke, hvordan de oplever smagene (Sepp, 2017; Hansen et al., 2018; Tuset, 2018). Desuden indebærer det ifølge et studie, at personalet opfordrer børnene til at smage på maden. Det gælder også den mad, de som regel afviser, eller som er ukendt for dem (Tuset, 2018). I den forbindelse er det dog væsentligt at fremhæve en central pointe i et kvalitativt studie fra tre børnehaver af Hansen & Kristensen, der understreger vigtigheden af, at personalet har en opmærksomhed på at lytte til og respektere børnenes grænser under måltiderne (Hansen et al., 2018). Således viser studiet, at bør-

nene oplevede frustration og usikkerhed, hvis de blev presset til at spise noget bestemt. Det er derfor ifølge Hansen og Kristensen centralt, at børn får lov til at give udtryk for, hvis der er mad, de ikke kan lide, og at personalet respekterer børnenes oplevelser, da det ellers kan modvirke børnenes nydelse og glæde ved maden (Hansen & Kristensen, 2017).

Flere studier peger på vigtigheden af ikke at fokusere på, hvad der er usund mad, hvor meget børnene spiser, om børnene kan lide maden, og om de bliver mætte (Hansen et al., 2018; Bjørgen, 2009; Tuset, 2018). Derimod er det ifølge flere studier centralt, at personalet understøtter måltidets funktion som en pædagogisk læringsaktivitet, hvor personalet agerer som entusiastiske og legende rollemodeller, der opmuntrer børnene til at kigge, røre og smage på fødevarer uden tvang (Sepp, Höijer, & Wendin, 2016, Tuset, 2018; Hansen et al., 2018). To studier viser, at det er den mest effektive tilgang i forhold til at fremme børnenes læring samt deres accept over for forskellige typer af mad (Tuset, 2018; Hansen et al., 2018).

I modsætning til studierne anbefaling af at personalet fungerer som rollemodeller ved at indgå i et aktivt samspil med børnene under måltiderne, viser et observationsstudie af 370 måltider i forskellige dagtilbud af Tuset, at personalet primært havde fokus på ernæring og i mindre grad på at understøtte et udforskende og udviklende miljø under måltiderne. Observationerne viser således, at personalet prioriterede at spise med de fire- til femårige børn, men de fungerede typisk som stille rollemodeller uden at kommunikere med dem. Personalet sad typisk med de et- til toårige børn uden at spise med dem, men sammenlignet med de ældre børn tog personalet oftere initiativ til samtaler og interaktioner med denne aldersgruppe (Tuset, 2018).

3.2 Børns peer-interaktioner

Det er ikke kun voksne, der har betydning for børns læring og madvaner under måltider, da børns peer-interaktioner ifølge flere studier kan bidrage til, at de lærer fra og med hinanden (Sepp & Höijer, 2016; Tuset, 2018; Munck Sundman, 2013; Danmarks Evalueringsinstitut, 2014, Gjems et al., 2012, Klette et al., 2016). Studierne peger bl.a. på, at børn gennem deres interne interaktioner kan udvikle samhørighed i fællesskaber, hvorigennem de fx lærer kommunikations- og samtalefærdigheder og sociale normer. På baggrund af videooptagelser af måltidssituationer med tre- til seksårige børn i dagtilbud viser Munck Sundman fx, hvordan børnene selv skabte en lokal kultur og socialisationsmønstre på baggrund af deres gensidige interaktioner, når de sad omkring spisebordet uden voksne. Børnene påtog sig ansvaret for at hjælpe hinanden og efterleve regler, som sikrede en almen social orden for måltidet. Derudover viser optagelserne, at børnene ofte først begyndte at spise den mad, der var ukendt for dem efter, at et af de andre børn i spisegrupperne afprøvede maden og bekræftede, at smagen var god (Munck Sundman, 2013).

4 Kommunikation og sprogudvikling

Dette kapitel omhandler forskellige pædagogiske tilgange til at udvikle børns kommunikative og sproglige kompetencer gennem det sociale samspil omkring måltiderne. 16 studier beskæftiger sig med, hvordan det pædagogiske personale kan være med til at skabe gode forudsætninger for kommunikation mellem voksne og børn, interaktioner børnene imellem og for at fremme tosprogede børns sprogkunderskaber. Overordnet peger studierne på, at personalet bør deltage aktivt i samtalerne for at understøtte, at samtalerne drives frem og bliver kognitivt stimulerende, alt imens de understøtter børnenes muligheder for at påvirke udviklingen af samtalerne ud fra deres egne interesser, input og forudsætninger.

4.1 Pædagogers understøttelse af kommunikationen

I en lang række studier fremhæves måltidet som en situation, der er oplagt i forhold til at skabe samtaler mellem børn og mellem børn og voksne. Hvis samtalerne er velorganiserede og kognitivt stimulerende, kan de ifølge studierne bidrage til børns læring af samtale- og kommunikationsfærdigheder (Bae, 2009; Kultti, 2014; Gjems, 2011; Kultti & Samuelsson, 2014; Skolverket, 2013; Johnson, 2011). Det indebærer ifølge flere studier, at børn inddrages som aktive deltagere i samtaler, hvor der skabes en fælles opmærksomhed under måltidet (Hansen et al., 2018; Iversen & Sabinsky, 2011; Tuset, 2018). En del studier påpeger, at den fælles opmærksomhed i kommunikationen under måltider har de bedste forudsætninger, hvis det pædagogiske personale spiser med børnene, og hvis de bringer et samtaleemne op, som kan deles af både børn og det pædagogiske personale (Iversen & Sabinsky, 2011; Tuset, 2018; Kultti, 2014; Skolverket, 2013; Hansen et al., 2018). Skolverket (2013) og Hansen m.fl. (2018) fremhæver mad som et ideelt omdrejningspunkt for børn og det pædagogiske personales samtaler, da maden kan udgøre et afgrænset og konkret indhold, som samtalerne kan bygges op omkring.

For at understøtte udviklingen af stimulerende samtaler indebærer det desuden ifølge flere studier, at personalet er lydhøre over for børnenes forskellige indspil og invitationer til kommunikation under måltider (Johansson, 2011; Bae, 2009, 2012; Klette et al., 2016; Hansen et al., 2018). Det kræver, at personalet er nærværende, har en selvrefleksiv indstilling og forsøger at indtage børnenes perspektiver (Bae, 2009, 2012, Johansson, 2011). Det fremgår bl.a. i et kvalitativt studie i to børnehaver af Bae, som belyser, at børns læring i hverdagsinteraktioner under måltider, især understøttes i situationer, som giver dem rum til at udtrykke sig og blive mødt ud fra egne forudsætninger. Disse situationer er kendetegnet ved lyttende samspilsmåder, som indebærer fokuseret opmærksomhed, modtagelighed samt forsøg på at forstå og fortolke børnene fra den voksnes side (Bae, 2009). I tråd hermed understreger Johansson via observationer af børn og personale i 30 vuggestuer vigtigheden af, at det pædagogiske personale ser måltidet som et stort potentiale for at indgå i et gensidigt samspil med børnene med en lydhørhed for deres input og respekt for deres grænser. I observationerne kom dette samspil fx til udtryk i måltidssituationer, hvor personalet viste nærvær ved at deltage i dialogen omkring børnenes verden (Johansson, 2011).

Den lydhøre, samspillende og inddragende pædagogiske tilgang til kommunikationen under måltider rummer ifølge tre studier ikke kun læringsmuligheder for børnene, da den også har relevans for personalet i deres pædagogiske arbejde med børnene. Studierne peger således på, at denne tilgang kan bidrage til, at personalet kan få en indgang til at forstå, hvad der har relevans for de yngste børn (Skolverket, 2013), deres meningsdannelsesprocesser (Kultti & Pramling, 2015) og kompetencer (Bae, 2009).

For at understøtte en kommunikationsform, der inddrager og stimulerer børnene under måltiderne, peger flere studier på, at det pædagogiske personale bør være aktivt medvirkende i dialogerne med børnene uden at gå på kompromis med deres opmærksomhed på at respondere på børnenes input (Sepp, 2017; Tuset, 2018; Gjems, 2011). Dette er ifølge Tuset (2018) og Gjems (2011) i særlig grad vigtigt i forhold til at inddrage de mere stille børn i kommunikationen. To observationsstudier med fokus på samtaler mellem pædagoger og børn i alderen tre til seks år belyser pædagogernes evner til at udvikle og fastholde samtaler, hvor børnene er aktivt deltagende (Gjems, 2011, Gjems et al. 2012). Gjems viser, at de spontane hverdagssamtaler mellem pædagogerne og børnene, der bl.a. opstod under måltiderne, ofte var præget af spørgsmål, der kunne besvares enkelt med et ja eller nej. Således blev børnene ikke udfordret til at formulere sig i lange sætninger eller udtrykke tanker, meninger eller følelser. Ligeledes viser studiet, at de børn, der snakkede højt, fik mere rum til at tale i samtalerne, mens stille og generte børn oftere blev overset. Studiet konkluderer, at det er vigtigt, at pædagoger stiller åbne spørgsmål og spørgsmål, der udfordrer børnene kognitivt ved at samtale om ikke-konkrete ting, og at de støtter de stille børn til at trænge igennem i hverdagssamtalerne (Gjems, 2011). Det andet studie af Gjems, Jansen, & Tholin viser ligeledes, at pædagogerne havde vanskeligt ved at engagere børnene til aktiv deltagelse i de ikke-planlagte samtaler, der bl.a. opstod under måltider. Dette forklares med, at samtalerne ofte byggede på en såkaldt IRE-struktur (initiativ – respons – evaluering). Gjems m.fl. peger således på, at denne samtalestruktur kan have bidraget til at begrænse børnenes kommunikationsmuligheder, da evalueringerne af deres svar forhindrede en forlængelse af børnenes input (Gjems et al., 2012).

Pædagoger står ifølge Gjems m.fl. i et dilemma, hvor de må vælge, om de skal forsøge at fastholde et fælles emne, eller om de skal åbne op for, at børnenes input fører samtalen i andre retninger. Det pædagogiske dilemma, som Gjems m.fl. belyser, indkapsler den udfordring, der ligger i at skabe pædagogiske måltider, hvor personalet sætter rammer for måltidet fx ved at guide og vejlede barnet, samtidig med en opmærksomhed på ikke at begrænse børnenes egne initiativer. Kapitel fem kommer netop ind på denne balancegang og betoner samtidig en risiko for, at det pædagogiske personales strukturering af måltiderne kommer til at begrænse børnenes lærings- og deltagelsesmuligheder.

4.2 Sprogudvikling gennem børns peer-interaktioner

Peer-interaktioner mellem børn under måltider har ifølge flere studier også en afgørende betydning for børns udvikling af sprog (Klette et al., 2016; Tuset, 2018; Gjems et al., 2012).

To kvalitative studier kan bidrage med forskellige perspektiver på, hvor meget børn indgår i peer-interaktioner under måltidet. Et observationsstudie af 370 måltider i forskellige dagtilbud af Tuset viser, at alle børn i dagtilbuddene, på nær de et- til toårige, oftere tog initiativ til samtaler med andre børn uafhængigt af samtaleemnet, i sammenligning med hvor ofte personalet tog initiativ til at samtale med børnene (Tuset, 2018). I modsætning til dette fund peger et observationsstudie i to dagtilbud af Gjems m.fl. på, at pædagogerne var de mest centrale personer både i planlagte og spontane samtaler, da børnene især søgte pædagogerne for at få tilbagemelding og anerkendelse. Dette betød, at børnene var mindre opmærksomme på hinanden. Gjems m.fl. vurderer, at børnene i sådanne situationer risikerer at miste interessen for at opnå viden i børnefællesskabet, bl.a. fordi

de kan gøre sig de erfaringer, at deres indvirkning på videnskonstruktioner og fælles beslutninger ikke er vigtige. Gjems m.fl. kunne dog observere enkelte situationer, hvor børnene også gjorde til-løb til peer-interaktioner, men disse interaktioner blev imidlertid begrænset af, at pædagogerne kun i mindre grad formåede at koble børnenes input, tanker, viden og meninger til hinanden (Gjems et al., 2012).

For at understøtte børns gensidige interaktioner peger forskningen overordnet på vigtigheden af, at det pædagogiske personale forsøger at forstå og respondere på interaktionerne børnene imellem (Tuset, 2018; Klette et al., 2016; Gjems et al., 2012).

4.3 Flersprogede og små børns kommunikationsmuligheder

Flere studier undersøger flersprogede børns mulighed for socialt samspil under måltider (Kultti, 2014; Skolverket, 2013; Kultti & Samuelsson, 2014). De peger bl.a. på, at fælles emner er særligt afgørende for at sikre flersprogede børns deltagelse i samtaler (Kultti, 2014; Skolverket, 2013). Når emnerne så vidt muligt skal være fælles for alle børn, kan det imidlertid begrænse, hvilke emner der kan tages op. Det fremgår netop i et observationsstudie af måltidssamlinger med småbørnsgrupper fra otte daginstitutioner af Kultti. Studiet viser, at samtaleemner om flersprogede børns egen kultur var fraværende i måltidssituationerne. Det pædagogiske mål om at basere samtaler på fælles og delte emner kan altså ifølge Kultti sætte en grænse for hvilke emner, der kan tages op inden for den institutionelle kontekst (Kultti, 2014).

På baggrund af et observationsstudie i otte daginstitutioner peger Kultti & Samuelson på, at både voksenstyrede sprogaktiviteter med større eller mindre børnegrupper og spontant opstået kommunikation børnene imellem kan bidrage til sprogudviklingen hos flersprogede børn. Pædagogstyrede aktiviteter giver mulighed for at lære ord og begreber, mens spontane samtaler over måltidet er med til at udvikle sproget generelt (Kultti & Samuelson, 2014). Det fremhæves desuden i flere studier, hvordan flersprogede børn kan udvikle deres andetsprog, hvis de inddrages i samtaler ud fra deres forskellige sproglige forudsætninger (Kultti, 2014; Kultti & Samuelsson, 2014; Skolverket, 2013). Sådanne samtaler kan ifølge et reviewstudie af Skolverket bidrage til, at flersprogede børn i højere grad integrerer deres andetsprogsudvikling med deres sproglige udvikling i større almindelighed (Skolverket, 2013).

En overordnet pointe i flere studier er, at det pædagogiske personale skal understøtte børnenes muligheder for at kommunikere ved hjælp af de verbale og nonverbale udtryksformer, de har tilgængelige under måltider. Dette kan fx gøres vha. fagter, som fremhæves som et generelt nonverbalt kommunikationsmiddel til at udvikle små børns sprog. Hermed kan personalet lykkes med at skabe samtaler, der tager udgangspunkt i det enkelte barns erfaringer, interesser og kompetencer (Kultti, 2014; Dalgren, 2017; Skolverket, 2013). Skolverket peger også på vigtigheden af, at personalet opmuntrer flersprogede børn til også at tale deres førstesprog. For at sikre, at personalet lytter til og tager børnenes indsigter og indvendinger seriøst, kræver det, at énsprogethed udfordres som en selvindlysende norm. I stedet henleder Skolverket til, at sproget skal forstås som et fælles meningsskabende projekt, hvor forskellige tilgængelige sprog og udtryksformer kan anvendes, fx gennem brugen af kodeudveksling. For at lykkes med at inkludere flersprogede børn i samtalerne er det centralt, at det sproglige samspil er kendetegnet ved en nærhed mellem børnene og personalet, at alle børnene uanset deres sproglige baggrund anses som kompetente i deres forsøg på at skabe mening, og at personalet søger at forstå børnene ved at lytte efter og anvende de mange forskellige verbale og nonverbale udtryksmåder, som børnene anvender.

5 Socialisering og disciplinering

I det følgende kapitel formidles pointer fra 22 studier, der kan bidrage til at belyse, hvordan børns socialisering i forbindelse med måltider rummer en dobbelt betydning. På den ene side kan det sociale samspil omkring måltider ifølge flere studier bidrage til medlæring og socialisering og til at styrke fællesskabet i dagtilbuddene. På den anden side peger nogle studier på, at normerne og reglerne omkring måltiderne i dagtilbud kan forstærke kulturelle forskelle og begrænse børns muligheder for samspil, udforskning og sansemæssige erfaringer og dermed for den omsorg, læring og udvikling, som måltidet har potentiale til at bidrage til. Disse studier kan i et overordnet perspektiv understøtte den konklusion, at pædagogisk personale ikke bør opstille for mange regler og normer omkring måltidet, der kan begrænse børnenes deltagelsesmuligheder.

5.1 Socialisering og (med)læring

Flere studier viser, at interaktioner mellem voksne og børn og mellem børn under måltider rummer potentiale for læring af sociale færdigheder som fx samtalefærdigheder, samarbejde omkring praktiske opgaver, solidaritet (Bae, 2009), værdsættelse af forskelligheder, mangfoldighed (Bae, 2009; Andreassen & Øvrebø, 2017) samt empati (Skolverket, 2013). Bae viser eksempelvis, hvordan rumlige samspilssituationer omkring måltider, hvor børn får muligheder for at udtrykke sig og blive mødt ud fra egne forudsætninger, kan understøtte deres "medlæring" af, hvordan de deltager i gensidige dialoger baseret på en vekselvirkning mellem en aktiv og lyttende position. Medlæring forstås her som den læring, der ikke er intenderet, og som derfor ikke er struktureret og planlagt på forhånd af personalet, men som udvikles gennem de hverdagslige interaktioner, der er indlagt i og foregår samtidig med forskellige aktiviteter som fx måltidet (Bae, 2009).

En grundlæggende pointe i flere studier er, at børn gennem deres deltagelse i måltiderne i dagtilbud bliver indviet i kulturelle normer og værdier (Nyberg & Grindland, 2008; Balldin & Ljungberg, 2014; Skolverket, 2013). Skolverket belyser fx, hvordan børns socialisering under måltider udgør en arena for læring og afprøvning af kulturelle normer, der er grundlæggende i forhold til at danne børnene til kompetente medlemmer af det institutionelle fællesskab (Skolverket, 2013). Andre studier pointerer, hvordan det sociale samspil under måltider kan understøtte børnenes samhørighed (Klette et al., 2016; Bae, 2009; Olwig, 2012). Fx belyser Olwig, på baggrund af livshistoriske interviews med 16 unge om deres erindringer fra deres børnehavetid, hvordan sammenholdet i børnegruppen blev understøttet, når de udfordrede børnehavens civiliseringsprojekt ved at bryde med etiketterne for god bordskik. Ved at udvikle fællesskaber med hinanden omfortolkede og tilegnede børnene børnehavens civiliseringsprojekt, og de omdannede dermed institutionen til deres eget sted. Børns muligheder for at udfordre de institutionelle normer skal ifølge Olwig ses i lyset af, at børn i dagtilbud anses som 'endnu-ikke-civiliserede', hvilket giver dem muligheder for at trække på en bred vifte af kropslige og følelsesmæssige udtryk ved fx. at lege med maden (Olwig, 2012). Leg og udfoldelse under måltider kan altså både hjælpe børnene til at udvikle og tilegne sig den kultur, de indgår i og til at understøtte sammenholdet børnene imellem.

5.2 Ekskludering og civilisering

Selvom socialiseringen omkring mad og måltider kan understøtte børns fællesskaber samt deres muligheder for at blive til som kulturelt kompetente og dannede deltagere i dagtilbuddene, viser et etnografisk studie i to svenske dagtilbud af Lunneblad, at de kulturelle forestillinger om spisevaner kan have en ekskluderende virkning. Lunneblad viser, at pædagogernes forestillinger om det gode forældreskab kom til udtryk i deres kommunikation med udenlandske forældre i form af moralske undertoner om, hvad der er passende at gøre og hvornår. Det fremgik fx ved, at det pædagogiske personale udtrykte opfattelser af, hvornår børnene bør spise mad i hjemmet. Personalets kommunikation med forældrene kan ifølge Lunneblad ses som et led i at korrigere forældrene til forestillinger om det gode forældreskab og svenskhed, der blev sidestillet i de dominerende institutionelle diskurser (Lunneblad, 2013).

Flere kvalitative studier i dagtilbud peger på, at de institutionelle måltider typisk tager form som en civilisering, hvor børnenes adfærd korrigeres i henhold til normer for korrekt spiseadfærd og sundhed (Balldin & Ljungberg, 2014; Rossholt, 2012; Hansen et al., 2017; Hansen & Kristensen, 2017). Normerne bygger fx på ideerne om ordentlig mad (Hansen & Kristensen, 2017), passende bordskik, spisetider og -vaner (Hansen et al., 2017), og de kommer bl.a. til udtryk gennem regler om turtagning og håndvask (Balldin & Ljungberg, 2014), at alle børn skal smage på den mad, der serveres, og at de skal sidde korrekt uden at bevæge deres kroppe under spisningen (Rossholt, 2012). Børns spisning og madvalg fremstilles i dagtilbuddene ifølge flere studier generelt som nødvendig at styre. Dette kommer til udtryk ved, at personalet anser det som et nødvendigt pædagogisk udviklingsprojekt at opdrage og støtte børnene til et sundt liv (Balldin & Ljungberg, 2014; Hansen & Kristensen, 2017).

Det pædagogiske personales fokus på at korrigere og styre børnene under måltider kan ifølge flere studier resultere i, at det pædagogiske personale ikke responderer på og respekterer børnenes oplevelser og understøtter deres muligheder for at udtrykke sig (Hansen & Kristensen, 2017; Johansson, Emilson, Röthe, Puroila, Broström & Einarsdóttir, 2016; Bjørgen, 2009). På baggrund af et kvalitativt studie i tre børnehaver viser Hansen & Kristensen fx, at personalet ofte nedtonede betydningen af de fire- til seksårige børns kropslige oplevelser af spisning i forhold til sansninger af fx mæthed eller sult. Dette skyldes, at de typisk havde et rationelt perspektiv på sundhed og ernæring med fokus på at skabe stærke og sunde kroppe. Det konkluderes, at dette perspektiv begrænsede personalets muligheder for at udtrykke omsorg for børnene i måltidssituationen, da omsorg og glæde omkring maden ifølge Hansen & Kristensen styrkes ved at lade børnenes kropslige behov og sansninger styre spisningen (Hansen & Kristensen, 2017). I tråd hermed problematiserer et observationsstudie i 17 dagtilbud af Johansson m.fl., at de et- til seksårige børns muligheder for at udtrykke sig verbalt og fysisk blev begrænset, fx når de spiste mad, hvis deres adfærd kom i konflikt med institutionernes kollektive regler og personalets intentioner. Johansson identificerer et overordnet kønsmønster, der viser, at pigerne i højere grad blev positioneret som dem, der skulle tilpasse sig de institutionelle regler og normer, og derfor var de mere begrænset i deres udfoldelsesmuligheder end drengene. Resultaterne af studiet viser overordnet, at børnenes muligheder for at udtrykke sig verbalt og fysisk i deres deltagelse i dagtilbuddenes forskellige aktiviteter blev underkendt i interaktionen mellem børnene og det pædagogiske personale (Johansson et al., 2016).

Selvom flere studier viser, hvordan børns muligheder for at handle og udtrykke sig ofte bliver begrænset under måltider i dagtilbud, fremhæver tre kvalitative studier empiriske eksempler på måltidssituationer, hvor børnene udtrykte deres agency ved at udfordre de dominerende normer og regler for spisning (Olwig, 2012; Rossholt, 2012; Hansen et al., 2017). I et etnografisk studie i to dagtilbud viser Rossholt fx, hvordan et- til toårige børn fik understøttet deres bemyndigelse i forskellige

situationer, hvor de brød med personalets regler for, hvad og hvordan børnene burde spise, da de fx ikke sad stille og ikke spiste den mad, de fik serveret (Rossholt, 2012).

5.3 Måltidet – mellem regler og udforskning

Baggrunden for, at dagtilbuddenes normer omkring måltider er åbne for brud, kan ses i lyset af, at de bærer præg af flertydigheder. Således peger to diskursteoretiske studier baseret på interviews med dagtilbudspersonale på, at de forskellige tilgange til måltider i dagtilbud kommer til udtryk som en kamp mellem henholdsvis en ordens- og en udforskningsdiskurs. Ordensdiskursens funktion er at neutralisere trusler mod måltidsfællesskabet, og deltagelsen søges derfor tilpasset de gældende strukturer, hvorimod udforskningsdiskursen ser måltidsfællesskabet som et demokratisk og rummeligt fællesskab med plads til forskellighed og uenighed (Grindland, 2011; Tofteland, 2015).

De flertydige forventninger til det institutionelle måltider fremgår ligeledes i et kvalitativt studie i fire dagtilbud af Gulløv, som viser, hvordan civiliseringsarbejdet var præget af modsatrettede opdragelses- og omgangsformer, som udgøres af idealer om det kropslige/vilde over for det tæmmede/beherskede. Disse modsætninger kom eksempelvis til udtryk ved, at børnene blev instrueret i at sidde ned og spise ved bordet, mens de også mødte anerkendelse for deres fantasifuldhed, når de eksempelvis tog madpakken op i et klatretræ (Gulløv, 2012). I tråd hermed viser Hansen, Hansen, & Kristensen på baggrund af et kvalitativt studie i tre børnehaver, at måltidet blev rammesat af to tilgange, som fremstår modsatrettede, men som gensidigt konstruerer og understøtter hinanden i hverdagsmåltidet. Tilgangene kom til udtryk ved, at det pædagogiske personale vekslede mellem at opstille fastlagte regler og mål, der var orienteret mod at lære de nul- til seksårige børn evner, normer og værdier, som blev anset som vigtige for deres senere socialisering med andre, mens der samtidig opstod øjeblikke under måltiderne, hvor børnene fik rum til agere uden begrænsninger gennem gensidige eksperimenterende og sansende interaktioner. Disse interaktioner opstod fx, når et barn brugte en tallerken til at lave musik ved spisebordet, eller når en gruppe piger hjalp hinanden til at skære et fladbrød over med en madpakke. Det ene perspektiv fremstillede måltidet som en situation, hvor børnene skal og bør lære moralske værdier og normer for bordskik, der relateres til forestillinger om de fremtidige borgere, de skal dannes til at blive, mens det andet perspektiv fremstillede måltidet som en situation for hygge, hvor børnene anses ud fra et her-og-nu-perspektiv med egne rettigheder til at påvirke måltidssituationen.

Flere studier peger på, at de flertydige forventninger til børnene forårsager en vekslen i pædagogerne reaktioner og forventninger over for børnene, som skaber et vist handlerum for børnene (Gulløv, 2012; Olwig, 2012; Hansen et al., 2017). Selvom flere studier, som tidligere beskrevet, efterlyser, at børnene får en større frihed til at handle og udfolde sig og dermed til at udtrykke deres agency, peger Hansen, Hansen og Kristensen samtidig på, at de flertydige forventninger rummer en risiko for, at nogle børn og voksne kan opleve det som vanskeligt at navigere i de forskellige normer og regler, som er til stede under måltidet. Dette skal ses i lyset af, at normernes flertydigheder kan give anledning til ambivalente og komplekse voksen-børn-relationer med uklare forventninger til, hvordan de skal og bør deltage og opføre sig (Hansen et al., 2017).

Selvom fastlagte regler, normer og rutiner omkring mad og måltider kan kritiseres for at begrænse børn og voksnes udfoldelses- og deltagelsesmuligheder, peger en del studier altså på, at en vis strukturering af måltidet kan være en fordel for at understøtte børns læring og tryghed (Hansen et al., 2017; Hansen & Kristensen, 2017; Sepp & Höijer, 2016; Gjems et al., 2012; Skov Heuser et al., 2009; Skreland, 2016; Johansson et al., 2016; Sheridan & Williams, 2018). Således viser Hansen m.fl. fx, at mange af de fire- til seksårige børn, hun observerede i tre børnehaver, foretrak måltidssituati-

oner med fastlagte regler og mål, hvilket tolkes som et udtryk for, at de gav børnene en forudsigelighed og stabilitet. Fastlagte regler, normer og mål med måltidet er derfor ifølge Hansen m.fl. ikke nødvendigvis uønsket af børnene (Hansen et al., 2017). I tråd hermed viser et reviewstudie af Sheridan & Williams, at det pædagogiske personale kan skabe en læringsaktivitet præget af omsorg ved at regulere, støtte og lede barnets adfærd (Sheridan & Williams, 2018).

Selvom de to tilgange, der peger på behovet for leg og udforskning på den ene side og struktur og regulering på den anden side, tilsyneladende fremstår modsatrettede, kan litteraturen pointere, at de ikke er uforenelige. Opgaven for det pædagogiske personale er derimod at finde en balance, hvor de skaber en struktur, inden for hvilken de kan vejlede og hjælpe barnet, mens de samtidig lytter til og responderer på barnets egne oplevelser og initiativer. På den måde kan det pædagogiske personale skabe genkendelighed, overskuelighed og tryghed for børnene uden at forhindre, at måltidet bliver en legende, lystfuld, sanselig og udforskende oplevelse (Bae, 2009; Hansen et al., 2017; Hansen & Kristensen, 2017).

6 Børns aktive inddragelse og indflydelse

Potentialerne ved børns inddragelse i og indflydelse på mad og måltider fremhæves i dette kapitel på baggrund af 13 studier. Studierne peger på, at en mad- og måltidspædagogisk praksis, der giver børnene muligheder for inddragelse og indflydelse, har positiv indflydelse på deres trivsel, udvikling og læring. Det indebærer bl.a., at den pædagogiske praksis forankres i demokratiske værdier og et børnesyn, der anerkender børnene som kompetente og som understøtter deres muligheder for deltagelse og medbestemmelse. Samtidig peger studierne på, at for voksenstrukturerede rammer risikerer at begrænse børnenes aktive deltagelse og medbestemmelse, da måltidssituationen hermed kan blive for styret af personalet.

6.1 Understøttelse af børns deltagelse og medbestemmelse

En række studier fremhæver vigtigheden af at fremme børns medbestemmelse og deltagelse i det pædagogiske arbejde med mad og måltider i dagtilbud (Sandseter & Seland, 2016; Quennerstedt, 2016; Bae, 2012; Frantzen, Kidmose, Byrne & Andersen, 2018; Hansen et al., 2018; Schei, 2013). Dette kan ske ved at understøtte børnenes deltagelsesmuligheder i planlægningen, tilberedelsen og serveringen af maden (Frantzen et al., 2018; Bjørgen, 2009; Hansen et al., 2018). I den forbindelse er det ifølge flere studier vigtigt, at personalet anerkender børnene som kompetente til at deltage aktivt og selvstændigt i arbejdet med mad og måltider (Sepp & Höijer, 2016; Schei, 2013). Således viser et kvalitativt studie med fokus på etårige børn i et dagtilbud af Schei, hvordan børnene gennem deres aktive inddragelse lærte, at deres deltagelse og bidrag var en nødvendig del af måltidet. Det pædagogiske personale lagde således op til, at børnene skulle hjælpe til i køkkenet, for at måltidet kom på bordet. Dette forklares med, at personalet fulgte en diskurs i pædagogikken om, at børn er i stand til at deltage, hvilket tilbød børnene et rum til at bidrage aktivt til fællesskabet (Schei, 2013).

Børns deltagelse i madlavningen rummer ifølge flere studier potentialer til at bidrage til børns læring og er derfor en central faktor i det sundhedsfremmende og pædagogiske arbejde med mad og måltider i dagtilbud (Hansen et al., 2018; Bjørgen, 2009). I den forbindelse er det vigtigt, at det pædagogiske personale flytter fokus fra madlavningens endelige slutresultater og tilegner sig didaktisk viden om madlavning som en læringsaktivitet (Sepp & Höijer, 2016). Børns indflydelse på måltiderne i dagtilbud er ikke kun vigtig for deres læring og udvikling, men også for deres generelle trivsel. Flere studier viser nemlig, at børns trivsel i dagtilbud blandt andet præges af, om de får muligheder for at have indflydelse på aktiviteterne i dagtilbuddet, fx i forbindelse med mad og måltider (Sandseter & Seland, 2016; Bjørgen, 2009).

6.2 Børns oplevelser af indflydelse og medbestemmelse

En række studier undersøger børns oplevelser af deres indflydelse og medbestemmelse i dagtilbud. Dette kan både være i forhold til selve maden og rammerne for måltidet. Et interviewstudie

med femårige børn fra seks børnehaver af Bjørgen, viser, at den sociale kontekst er afgørende for femårige børns oplevelser af måltider, da børnene knyttede det gode måltid og trivsel sammen med selv at kunne vælge, hvem de skal sidde ved siden af. Vægtningen af børnenes frihed til fx selv at vælge placering under måltiderne kan imidlertid nuanceres af det tidligere nævnte studie af Hansen m.fl., som belyser, hvordan en vis strukturering af måltidet kan være en fordel i forhold til at skabe en forudsigelighed og stabilitet for børnene, der kan understøtte deres tryk (Hansen et al., 2017).

Den sociale kontekst fremhæves dog ikke alene som væsentlig for børns oplevelser af måltidet, da flere studier ligeledes kan understrege, at maden har en central betydning for børnenes madglæde og -mod. Bjørgen peger således på, at de interviewede femårige børn fremhævede, at de bedst kunne lide smør-selv-måltider med den begrundelse, at de i disse situationer selv kunne bestemme, hvad og hvor meget de skulle spise. Børnene udtrykte dog, at de voksne generelt bestemte, hvad de skulle spise. Dette indikerer ifølge studiet, at børnene kunne tænke sig at være mere deltagende, end de var i de pågældende pædagogiske praksisser, da der ud fra børnenes svar syntes at være en sammenhæng mellem valgfrihed og oplevelsen af et godt måltid (Bjørgen, 2009). Madens betydning for fire – til seksårige børns følelser pointeres ligeledes i et kvalitativt studie i tre børnehaver af Hansen & Kristensen. Studiet viser således, at mad var med til at skabe følelser gennem sanselige interaktioner, og at børnene blev usikre, kede af det og frustrerede, hvis de blev presset til at spise mad, som de ikke havde lyst til (Hansen & Kristensen, 2017).

Hansen & Kristensen belyser, hvordan børns oplevelser af måltidet kan ses i henhold til, om det pædagogiske personale anlægger et sansefokuseret eller rationelt perspektiv på maden. I det første perspektiv er fokus på at skabe glæde og omsorg omkring mad ved at lade børnenes kropslige behov og sansninger være styrende. I det andet perspektiv er fokus i stedet på at skabe sunde børn, der er klar til at deltage i dagligdagen i dagtilbuddet. Perspektivet kommer til udtryk ved, at børnenes kroppe reguleres ud fra generelle normer for sundhed og ernæring, hvor mad anses som brændstof og byggeklodser for den sunde krop. Omsorgen i dette perspektiv kommer til udtryk som et pædagogisk udviklingsprojekt, der har til formål at udvikle børns præferencer for sund mad. Det fremhæves, at det rationelle perspektiv har en stærk indflydelse på dagligdagsmåltidet i dagtilbuddet, og Hansen & Kristensen fremhæver derfor vigtigheden af, at personalet ikke kun fokuserer på den ernæringsmæssige del af måltider, men også er opmærksomt på at skabe glæde og omsorg ved at lade børnenes sanser og behov guide spisningen (Hansen & Kristensen, 2017).

Med afsæt i observationer af måltider i to børnehaver viser Bae desuden, hvordan leg og humor mellem børn og voksne bevirkede, at børnene forbandt mad med lystbetonede følelser, der som tidligere beskrevet (jf. kapitel 3,1) understøtter lysten, glæden og modet til at afprøve nye smage. Bae beskriver, hvordan pædagogisk personale kan understøtte de legende fællesskaber ved både at anerkende og engagere sig aktivt i dem. Målet for personalet er ikke rettet mod at få børnene til at efterleve normerne for god bordskik, men er snarere fokuseret på at bekræfte børnene ved at indgå i et lyttende samspil med en åbenhed over for børnenes input. Som et eksempel viser hun, hvordan en pædagog fx bekræftede en pige i en leg under et måltid, hvor hun bl.a. forestillede sig, at noget madpapir var blevet omdannet til en skildpadde. Pædagogen svarede hende anerkennende både med verbale og nonverbale udtryk og i et øjeblik havde de et fælles fokus på madpapiret og var dermed begge deltagere i en legende interaktion (Bae, 2009).

6.3 Rutinesituationer som særligt voksenstrukturerede

Samtidig med at flere studier anbefaler, at børn aktivt deltageler i måltider i dagtilbud, viser forskningen, at rutinesituationer som måltider ikke i særlig stort omfang understøtter børnenes mulig-

heder for at deltage og have medbestemmelse. Dette forklares især med, at måltider har en tendens til at være meget planlagte og strukturerede af voksne. Fx viser et aktionsforskningsprojekt i dagtilbud fra 11 kommuner af Hansen m.fl., at det pædagogiske personale i udgangspunktet havde demokratiske ambitioner, men at disse typisk ikke blev efterlevet i praksis. Dette kom til udtryk ved, at måltidet fra pædagogernes side hurtigt blev afviklet, og at børnene i høj grad blev serveret, da personalet ofte var utrygt ved at lade være med at styre måltidet. I enkelte tilfælde hvor personalet turde give slip, fremgik det, at børnene deltog aktivt i måltidet uden den konstante indblanding (Hansen et al., 2018). I et kvalitativt studie fra seks børnehaver af Bjørgen forklares børnenes begrænsede deltagelse i arbejdet med mad og måltider med, at det pædagogiske personale manglede konkrete tiltag og idéer til arbejdet med måltider, blandt andet i forhold til børns inddragelse (Bjørgen, 2009).

Resultaterne fra en spørgeskemaundersøgelse i 17 dagtilbud af Sandseter & Seland indikerer, at børns muligheder for aktiv deltagelse er langt større i udendørsaktiviteter end i rutinesituationer som fx måltidet. Dette kan blandt andet forstås som en følge af, at rutinesituationer ikke er aktiviteter, som børnene frivilligt kan vælge til eller fra (Sandseter & Seland, 2016). Desuden henviser Klette m.fl. til et observationsstudie, der bekræfter, at personalets sensitivitet overfor samt stimulationer af børnene er lavere i rutinesituationer end i eksempelvis legesituationer. Særligt viste studiet, at sensitiviteten var lavere over for yngre børn, hvilket kan ses i sammenhæng med, at personalet i undersøgelsen generelt havde lavere forventninger til deres agency i rutinesituationer. Desuden henviser Klette til et empirisk fund, der viser, at det undersøgte personale tenderede til at forklare rutinesituationer ved at forklare deres egne roller og handlinger fremfor at fortolke børnenes, hvormed de risikerede at overse deres udviklingsbehov og agency (Klette et al., 2016).

7 Tilgange, metoder og interventioner

Med udgangspunkt i otte studier sætter dette kapitel fokus på metoder og indsatser, som omhandler smag, mad og måltider i dagtilbud. Kapitlet kan bidrage med konkrete eksempler på, hvordan personalet kan strukturere det pædagogiske arbejde med mad og måltider på måder, der kan understøtte børnenes læring og udvikling. Metoderne og indsatserne er både rettet mod at give børnene en specifik viden fx om mad eller naturvidenskab, og mod at udvikle børnenes sensoriske evner og sprog gennem samtaler om børnenes sanselige oplevelser af maden.

7.1 Pædagogiske tilgange

De pædagogiske tilgange kan have forskelligt fokus. Et studie af Skolverket (2014) undersøger, hvordan personalet arbejder med at fremme børns kundskaber, bl.a. under måltidet, som fremhæves som en vigtig situation i forhold til at understøtte børnenes udvikling. Studiet inddeler personalets tilgange til at understøtte børnenes læring i to kategorier: hvor den ene er kendetegnet ved, at pædagogen opmuntrer barnet til at selv at gøre noget, er den anden kendetegnet ved, at pædagogen aktivt gør noget for at fremme børnenes læring, fx ved at påbegynde samtaler, som børnene kan deltage i. Studiet konkluderer, at en synliggørelse af de forskellige måder at arbejde på kan bidrage til at gøre de pædagogiske tilgange mere intentionelle, hvilket også kan forbedre personalets forudsætninger for at opfylde målene i den pædagogiske læreplan (Skolverket, 2014).

Flere studier undersøger konkrete metoder til, hvordan personalet kan strukturere og planlægge forløb eller rammer omkring måltider i dagtilbud (Johannesen et al., 2018; Alm et al., 2015; Skov Heuser et al. et al, 2009; Tuset, 2018).

Et eksempel på en pædagogisk metode til at strukturere måltidet fremgår i et observationsstudie i to dagtilbud af Larsson, der belyser, hvordan personalet kan bruge måltidet som en ramme for naturvidenskabelig læring om fænomenet friktion. Dette kan gøres ved at inspirere børnene til nye former for leg, hvor friktion udgør en central del. Det afhænger dog ifølge Larsson af, om pædagogen anerkender og genkender børnenes aktiviteter som en potentiel læringsmulighed med hensyn til fænomenet. Studiet viser således, at pædagogerne i studiet manglede evnen til at genkende situationer med naturvidenskabeligt læringspotentiale, da de ikke formåede at forstå og respondere på børnenes perspektiver og intentioner. Dette forklares med, at pædagogerne var for optagede af at formidle til børnene, hvordan ting behandles forsigtigt og korrekt i stedet for at udnytte de legesituationer, der potentielt kunne understøtte børnenes begyndende opbygning af viden om og interesse for naturen (Larsson, 2013).

Sapere-metoden fremhæves som en gennemgående metode til at arbejde med børnenes sanselighed i det pædagogiske arbejde med mad og måltider på tværs af flere studier (Sepp, 2017; Skov Heuser et al., 2009; Mikkelsen, 2016; Sepp & Höijer, 2016). Saperemetoden er et pædagogisk værktøj, der har til formål at udvikle børns sensoriske evner og sprog ved at opfordre børnene til at tage del i samtaler, igennem hvilke de støttes til at opleve maden gennem deres sanser og til at sætte

ord på oplevelserne (Andersen & Holm, 2013, Skov Heuser et al., 2009). Brugen af Sapere-metoden ses fx i en evaluering af Skov Heuser, Sode Gregersen, Sansoliuos, & Strand, der belyser fem børnehavers gennemførelse af en smagsworkshop. Formålet var at implementere sansetræning i hverdagen, så det blev naturligt for børnene at bruge deres sanser, når de spiste mad. I en uge lugtede, så og smagte børn og pædagoger forskelligt frugt og grønt. Børnene deltog i forskellige aktiviteter, der inkorporerede forskellige former for sansetræning i form af et sansebrætspil, smagsprøvning i køkkenet og en skattejagt. Resultaterne fra smagsworkshoppen viser, at både børn og pædagoger deltog engageret i aktiviteterne. På et evalueringsmøde med de deltagende pædagoger fremgik det, at det pædagogiske personale efter projektet var begyndt at tale mere med børnene om maden, når de spiste frokost. Pædagogerne observerede, at børnenes interesse for smagsindtryk steg, at de blev bedre til at sætte ord på smagsoplevelser, samt at børnenes medbragte eftermiddagsfrugt blev mere varieret (Skov Heuser et al., 2009).

Endelig fremhæves det pædagogiske redskab "A Tasting Plate" som en konkret metode, der rummer store læringspotentialer for et- til femårige børn i dagtilbud. Et observationsstudie af Tuset viser, hvordan 120 pædagogstuderende brugte redskabet under deres praktikker i forskellige dagtilbud. Formålet med redskabet er dels at understøtte kommunikation om mad mellem børn og pædagogisk personale, dels at understøtte, at børn smager på nye og ukendte former for mad. I "A Tasting Plate" samles en lille børnegruppe med en pædagogisk medarbejder omkring en tallerken med mad, der er både ukendt og velkendt for børnene. Personalets opgave er at opfordre børnene til at benytte deres sanser til at få kendskab til maden på tallerkenen. Fælles for størstedelen af børnene, der deltog i "A Tasting Plate", var, at de smagte på ukendt mad, fik viden om grøntsager og madlavning, erfaringer med smage og lærte nye ord om mad. Derudover bidrog samtalerne mellem børnene og de voksne til, at børnene fik indsigt i deres egne erfaringer, præferencer og sociale roller i grupperne. Overordnet peger Tuset på, at metoden har potentiale til at støtte både personalets og børnenes kommunikation om mad, at få børn til at smage på nye og ukendte former for mad, ligesom den kan understøtte personalets opmærksomhed på børns erfaringer under måltider. For at indfri disse potentialer er det særligt fordelagtigt, at indsatsen foregår i mindre børnegrupper, så måltidet ikke risikerer at blive for larmende eller ubehageligt for børnene og for at fremme inklusion af især sensitive og stille børn samt børn med koncentrationsbesvær. Det fremhæves som redskabets styrke, at det kan inkorporeres i dagtilbudsbuddets hverdagsmåltid, idet det ikke kræver yderligere planlægning (Tuset, 2018).

7.2 Interventioner

Flere studier undersøger forskellige interventioner rettet mod at forbedre børns sundhed og læring om mad og måltider i dagtilbud. Et kvalitativt studie af Johannesen, Heland, Bere, Øverby & Fegran undersøger en intervention, der var rettet mod at reducere graden af kræsenhed og fremme sund ernæring blandt to-til treårige børn i otte børnehaver. Børnene modtog sansebaseret læring, og personalet oplevede, at børnene blev bedre til at udtrykke og genkende forskellige grøntsager. De oplevede, at børnene efter et stykke tid med interventionen blev mere interesserede i at smage på maden. En udfordring var, at nogle børn oftere ville smage nyt i de planlagte læringssituationer end under frokostmåltidet. Personalet havde dog erfaringer med, at børnene skulle tilbydes retterne mange gange, før de ville smage på dem. Personalet beskrev også, at interventionen resulterede i nye situationer og rutiner omkring måltiderne, fx begyndte børnene i højere grad selv at tage mad op på tallerkerne (Johannesen et al., 2018).

Et andet kvalitativt studie undersøger en intervention i to børnehaver, der var rettet mod at forbedre børns viden om og holdning til skaldyr ved at øge udbuddet af skaldyr og uddanne pædagoger i viden om fisk og skaldyrs sundhedseffekter (Alm et al., 2015). Det fremgår af studiet, at de

børn, der deltog i interventionen, havde flere kognitive associationer i forhold til at beskrive skaldyr, sammenlignet med børn der ikke havde deltaget i interventionen. Børnene udtrykte også en mere positiv opfattelse af skaldyr ved fx at beskrive dem som sunde. Desuden beskrev de børn, som blev mere eksponeret for skaldyr, i højere grad forskellige former for skaldyrsretter som deres favoritmad.

8 De fysiske rammer og organisering

I dette kapitel belyses, hvordan de fysiske rammer, herunder indretning og spiseredskaber, indvirker på det pædagogiske arbejde med mad og måltider. Ni studier beskæftiger sig med dette tema, og de fremhæver især, hvordan placeringen af forskellige elementer i rummene samt børn og personale har indvirkning på oplevelsen af måltiderne. Kapitlet bidrager med perspektiver på, hvordan rammerne bl.a. kan betinge det pædagogiske mål om at skabe nærvær, ro og fokus på måltidet, hvilket er centrale elementer i personalets definition af det gode måltid. Endelig bidrager kapitlet med forskellige begrundelser for organiseringen af børn og personale omkring spisebordene. Studierne viser således forskellige eksempler på, at børnenes placering enten bygger på pædagogiske udviklingsmål eller på deres medbestemmelse og frihed til at vælge, hvem de vil sidde ved siden af.

8.1 Indretning og organisering af rummene og de fysiske elementer

I enkelte studier fremhæves de multifunktionelle rums betydning for måltidssituationen. (Nyberg & Grindland, 2008; Tuset, 2018). En grundlæggende pointe i et kvalitativt studie i fire børnehaveafdelinger af Nyberg & Grindland er, at de fysiske rammer risikerer at forstyrre måltidets ro og skabe distraktioner, der fjerner fokus fra måltidet. Dette forklares med, at måltiderne spises i multifunktionelle rum, som bidrager til flertydige forventninger til, hvad der skal karakterisere måltidet som begivenhed. Måltiderne i de medvirkende børnehaveafdelinger blev således spist ved borde i rum omgivet af hylder fyldt med legeudstyr, der inviterede til lege- og læringsaktiviteter, imens det pædagogiske personale forsøgte at bevare fokus på deres pædagogiske mål om at lære børnene gode manerer og værdier om mad og spisning. Personalet oplevede, at rummenes multifunktionalitet både prægede deres og børnenes oplevelser i en negativ retning. Dette skal ses i lyset af, at personalet associerede dårlige måltidsoplevelser med kaos, som de forbandt med for meget snak, grin og kropslige bevægelser, hvilket rummenes multifunktionalitet inviterede til. Nyberg & Grindland fremhæver på den baggrund, at der er behov for mindre og mere stille rum i dagtilbud, men pointerer samtidig, at dette behov kan være vanskeligt at efterkomme grundet pladmangel i dagtilbuddene. De pegede på, at en strategi til at skabe ro omkring måltiderne kunne være at overveje, hvordan organiseringen af rummene og placeringen af møbler og børn kan fremme en struktur omkring måltidet. Desuden fremhævede de, at personalet anvendte oplæsning som en strategi til at fastholde nærværet, roen og fokuset omkring måltidet (Nyberg & Grindland, 2008). Denne strategi kan imidlertid diskuteres i lyset af andre studier, som netop fremhæver vigtigheden af, at kommunikationen under måltider foregår i et gensidigt samspil, hvor personalet er åbne for at videreføre børnenes forskellige indspil og invitationer til kommunikation (jf. kapitel 4,1).

Et observationsstudie af 370 måltider i forskellige dagtilbud af Tuset (2018) viser ligeledes, at måltiderne havde en risiko for at blive for larmende og uoverskuelige for børnene, da de typisk foregik i fællesrum, hvor alle børnene var samlet om et bord. Denne organisering er ifølge Tuset særligt problematisk i forhold til at inkludere sensitive og stille børn samt børn med koncentrationsbesvær,

da hun peger på, at disse børn har mest fordelagtige betingelser, når de spiser med et mindre antal børn i et adskilte rum med en voksen (Tuset, 2018).

Flere studier belyser derudover, hvordan de fysiske elementer påvirker oplevelsen af måltiderne samt børnenes muligheder for selvhjulpethed (Nyberg & Grindland, 2008; Bjørgen, 2009; Hansen et al., 2018). Bjørgen fremhæver fx, hvordan de fysiske rammer spiller en rolle i forhold til at skabe en god stemning og atmosfære omkring måltiderne. Således viser en række interviews med seks femårige børn fra forskellige børnehaver, at dæmpet belysning og stearinlys er vigtige forudsætninger for at understøtte deres trivsel under måltidet (Bjørgen, 2009).

Placering af tingene såsom service fremhæves ligeledes som væsentlig for at styrke børnenes selvhjulpethed. Hansen m.fl. påpeger i denne sammenhæng, at det er vigtigt, at spiseredskaberne er tilgængelige for børnene, så de selv kan hente og lære at håndtere dem. For at understøtte børnenes selvhjulpethed er det endvidere centralt at overveje, om antallet af børn og voksne ved bordet understøtter denne mulighed (Hansen, 2018).

8.2 Organisering og placering af børn og voksne

En række studier bidrager med perspektiver på betydningen af voksne og børns placering i rummene under måltidet. Fx peger Nyberg & Grindland på, at det kan være hensigtsmæssigt at placere de ting, der skal benyttes under måltidet, inden for rækkevidde. Det kan nemlig virke forstyrrende, når pædagoger er nødsaget til at forlade bordet, da det kan opfordre børnene til at gøre det samme (Nyberg & Grindland, 2008).

Studierne bidrager med forskellige perspektiver på, om personalet bør bestemme børnenes placering ved spisebordet med udgangspunkt i pædagogiske udviklingsmål, eller om børnene i stedet bør have frihed til selv at vælge, hvor de vil sidde. To kvalitative studier i dagtilbud belyser fx, hvordan børnene kan placeres på måder, der kan understøtte deres læring med og af hinanden (Danmarks Evalueringsinstitut, 2014; Tuset, 2018). Derudover peger Tuset på, at det fx er relevant at undgå at placere børn, som har tendens til at være kræsne ved samme bord, da det kan have en selvforstærkende virkning, fordi børnene spejler sig i hinanden (Tuset, 2018). Derudover viser et studie, hvordan en børnehave sammensatte spisegrupper med henblik på at give de sprogligt svage børn mulighed for at udvikle deres sprog i samværet med de sprogligt stærke børn (Danmarks Evalueringsinstitut, 2014). Endelig peger Nyberg & Grindland på fordelene ved, at det pædagogiske personale placerer børnene med henblik på at skabe ro og formindske forstyrrelser under måltiderne. Dette kan fx gøres ved, at børnene tildes spisepladser ved siden af hinanden, da lyden af deres stemmer dæmpes, når de ikke skal tale med hinanden på tværs af bordet (Nyberg & Grindland, 2008).

I et interviewstudie med femårige børn af Bjørgen fremhæves vigtigheden af, at børnene selv må vælge, hvem de sidder ved siden af, og at de har god tid til at tale sammen, for at understøtte deres trivsel under måltiderne (Bjørgen, 2009). Begrundelser for, at børnene selv vælger pladser, fremhæves ligeledes i en kvalitativ undersøgelse af mad- og måltidskulturen i ni daginstitutioner af Iversen & Sabinsky. De undersøgte institutioner tildeler nemlig ikke børnene faste pladser under frokostmåltidet, da personalet henviser til, at børnene skal have mulighed for at udvikle sociale kompetencer under frokostmåltidet ved selv at skabe interaktioner med forskellige børn (Iversen & Sabinsky, 2011).

Endelig fremhæver flere studier vigtigheden af, at personalet sidder sammen og spiser med børnene under måltiderne ved borde (Tuset, 2018; Sepp, 2017; Hansen et al., 2018). Som beskrevet i studierne

spiller personalet nemlig en afgørende rolle i forhold til at understøtte det sociale samspil og børnenes accept af maden ved at facilitere en inddragende og stimulerende kommunikation og ved at fungere som gode rollemodeller under måltiderne ved fx at udtrykke et lystbetonet og legende forhold til maden. Dog argumenterer et studie af Munck Sundman, på baggrund af observationer af måltidssituationer med tre- seksårige børn, for, at det kan have positive effekter at lade børnene sidde alene uden voksne under måltider, da observationerne viste, at børnene i disse situationer tog stort ansvar for at hjælpe hinanden ved fx at holde øje med, at alle kom til bords, havde service og fik mad. Selvom der i udgangspunktet ikke var officielle ordensregler ved bordet, udviklede og opretholdt børnene altså nogle sociale normer for, hvordan måltidet skulle foregå (Munck Sundman, 2013).

9 Forældresamarbejde

I dette kapitel formidles pointer fra syv studier, der retter fokus på forældresamarbejdet omkring mad og måltider i dagtilbud. Mad og måltider fremhæves som et godt udgangspunkt for et samarbejde, hvor forældre kan få reel indflydelse på deres børns dagligdag. Studierne peger overordnet på, at forældrenes sociale, kulturelle og sproglige baggrunde kan have indvirkning på dette samarbejde. Ligeledes fremhæves dels vigtigheden af, at personalet skaber en åben og lydhør kommunikation med forældre, hvor personalets private normer og forældrenes vilkår gøres til genstand for faglige refleksioner, dels vigtigheden af at dokumentere, hvad børnene spiser, samt hvordan og hvorfor der arbejdes med mad- og måltidspædagogik i dagtilbuddene. Disse pædagogiske redskaber kan medvirke til fremme et inkluderende forældresamarbejde, hvor forældre med forskellige baggrunde inddrages i arbejdet.

9.1 Betydningen af sociale og kulturelle forhold i forældresamarbejdet

Flere studier belyser, hvordan kulturelle, sociale og sproglige forhold kan have indvirkning på samarbejdet mellem dagtilbuddet og hjemmet (Lunneblad, 2013; Bjørgen, 2009, 2011; Skolverket, 2013).

Et kvalitativt studie i to forskellige dagtilbud, hvor majoriteten af børnene er født eller har forældre, som er født uden for Sverige, undersøger, hvordan de nyankomne børn og deres forældre tages imod i dagtilbud (Lunneblad, 2013). Studiet viser, at pædagogernes kommunikation byggede på normative forestillinger om passende spisevaner i hjemmet, som var indlejret i en dominerende diskurs, hvor svenskhed fremhæves som kulturelt forbundet til det at være en god forælder. Studiet påpeger vigtigheden af, at pædagogerne opnår forståelse for kulturelle forskelligheder i forældresamarbejdet ved at forsøge at sætte sig ind i forældrenes perspektiv for at undgå misforståelser i kommunikationen (Lunneblad, 2013).

To studier belyser betydningen af forældres socioøkonomiske status i forhold til deres børns madvaner samt deres opfattelser af deres sundhedsmæssige udvikling (Bjørgen, 2009, 2011). Børn af forældre med lav socioøkonomisk status, bl.a. i forhold til uddannelsesniveau, har nemlig ifølge Bjørgen mere usunde madvaner end andre børn (Bjørgen, 2009). Denne betragtning kan understøttes af en spørgeskemaundersøgelse med personale og mødre fra 12 dagtilbud, der viser, at højtuddannede mødre i højere grad lægger vægt på forskellige aspekter af en positiv udvikling i børns sundhedsmæssige udvikling end mødre med et lavere uddannelsesniveau. Således fremhæver højtuddannede mødre i højere grad vigtigheden af sukkerpolitik, børns deltagelse i madlavning og et sundhedsfremmende samarbejde mellem dagtilbuddet og hjemmet ved at understøtte børn og forældres viden om menneskekroppen og sund kost (Bjørgen, 2011).

Det sundhedsfremmende samarbejde mellem dagtilbud og forældre er ifølge Bjørgen væsentligt som et led i at udligne den sociale ulighed i sundheden, da børn og voksnes sundhed i høj grad

grundlægges i de første leveår. Eksempler på sådanne indsatser kan være at udbyde fælles måltider baseret på sund og ernæringsrig mad og ved at etablere samarbejder mellem dagtilbud og hjemmet om børns madvaner (Bjørgen, 2009).

I et reviewstudie af Skolverket fremhæves måltidet som en situation, hvor forældre kan indgå i et samarbejde med dagtilbuddet og derigennem få indflydelse på deres børns dagligdag i tråd med målsætningen i den svenske læreplan for dagtilbud (Läroplan för förskolan). Når forældre ikke til fulde kan udtrykke sig på dagtilbuddets officielle sprog, er der ifølge Skolverket en risiko for, at der kan opstå en ulige magtbalance som følge af det pædagogiske personales forestillinger om forældrenes mangler bl.a. ift. sproglige kompetencer. Som et eksempel på, hvor det er lykket at skabe et godt samarbejde med forældre med forskellige forudsætninger til at kommunikere på svensk, fremhæves et dagtilbud, der har arbejdet med et projektarbejde om mad og sundhed. Personalet opfordrede forældrene til at tale med det pædagogiske personale og institutionens kok om opskrifter, som de vidste, at deres børn kunne lide. Opfordringen førte til, at både børn og forældre fik indflydelse på, hvad der blev serveret i dagtilbuddet, hvilket førte til en større nysgerrighed blandt både pædagoger og børn i forhold til at smage nye ting. Dertil fik børnene muligheder for at stifte bekendtskab med nye smage og dufte, ligesom de lærte nye ord på madretter, krydderier og andre ingredienser. Skolverket understreger, at et godt forældresamarbejde forudsætter, at personalet er aktivt lyttende over for forældrenes input, hvilket bl.a. kræver, at deres egne normative opfattelser om mad og sundhed samt familiens vilkår sættes i fokus for faglige refleksioner (Skolverket, 2013).

Vigtigheden af et godt forældresamarbejde om børns sundhed, mad og måltider kan understøttes af et kvalitativt interventionsstudie i to børnehaver af Alm & Olsen, da de understreger, at madinterventioner i institutioner vil være mindre effektive i forhold til at fremme sund ernæring, hvis børnene oplever uoverensstemmelse mellem de normer, der promoveres i børnehaver eller skoler og af forældrene. Dette skal ses i lyset af, at forældre ifølge Alm & Olsen har en stærkere socialiserende effekt end pædagogisk personale i forhold til at influere børns holdninger til mad (Alm & Olsen, 2015). Dette fund kan ligeledes understøttes af et interviewstudie med fire- og femårige børn fra syv børnehaver af Lundheim & Furuset, der viser, at børnene primært får deres viden om sundhed fra deres forældre og sekundært fra bøger og tv. Børnene angiver børnehaven som det sted, de har fået mindst viden om sundhed (Lundheim & Furuset, 2010). Endelig kan forældrenes betydning understøttes af et etnografisk studie i tre børnehaver af Mikkelsen, der viser, at både børn og voksne former og tilpasser de institutionelle normer i relation til de erfaringer, de har med hjemmefra (Mikkelsen, 2016).

9.2 Dokumentation som et redskab til forældresamarbejde

Flere studier retter fokus på, hvordan dokumentation af mad og måltider i dagtilbud fungerer som et nyttigt redskab i forældresamarbejdet (Tetens, Bilstoft-Jensen, Hermansen, Mølgaard, Nyvad, Rasmussen & Wistoft, 2018; Hansen et al., 2018 Skolverket, 2013; Bjørgen, 2011; Mikkelsen & Mikkelsen, 2017).

På baggrund af et aktionsforskningsprojekt med institutioner i 11 kommuner anbefaler Hansen m.fl. at informere forældrene om personalets begrundelser for, hvordan og hvorfor de arbejder med måltidspædagogik, fx ved at synliggøre menuplaner, billeder og små historier fra dagligdagen. Disse dokumentationsformer kan ifølge Hansen m.fl. være med til at inddrage forældrene og skabe sammenhæng i børnenes liv på tværs af dagtilbud og hjemmet. Desuden kan dokumentationsformerne være med til at understøtte, at kommunikationen med forældrene omkring maden og praksis omkring måltiderne er åben, hvilket det ifølge Hansen m.fl. er en særlig ledelsesmæssig opgave at sikre (Hansen et al., 2018).

Vigtigheden af at dokumentere dagtilbuddenes arbejde med mad og måltider understøttes af to studier, der viser, at forældre ofte efterspørger informationer herom. I et kvalitativt studie i to dagtilbud viser Löfdahl & Folke-Fichtelius således, at forældre tit var meget optaget af, hvordan pædagerne dragede omsorg for deres børn, blandt andet ved at efterleve deres basale behov for mad og søvn (Löfdahl & Folke-Fichtelius, 2015). I tråd hermed viser en evaluering af forældres tilfredshed med frokostordningerne i fire danske dagtilbud, at forældrene overordnet var tilfredse med madplanerne, men at de oplevede en manglende kommunikation fra personalets side om, hvad børnene spiser. Den manglende kommunikation begrænsede ifølge de adspurgte forældre deres involvering i børnenes måltider samt deres kontrol over deres børns indtag af mad (Mikkelsen & Mikkelsen, 2017).

10 Organisering af og samarbejde mellem personale

Dette kapitel beskæftiger sig med, hvordan organiseringen af og samarbejdet mellem personalet i dagtilbud har betydning for det pædagogiske arbejde omkring mad og måltider. Syv studier undersøger, hvilken rolle det tværfaglige samarbejde mellem pædagog- og køkkenfagligt personale og ledelse spiller i forhold til mad og måltider. Kapitlet bidrager med perspektiver på, hvordan et tværfagligt samarbejde kan kvalificere det måltidspædagogiske arbejde i dagtilbud, samt hvordan lære- og måltidsplaner kan understøtte en systematisk måltidspædagogik, der kan bidrage til en fælles pædagogisk forståelse og praksis i arbejdet med mad og måltider på tværs af personalegrupper og ledelsen.

10.1 Tværfagligt samarbejde

En række kvalitative studier belyser, hvordan et tværfagligt samarbejde mellem det pædagog- og køkkenfaglige personale samt ledelsen kan kvalificere det pædagogiske arbejde med mad og måltider i dagtilbud (Friedl & Wikland, 2018; Sepp & Höijer, 2016, Hansen et al., 2018).

I et aktionsforskningsprojekt med daginstitutioner i 11 kommuner blev det undersøgt, hvordan ledelsen samt det pædagog- og køkkenfaglige personale så deres egen og andres faglighed i forhold til samarbejdet om måltidet. Ledelsen så sig som faglige formidlere til resten af personalet og som ansvarlige for at bakke alle op, være nysgerrige på deres intentioner og have viden om personalets arbejde. De pegede samtidig på, at en central udfordring i arbejdet med måltider var, at der manglede pædagogisk professionalisme. Det pædagogiske personale oplevede, at vanetænkningen dominerede deres praksisser med mad og måltider, men de udtrykte samtidig, at de gerne ville se måltidet på en anden måde. Således udtrykte de et ønske om at arbejde med måltidet som en pædagogisk aktivitet, der bl.a. kunne understøttes gennem forældreinddragelse, og ved at personalet blev bevidstgjort om egne fordomme. Studiet viste desuden, at en udfordring i det tværfaglige samarbejde var, at der generelt manglede et fælles fagligt udgangspunkt i forhold til at udvikle måltidet, således at det blev en pædagogisk aktivitet. Særligt var der behov for, at det pædagogiske personale udviklede succeskriterier for et godt måltid fra, at børnene kunne lide maden og bliver mætte, til at det handler om børn og voksnes deltagelse og læring (Hansen et al., 2018).

Flere studier peger på vigtigheden af, at personalets arbejde med mad og måltider møder anerkendelse og forståelse fra resten af personalegrupperne samt lederen (Sepp & Höijer, 2016; Hansen et al., 2018). Et interventionsstudie i 14 dagtilbud af Sepp & Höijer viser således, at det pædagogiske arbejde med mad og måltider forhindres, hvis personalet mangler tid og opbakning fra kollegaer (Sepp & Höijer, 2016). Desuden peger Hansen m.fl. på, at en central udfordring i det tværfaglige samarbejde er, at det køkkenfaglige personale generelt oplever en manglende anerkendelse og forståelse for deres intentioner og arbejdsområder. På den baggrund peger de på behovet for at overskride faggrænser for at skabe et grundlag for tværfagligt samarbejde omkring måltiderne. Faggrænser forstås her som de vidensformer, forudsætninger og kompetencer, som personalet besidder i kraft af deres fagområde (Hansen et al., 2018).

For at understøtte det tværfaglige samarbejde med mad og måltider peges på et behov for uddannelse af det pædagog- og køkkenfaglige personale, så de kvalificeres til at håndtere arbejdet med mad og måltider i dagtilbud. Desuden peger flere studier på, at der skal iværksættes praksistiltag, der kan skabe muligheder for samarbejde, refleksion og deltagelse på tværs af fagligheder, fx gennem procedurer for vidensdeling og evaluering på tværs af faggrupper (Friedl & Wikland, 2018; Hansen et al., 2018). Fx foreslår Hansen m.fl., at et praksistiltag kan være at sætte et fast punkt på personalemøderne, hvor det køkkenfaglige personale fortæller om deres intentioner med måltidet. Derudover kan personalemøder fungere som et rum, hvor både det pædagog- og køkkenfaglige personale kan definere det gode måltid i institutionen. Endelig er det centralt, at ledelsen løbende formidler og bevidstgør om pædagogiske målsætninger og metoder i forhold til at understøtte mad- og måltidsmiljøet i institutionen. Dette gælder især i forhold til at integrere det køkkenfaglige personale i det pædagogiske arbejde (Hansen et al., 2018).

Vigtigheden af at fremme det tværfaglige samarbejde kan ses i lyset af, at pædagogik i danske dagtilbud ifølge et interviewstudie af Jensen bygger på en helhedstænkning, hvor hverdagslivets gøremål (som at spise, gå på badeværelset eller pudse barnets næse) betragtes som en integreret og vigtig del af det pædagogiske arbejde. I de 18 interviewede pædagogers selvforståelse udgør hverdagslivsgøremål altså et sideløbende projekt og ikke en in-between-situation mellem de planlagte faglige aktiviteter. Vægtningen af hverdagslivet afspejler ifølge Jensen en opfattelse af, at dagen ikke kan opsplittes i forskellige situationer og aktiviteter, der igen kan fordeles på de ansatte efter uddannelsesmæssigt niveau (Jensen, 2014).

10.2 Fælles og systematisk måltidspædagogik

Flere studier viser, at det pædagogiske personale har vanskeligt ved at beskrive og udføre måltidspædagogiske mål, retningslinjer, visioner og tiltag, der er rettet mod at fremme børnenes læring og inddragelse i forbindelse med mad og måltider i dagtilbud (Sepp & Höijer, 2016; Hansen et al., 2018; Friedl & Wikland, 2018; Bjørgen, 2009; Skolverket, 2014).

Hansen m.fl. viser fx, hvordan institutionerne fra de 11 kommuner, der indgik i aktionsforskningsprojektet, generelt manglede en fælles måltidspædagogik, da der var delte forståelser blandt personalet om, hvilke normer og rammer der gjorde sig gældende for måltiderne. Måltiderne på tværs af dagtilbuddene blev derfor styret af individuelle opfattelser snarere end af en fælles vision for måltiderne (Hansen et al., 2018). Det fremgår derudover i et kvalitativt interviewstudie i seks norske børnehaver af Bjørgen, at det pædagogiske personale oplevede usikkerhed og ønskede mere viden og bistand fra eksperter om mad til børn. Bjørgen tolker dette som et behov for større klarhed om, hvilken viden pædagogerne skal lægge sig op ad i en tid præget af flertydige informationsstrømme fra forskellige medier (Bjørgen, 2009).

Hansen m.fl. fremhæver måltids- og læreplaner som redskaber, der kan understøtte systematikken i det pædagogiske arbejde med mad og måltider. Ved at nedskrive dagtilbuddenes værdier, principper og rutiner for arbejdet med mad og måltider kan der skabes en overensstemmelse mellem institutionernes måltidspædagogiske visioner og praksisser. For at understøtte, at måltidet bliver en pædagogisk aktivitet, der bygger på konkrete pædagogiske mål, er det centralt, at de pædagogiske visioner og retningslinjer for måltidet knyttes til de seks læreplanstemaer. På den måde kan det undgås, at måltiderne styres af forskellige rammer og normer afhængigt af den enkelte pædagog og stue (Hansen et al., 2018).

11 Mad- og måltidspolitik og madordninger

Mad- og måltidspolitik og madordninger er endnu to elementer, der har indflydelse på det pædagogiske arbejde med mad og måltider i dagtilbud. Der findes både lokale og eksterne madordninger samt madpakkeordninger i dagtilbud, mens der ligeledes er variation i dagtilbuddenes politikker og retningslinjer på området. Ni studier har fokus på forskellige former for madordninger og mad- og måltidspolitikker og beskriver sammenhængen mellem disse og den pædagogiske praksis. Kapitlet bidrager med perspektiver på, hvordan de forskellige madordninger har potentialer for at fremme børns læring og udvikling, samt hvordan mad- og måltidspolitikkerne bør have fokus på både de sundhedsmæssige og pædagogiske aspekter af måltidet.

11.1 Sammenhæng mellem mad- og måltidspolitik og praksis

Flere studier undersøger sammenhængen mellem mad- og måltidspolitik og den pædagogiske praksis (Bjørger, 2009; Ray et al., 2016; Iversen & Sabinsky, 2011; Hansen et al., 2018). Et kvalitativt interviewstudie med femårige børn fra seks børnehaver af Bjørger viser, at børnene fra de tre børnehaver, som arbejder systematisk med specifikke satsninger rettet mod sund diæt i tråd med det norske social- og sundhedsdirektorats retningslinjer¹ for mad og måltider i børnehaver, havde en mere nuanceret og sikker viden om mad og madvarer sammenlignet med børn i de tre andre børnehaver, der ikke havde et sådant fokus. Derudover udtrykte de sig mere positivt i forhold til at smage på forskellige grøntsager, hvorimod børnene fra de tre andre børnehaver var mere usikre og negative i deres udsagn, hvilket kom til udtryk ved, at de ikke kunne lide maden eller ikke kendte de forskellige typer af grøntsager, der blev nævnt i løbet af interviewene. På den baggrund peger Bjørger på, at konkrete tiltag i børnehaven rettet mod sund kost, fx i form af inddragelse af børnene i madlavningen med sunde råvarer, kan bidrage positivt til at udvide børns smagsrepertoire og deres viden om forskellige madvarer, deres konsistens og virkning (Bjørger, 2009).

I et kvalitativt studie fra ni dagtilbud af Iversen & Sabinsky fremgår det, at det pædagogiske personale primært havde fokus på de ernæringsmæssige aspekter ved institutionernes mad- og måltidspolitikker. De retter dermed mindre fokus mod kulturen og det, der foregår rundt om maden, når børnene spiser. Derfor anbefales det, at sundhedsfremmende initiativer omkring frokostmåltidet bør fremhæve mad- og måltidskulturen som vigtig for børns maddannelse, da de sociale normer omkring måltidet, har potentiale til at udvikle børnenes sunde kostvaner samt sociale kompetence (Iversen & Sabinsky, 2011).

---

1 Den norske Rammeplan henviser til, at børnehaven skal bidrage til, at børn får viden om menne-skekroppen og forståelse for betydningen af gode vaner og sund kost, ligesom den betoner børns medvirken, der indebærer, at børns synspunkter og ret til at udtrykke sig om børnehavens daglige praksis skal tillægges betydning (Bjørger, 2009).

Derudover peger det tidligere omtalte aktionsforskningsprojekt med dagtilbud fra 11 kommuner af Hansen m.fl. på, at det tværfaglige arbejde med mad og måltider faggrupper imellem og mellem faggrupper og forældre kan understøttes ved at udarbejde en måltidspolitik i personaleregi gennem et særligt måltidsudvalg og ved at øge kommunikationen om måltidspolitikken mellem forældre og køkkenfagligt personale via spørgeskemaer (Hansen et al., 2018).

11.2 Sammenhæng mellem madordninger og praksis

Flere studier undersøger sammenhængen mellem madordninger og praksisser i dagtilbud (Iversen & Sabinsky, 2011; Nielsen & Christoffersen, 2011; Sørensen, 2009; Tuset, 2018). I modsætning til andre nordiske lande som Sverige og Finland har Danmark haft en begrænset tradition for madordninger i børnehaver og andre offentlige institutioner. Danmark er stadig i gang med at gå fra madpakkeordning til offentligt udbud af måltider. Det fremgår af en opgørelse, at andelen af børnehaver med et offentligt udbud af frokoster er steget fra 6 % i 2006 til 44 % i 2014 (Mikkelsen & Mikkelsen, 2017).

Flere studier bidrager med forskellige perspektiver på fordelene ved madordninger, der produceres lokalt i dagtilbuddene (Iversen & Sabinsky, 2011; Hansen et al., 2018; Sørensen, 2009; Tuset, 2018). To studier peger bl.a. på, at madordninger kan understøtte samhørigheden omkring måltidet (Hansen et al., 2018; Iversen & Sabinsky, 2011). Således peger Hansen m.fl. på, at ligeværdighed mellem børn og voksne kan modvirkes, hvis personalet medbringer deres egne madpakker til spisebordet (Hansen et al., 2018). Fokuset på det fælles måltids betydning i forhold til at understøtte fællesskabet fremgår ligeledes i en kvalitativ undersøgelse af dagtilbud med forskellige typer af madordninger af Iversen & Sabinsky. De peger således på, at madordninger produceret lokalt i dagtilbuddene har mest fordelagtige betingelser i forhold til at understøtte måltidspædagogikken i dagtilbud, bl.a. fordi, det fælles og lokalt producerede måltid skaber positive stemninger og socialt samvær (Iversen & Sabinsky, 2011).

To studier fremhæver ligeledes fordelene ved fælles madordninger frem for madpakkeordninger, da fælles måltider i dagtilbud kan sikre, at børnene får sund, varieret og ernæringsrig mad (Bjørn, 2009; Tuset, 2018; Sørensen, 2009). Dette fremhæves som særligt vigtigt, da Bjørn peger på, at de første leveår er afgørende for børns udvikling af sundhed og livsstil senere i livet, men også for at udjævne sociale forskelle (Bjørn, 2009). To evalueringer viser, at madordninger generelt vurderes positivt både af pædagoger og ledere (Sørensen, 2009) samt forældre (Mikkelsen & Mikkelsen, 2017). De oplevede alle, at ordningerne bidrog til, at børnene fik sund og alsidig mad, og at madordningen havde den kvalitet, at børnene blev præsenteret for andet mad, end det, de normalt spiste. Forældrene til børn i fire børnehaver pegede imidlertid på, at det negative ved ordningen var manglende kommunikation mellem børnehaven og forældrene angående, hvad børnene spiser, hvilket begrænsede forældrenes involvering i planlægningen af måltiderne (Mikkelsen & Mikkelsen, 2017).

Enkelte studier belyser, at madpakkeordninger også kan understøtte det pædagogiske arbejde med mad- og måltidskulturen i dagtilbud. Det kræver imidlertid ifølge Iversen & Sabinsky, at det pædagogiske personale prioriterer mad- og måltidskulturen højt, da denne ordning stiller andre betingelser i forhold til at skabe samhørighed om måltidet, som når børnene får den samme mad under frokostmåltidet (Iversen & Sabinsky, 2011). På baggrund af observationer af 370 måltider i forskellige dagtilbud peger Tuset på, at madpakker i nogle tilfælde kan være med til at inspirere børnene til at samtale om maden og deres sanser, når de eksempelvis får blik for, om de har den samme eller forskellig slags mad med på madpakke. Dette fremgik ved, at de observerede børn oftere indgik i interaktioner, hvor de også havde en lyttende position, når de spiste madpakker (Tuset, 2018).

Der kan være forskellige betingelser for en succesfuld implementering af madordninger. Således fremgår det i et interventionsstudie rettet mod at fremme sund ernæring i otte dagtilbud af Johannessen, Heland, Bere, Øverby, & Fegran, at betingelserne for at lave sund og hjemmelavet mad i institutionerne forbedres, hvis de har ansat personale med faglige og/eller praktiske erfaringer og færdigheder med madlavning, da personalet ellers kan risikere at opleve usikkerhed, som kan forårsage stress. De peger derfor på nødvendigheden af, at personalet modtager praksisbaseret undervisning i madlavning, hvis de skal være ansvarlige for maden og måltiderne i institutionerne (Johannessen et al., 2018). Foruden personalets færdigheder og erfaringer med madlavning viser det kvalitative studie i ni dagtilbud af Iversen & Sabinsky, at en anden central betingelse i implementeringen af madordninger er, at personalet involveres i beslutningsprocessen. De interviewede pædagoger oplevede således, at deres holdning til madordningen blev nedprioriteret, og nogle pædagoger fremhævede, at manglende information om implementeringen har gjort overgangen fra madpakker til madordning besværlig. Der peges på, at lederen kan være katalysator for at udvikle positive holdninger til madordninger blandt pædagogerne (Iversen & Sabinsky, 2011). Desuden peger evalueringen af madordningen i tre dagtilbud af Sørensen på, at en af udfordringerne er, at nogle børn oplever at blive sultne efter, at det fælles frokostmåltid er blevet serveret, hvis de fx ikke brød sig om menuen eller ikke kunne motiveres til at spise den (Sørensen, 2009). Endelig kan forældrenes tilfredshed med madordningerne ifølge Mikkelsen & Mikkelsen ses som en central betingelse for mad- og måltidsarbejdet i dagtilbuddene, særligt i de tilfælde hvor forældrene selv vælger, om deres børn skal modtage offentlige måltider (Mikkelsen & Mikkelsen, 2017).

Appendiks A – Litteraturliste

- Alm, S., & Olsen, S.O. (2015). Exploring seafood socialization in the kindergarten: an intervention's influence on children's attitudes. *Young Consumers Insight and Ideas for Responsible Marketers*, 16 (1), 36-49.
- Andersen, S. S., & Holm, L. (2013). *Maddannelse, madmod og madglæde: Hvilken betydning har daginstitutioners madkultur og måltidspædagogik*. København: Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet.
- Andreassen, B., & Øvrebø, E. M. (2017). Religiøse spiseforskrifter i barnehagen: En kvalitativ undersøkelse om barnehagers strategier for tilpasning i møte med islamske spiseforskrifter. *Tidsskrift for Nordisk Barnehageforskning*, 16 (1), 1-15.*²
- Bae, B. (2009). Samspill mellom barn og voksne ved måltidet: Muligheter for medlæring? *Tidsskrift for Nordisk barnehageforskning*, 2 (1), 3-15.*
- Bae, B. (2012). Children and teachers as Partners in Communication: Focus on Spacious and Narrow Interactional Patterns. *International Journal of Early Childhood*, 44 (1), 53-69.*
- Balldin, J., & Ljungberg, C. (2014). En hälsosam barndom? I: Balldin, J., Axelsson, T., & Qvorsebo, J. *Styringskonst på utbildningsarenan: Upphöjda begrepp i svensk utbildningsdiskurs* (s. 59-78). Malmö: Studenterlitteratur.
- Bjørgen, K. (2009). 5 åringer om mat, måltid og medvirkning. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 93 (1), 4-15.
- Bjørgen, K. (2011). Women's education levels and its impact on their attitudes towards children's health development. *Early Child Development and Care*, 181 (1), 73-87.*
- Børne- og Socialministeriet. (2018). *Den styrkede pædagogiske læreplan: rammer og indhold*. København: Børne- og Socialministeriet.
- Christoffersen, M.N., Højen-Sørensen, A., & Laugesen, L. (2014). *Daginstitutionens betydning for børns udvikling: En forskningsoversigt*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Dalgren, S. (2017). *Att göra pedagogiskpraktik tillsammans: Socialt samspel i förskolans vardag*. Doktorsavhandling. Linköping: Linköping Universitet.

---

² Studier markeret med en stjerne er kvalitetsvurderede skandinaviske studier, som findes i databasen NB-ECEC.

- Danmarks Evalueringsinstitut. (2014). Veje til udvikling af praksis: Erfaringer med at sætte fokus på videnkultur i dagtilbud og på skoler. Evalueringsrapport. København: Danmarks Evalueringsinstitut. *
- Ejrnæs, M., & Monrad, M. (2013). Profession, holdning og habitus: Forholdet mellem pædagogers og forældres holdninger til pædagogiske spørgsmål i daginstitutioner. *Dansk Sociologi*, 24 (3), 63-83. *
- Frantzen, C., Kidmose, U., Byrne, D. V., & Andersen, B. V. (2018). Måling af spiseadfærd i dagtilbud: betydning af børns aktive involvering i tilblivelse af frokostmåltidet i daginstitutioner for børns spiseadfærd. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Friedl, A., & Wikland, M. (2018). Förskolans förutsättningar för att främja goda matvanor: Kartläggning år 2016 av påverkande strukturer och faktorer bland förskolor i Stockholms län. Stockholm: Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin, Stockholms läns landsting.
- Gjems, L. (2011). Hverdagssamtalene – barnehagens glemte læringsarena? I: Gjems, L. & Løkken, G. (red.): *Barns læring om språk og gjennom språk: Samtaler i barnehagen*. Oslo: Cappelen Damm.
- Gjems, L. (2011). Why explanations matter: a study of co-construction of explanations between teachers and children in everyday conversations in kindergarten. *European Early Childhood Education Research Journal*, 19 (4), 501–513. *
- Gjems, L., Jansen, T.T., & Tholin, K.R. (2012). Fagsamtaler i barnehagen. *Nordisk Barnehageforskning*, 5. (22), 1-12. *
- Grindland, B. (2011). Uenighet som demokratisk praksis i måltidsfelleskapet på småbarnsavdeling. *Nordisk Barnehageforskning*, 4 (2), 75-90. *
- Gulløv, E. (2012). Den tidlige civilisering: En flertydig bestræbelse. I: Gilliam, L. & Gulløv, E. (red). *Civiliserende institutioner: Om idealer og distinktioner i opdragelse*. (s. 63-95). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag. *
- Hansen, O. H., Leer, J., Broström, S., Warrer, S. D., & Jensen, T. M. (2018). *Professionalisering og øget tværfaglighed i samarbejdet omkring mad og måltider i dagtilbud*. Aarhus: Aarhus Universitet.
- Hansen, S.R., & Kristensen, N.H. (2017). Food for Kindergarten Children: Who cares? Relations between Food and Care in Everyday Kindergarten Mealtime. *Food, Culture & Society*, 20 (3), 485-502.
- Hansen, S.R., Hansen, M.W., & Kristensen, N.H. (2017). Striated agency and smooth regulation: kindergarten mealtime as an ambiguous space for the construction of child and adult relations. *Children's Geographies*, 15 (2), 237-248.
- Iversen, J.D., & Sabinsky, M. (2011). *En undersøgelse af mad- og måltidskulturen i daginstitutioner med forskellige madordninger*. Søborg: Fødevarerinstitutionen, Danmarks Tekniske Universitet. *
- Jensen, J.J. (2014). Hovedkroppe, porcelænsdukker og mudderbørn: Pædagogers forståelse af dansk daginstitutionspraksis. Aarhus: VIA University College. *
- Johannessen, B., Heland, H.S., Bere, E., Øverby N.C., & Fegran, L. (2018). "A bumpy road": Kindergarten staff's experiences with an intervention to promote healthy diets in toddlers. *Appetite*, 127 (1), 37-43.

Johansson, E. (2011). Möten för lärande. Pædagogisk verksamhet för de yngsta barnen I förskolan. Stockholm: Skolverket.*

Johansson, E., Emilson, A., Röthe, M., Puroila, A.-M., Broström, S., & Einarsdóttir, J. (2016). Individual and collective rights expressed in educator and child interactions in Nordic preschools. *International Journal of Early Childhood*, 48 (2), 209-224.

Klette, T., Drugli, M.B., & Aandahl, A.M. (2016). Together and alone a study of interactions between toddlers and childcare providers during mealtime in Norwegian childcare centres. *Early Child Development and Care*, 188 (3), 1-12.

Kultti, A. (2012). Flerspråkiga barn i förskolan: Villkor för deltagande och lärande. Göteborg: Göteborgs universitet.

Kultti, A. (2014). Mealtimes in Swedish preschools: Pedagogical opportunities for toddlers learning a new language. *Early years: An International Research Journal*, 34 (1), 18-31.*

Kultti A., & Samuelsson, I. P. (2014). Guided participation and communication practices in multilingual toddler groups. I: Harrison, L. J., & Sumsion, J. (red.) *Lived Spaces of Infant-Toddler Education and Care: Exploring Diverse Perspectives on Theory, Research and Practice*. Dordrecht: Springer.*

Kultti, A., & Pramling, N. (2015). Limes and Lemons: Teaching and Learning in Preschool as the Coordination of Perspectives and Sensory Modalities. *International Journal of Early Childhood*, 47 (1), 105-117.*

Larsson, J. (2013). Children's Encounter with Friction as Understood as a Phenomenon of Emerging Science and as "Opportunities for Learning". *Journal of Research in Childhood Education*, 27 (3), 377-392.*

Lundheim, R., & Furuset, K. (2010). Barns forestillinger om helse og sunnhet: Har barnehagens helsefokus betydning? *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 94 (5), 384-395.*

Lunneblad, J. (2013). Tid till att bli svensk: En studie av mottagandet av nyanlända barn och familjer i den svenska förskolan. *Nordic Early Childhood Education Research Journal*, 6 (8), 1-14.

Löfdahl, A., & Folke-Fichtelius, M. (2015). Preschool's new suit: care in terms of learning and knowledge. *Early Years*, 35. (3), 260-272.*

Mikkelsen, B. E. (2016): *Slutrapport Frida*. Aalborg: Aalborg Universitet.

Mikkelsen, M. V. & Mikkelsen, B.E. (2017). Parental perception of lunch schemes in Danish kindergartens: A cross-sectional survey. *Journal of Foodservice Business Research*, 20. (5), 512-524.

Miljø- og Fødevarerministeriet (2018). *Regeringsstrategi for mad, måltider og sundhed*. København: Miljø- og Fødevarerministeriet.

Nielsen, A., & Christoffersen, M. (2009). *Børnehavens betydning for børns udvikling: En forskningsoversigt*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.*

Nyberg, M., & Grindland, B. (2008). The influence of the room context in the meal experience: examples from a hospital and a nursery. *Journal of Foodservice*, 19 (1), 35-43.

Olwig, K.F. (2012). Børns socialitet: Fortolkning og forhandling af civiliseringsprojektet i børnehaven. I: Gilliam, L. & Gulløv, E. (red.) *Civiliserende institutioner: Om idealer og distinktioner i opdragelse* (s. 97-118). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.*

Quennerstedt, A. (2016). Young children's enactments of human rights in early childhood education. *International Journal of Early Years Education*, 24. (1), 5-18.*

Ray, C., Määttä, S., Lehto, R., Roos, G., & Roos, E. (2016). Influencing factors of children's fruit, vegetable and sugar-enriched food intake in a Finnish preschool setting: Preschool personnel's perceptions. *Appetite* 103, 72-79.

Rossholt, N. (2012). Food as Touch/Touching the Food: The body in-place and out-of-place in preschool. *Educational Philosophy and theory*, 44. (3), 323-334.

Sandseter, E. B. H., & Seland, M. (2016). Children's Experience of Activities and Participation and their Subjective Well-Being in Norwegian Early Childhood Education and Care Institutions. *Child Indicators Research* 9 (2), 913–932.*

Schei, T.B. (2013). Everyday Life Discourses in Kindergarten. *Cultural-Historical Psychology* 8 (2), 31-37.

Sepp, H. (2017). *Måltidspedagogik i förskolan: Ett lustfyllt lärande*. Stockholm: Gothia.

Sepp, H., Höjjer, K., & Wendin, K. (2016). *Litteraturgenomgång: Barns matvanor ur ett sensoriskt och pedagogiskt perspektiv*. Uppsala: Livsmedelsverket.

Sepp, H., & Höjjer, K. (2016). Food as a tool for learning in everyday activities at preschool: an exploratory study from Sweden. *Food & Nutrition Research* 60 (1), 32603.*

Sheridan, S., & Williams, P. (2018). *Undervisning i förskolan. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2013). *Flera språk i förskolan*. Stockholm: Skolverket

Skolverket (2014). *Att utmana och stimulera barns lärande och utveckling i förskolan*. Stockholm: Skolverket

Skov Heuser, D., Sode Gregersen, A., Sansoliuos, S., & Strand, D. (2009). *Smagsworkshop for børnehavnene: en genvej til maddannelse*. Aalborg: Aalborg Universitet.

Skreland, L. L. (2016). *På mandager er det ikke lov med papirfly: en studie av regler og yrkesutøvelse*. Kristiansand: Universitet i Agder.*

Sundman, U.M. (2013). *Hur barn gör måltid*. Stockholm: Stockholms universitet.

Sørensen, K. (2009). *Evaluering af projekt Sund mad i dagtilbud*. Haderslev: University College Syd, Udvikling og Forskning, Videncenter for Sundhedsfremme, KOSMOS – Nationalt videnscenter.

Tetens, I., Biloft-Jensen, A., Hermansen, K., Mølgaard, C., Nyvad, B., Rasmussen, M. & Wistoft, K. (2018). *Fremme af sunde mad- og måltidsvaner blandt børn og unge: vidensrådsrapport*. København: Vidensråd for Forebyggelse.

Tofteland, B. (2015). Måltidsfellesskap i barnehagen: Demokratiets vugge?: En studie av samtaler med ansatte på småbarnsavdelinger. Stavanger: Universitetet i Stavanger.*

Tuset, E.H. (2018). A tasting plate: the aesthetic experience of food in early childhood education and care institutions. I: Haugen, T., & Skjerdingsstad, K.I. (red.) *Children and Young People, Aesthetics and Special Needs: An Interdisciplinary Approach*. (s. 325-360). Oslo: Vidarforlaget.

Appendiks B – Resuméer

Alm, S., & Olsen, S.O. (2015). Exploring seafood socialization in the kindergarten: an intervention's influence on children's attitudes. *Young Consumers Insight and Ideas for Responsible Marketers, vol. 16. (1), 36-49.*

Formål

Studiet undersøger en intervention i norske børnehaver, som havde til formål at forbedre børns viden om og holdninger til fisk og skaldyr ved både at øge udbuddet af skaldyr og ved at uddanne pædagoger (teachers) om skaldyrs sundhedseffekter. Studiet undersøger følgende spørgsmål: Hvilke holdninger har børnene til fisk og skaldyr? Hvordan påvirker en større eksponering af fisk og skaldyr og madsocialisering børnenes holdninger? Studiet diskuterer i et mindre omfang den mulige indflydelse forældres holdninger og udbuddet af fisk og skaldyr i hjemmet har på børnenes holdninger.

Resultat

Baggrunden for studiet er statistikker af OECD, der viser, at fedme blandt børn er et stigende problem i de fleste europæiske lande. Børn og unge anbefales at spise flere grøntsager, frugt, fuldkorn og skaldyr. Da børn spiser signifikant mindre skaldyr end voksne, er der især fokus på, at børn og unge øger deres indtag af fisk som laks, makrel og sild grundet deres polyumættede fedtstoffer. Da børns indtag af mad og drikke i dagtilbud udgør en grundlæggende del af deres ernæring, er det oplagt at rette fokuset i interventioner mod disse institutioner.

Resultaterne viser, at de børn der deltog i interventionen havde flere kognitive associationer i forhold til at beskrive fisk og skaldyr sammenlignet med børn, der ikke havde deltaget i interventionen. Derudover udtrykte de en mere positiv opfattelse over for fisk og skaldyr sammenlignet med børn, der ikke havde deltaget i interventionen. Fx beskrev de forestillinger om, at fisk og skaldyr gør dem stærke og sunde. De børn der ikke havde deltaget i interventionen udtrykte sig mere negativt og fokuserede på mere generelle sansemæssige kvaliteter såsom smagen ved og lugten af fisk og skaldyr.

De børn der blev mere eksponeret for fisk og skaldyr beskrev i højere grad forskellige former for retter med fisk og skaldyr som deres favoritmad. Dette indikerer, at en høj eksponering har en positiv effekt på børns holdninger og kræsenhed. Forskning viser, at når børn smager madvarer dagligt, som de tidligere ikke kunne lide, øger det deres villighed til at smage andre ukendte former for mad. Interventionen kan derfor ses som en strategi til at gøre fisk og skaldyr mere velkendt og dermed til at fremme børns indtag af denne type mad.

Små børn har mere positive holdninger til bearbejdet mad. Således udtrykte nogle af børnene, at deres favorit mad er forskellige former for bearbejdet fisk, alt imens de samtidig udtrykte, at de ikke brød sig om fisk. Dette indikerer, at børnene ikke associerede bearbejdet fisk med ordet "fisk". Det

er derfor ifølge forfatterne vigtigt at undervise børn om fiske- og skaldyrprodukter – og retters specifikke navne, da det kan bidrage til, at børnene bliver bedre i stand til at udtrykke, hvilke specifikke retter de kan lide og ikke lide. Børnene var mindst begejstrede over for laks og ørred, hvilket forfatterne peger på kan tolkes som et udtryk for, at små børn foretrækker de bearbejdede produkters bløde konsistensser.

Studiet viser, at børn i højere grad end voksne har en tendens til at bygge deres holdninger på positive og negative emotionelle associationer. De børn der kunne lide fisk og skaldyr, forklarede således, at det gjorde dem glade, mens de børn der ikke kun lide fisk og skaldyr beskrev, at de følte væmmelse. Resultaterne indikerer, at omsorgsgivere, der i dette studie både referer til forældre og personalet i dagtilbud, influerer børns holdninger til mad ved at fungere som rollemodeller, der udtrykker normer. Det øgede udbud af fisk og skaldyr i børnehaverne kan stimulere omsorgsgiverne til at fungere som rollemodeller ved at kommunikere fordelene ved denne form for mad. Studiet viser, at forældre har en stærkere socialiserende effekt end pædagogisk personale, der i mindre grad fungerede som rollemodeller. Dette skal ses i lyset af, at børnene og pædagogisk personale som regel ikke spiste sammen i børnehaven. Det betød, at børnene havde vanskeligt ved at udtrykke sig om deres præferencer for mad. Derimod kunne de lettere udtrykke sig om deres forældres favoritmad, da de oftere observerede forældrenes måltider. Hvis børn oplever uoverensstemmelse mellem de normer, der promoveres i børnehaver eller skoler og af forældrene, vil madinterventioner i institutioner derfor være mindre effektive i forhold til at fremme sund ernæring for børnene.

Desuden konkluderer forfatterne, at dagtilbud i højere grad bør udbyde fisk og skaldyr for at fremme sundere ernæring. I den forbindelse er det centralt, at pædagogisk personale i højere grad spiser måltider sammen med børnene for at fremme deres funktion som positive rollemodeller. De kan nemlig kun opfordre børn til at spise fisk og skaldyr og give dem ernæringsmæssig viden herom, hvis de selv spiser det sammen med børnene. Studiet viser, at børnenes kognitive og kommunikative evner begrænsede deres deltagelse i de semistrukturerede interviews, som udgjorde datagrundlaget. Dette kan ses i lyset af, at børnene var afhængige af deres hukommelse i forhold til at besvare interviewspørgsmålene, da børnene ikke smagte maden under dataindsamlingen. Derfor peger forfatterne på, at forskere i fremtidige studier skal overveje at bruge andre metoder, der i højere grad er tilpasset børnenes evner, og som sikrer, at børnene aktivt inddrages i forskningsprocessen. Derudover peger de på, at fundene ikke kan generaliseres, grundet det relativt begrænsede sample, og fordi studiet kun blev udført inden for én kultur. Normer om mad er nemlig ifølge forfatterne formentlig mere ens i Norge sammenlignet med i andre lande såsom England og USA, der i højere grad er sammensat af forskellige kulturelle baggrunde.

Design

Studiet anlægger en kvalitativ tilgang i form af semistrukturerede interviews med 24 norske 4-6-årige børn fra to offentlige børnehaver. Børnene blev interviewet i par. En gruppe deltog i en intervention, der omfattede, at fisk og skaldyr blev serveret til frokost to gange ugentligt i sammenhæng med forskellige læringsaktiviteter, der var rettet mod at øge børnenes viden om fisk og skaldyr. Studiet anvender holdningsteori, normteori og teorier om eksponering til at forklare interventionen som en social læringsproces.

Andreassen, B., & Øvrebø, E. M. (2017). Religiøse spiseforskrifter i barnehagen. En kvalitativ undersøgelse om barnehagers strategier for tilpasning i møde med islamske spiseforskrifter. Tidsskrift for Nordisk Barnehageforskning, vol. 16. (1), 1-15.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge, hvilke strategier dagtilbud vælger til at håndtere krav fra forældre om hensyntagen til religiøse spiseforskrifter.

Resultat

Analysen af interviewene peger på to hovedstrategier, som dagtilbuddene vælger, når de tilpasser maden til religiøse spiseforskrifter: Enten serveres mad, som alle børn kan spise, eller også differentieres der mellem to måltidsvalg, hvor det ene er for de muslimske børn.

De dagtilbud, som vælger at servere den samme mad til alle børn, begrundet deres strategi i et ønske om ikke at udstille bestemte børn som anderledes. Argumentet for at servere forskellig mad til børnene bunder omvendt i en opfattelse af, at børn skal lære at forholde sig til forskelligheder. Studiets forfattere konkluderer dog, at begrundelserne primært er karakteriserede ved en pragmatisk stillingtagen til spørgsmålet om tilpasning af måltider til religiøse spiseforskrifter. Det betyder, at de pædagogiske begrundelser for at vælge bestemte strategier kommer efter overvejelser af mere praktisk karakter, som fx handler om tilgængeligheden af halalkød eller forhold relateret til økonomi og logistik. Herudfra vurderer forfatterne, at begrundelserne præges af en mangel på pædagogisk fagsprog.

Design

Det empiriske materiale består af syv semistrukturerede kvalitative interviews med dagtilbudsledere (styrere og pædagogiske ledere) i kommunale og private dagtilbud (barnehager). I interviewene spørger forfatterne blandt andet ind til mad og måltidssituationer generelt i dagtilbuddet, ligesom de mere specifikt beder informanterne om at redegøre for og begrunde det enkelte dagtilbuds strategier for tilpasning af maden til religiøse spiseforskrifter. Fokus i artiklen er på tilpasning til muslimske spiseforskrifter. Interviewanalysen er inspireret af Malterud samt Kvale og Brinkmanns metoder til meningskategorisering af kvalitative data.

Bae, B. (2009). Samspill mellom barn og voksne ved måltidet. Muligheter for medlæring? Tidsskrift for Nordisk barnehageforskning, vol. 2. (1), 3-15.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge børns muligheder for (med)læring i samspilssituationer omkring måltidet i børnehaven.

Resultat

Studiet finder, at børnehavebørnene har gode muligheder for medlæring i forhold til fire forskellige områder, nemlig samtale og dialog, praktisk samarbejde, leg og humoristisk samspil samt grænsesætning. Fortællinger omkring måltidet kan bidrage til læring om, hvordan man håndterer forskellighed, og om hvordan gensidige dialoger foregår. Det gælder både for de børn, der deltager i fortællingen, og for dem der indtager en lyttende-observerende position. Forskeren påpeger vigtigheden af, at pædagogerne overvejer om de regler som mange dagtilbud har omkring måltidet, kan begrænse mulighederne for samspil mellem børn og mellem børn og voksne og derfor bør gen-

tænkes. Forskeren påpeger desuden, at en lyttende deltagerposition også rummer læringsmuligheder for de voksne, da de herigennem kan få indblik i børnenes kompetencer. Læringsmulighederne for børn og voksne opstår nemlig i de situationer, der beskrives som 'rumlige', dvs. situationer, hvor det pædagogiske personale vurderes at have mulighed for at yde en særlig pædagogisk indsats. Rumlige processer refererer til samspil, som giver børn rum til at udtrykke sig og blive mødt ud fra egne forudsætninger. Centrale kendetegn er lyttende samspilsmåder som fokuseret opmærksomhed, modtagelighed, forsøg på at forstå og velvillig fortolkning fra den voksnes side. Parallelt hermed er rumlige processer også kendetegnet ved bevægelighed og positionsskifte, i betydningen at førskolelærer og barn ikke opfører sig som fastlåste i bestemte roller.

Design

Deltagende observation og interview i to børnehaver med fokus på at få indblik i, hvilke muligheder børn har for læring i samspillet omkring måltider i børnehaven.

Bae, B. (2012). Children and teachers as Partners in Communication: Focus on Spacious and Narrow Interactional Patterns. International Journal of Early Childhood, vol. 44. (1), 53-69.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge, hvordan relationer og kommunikation mellem pædagoger og børn skaber præmisser for børns ret til at deltage, og hvordan barn-voksen-kommunikation bidrager til udviklingen af hverdagsinteraktioner og de processer, som er relateret hertil.

Resultat

Studiet indikerer, at en demokratisk pædagogrolle kræver respekt for børnenes initiativer og erfaringer kombineret med en selvrefleksiv indstilling samt evnen til at indtage børnenes perspektiver. Ud fra to modsætningsfyldte interaktionsmønstre beskriver forfatteren forskellige kvaliteter ved kommunikationen mellem børn og pædagoger. Disse forskelligheder beskrives med metaforer af "rummelige interaktionelle mønstre" og "snævre interaktionelle mønstre". Studiet viser, at de "rummelige mønstre" åbner op for dialog og skaber gode relationelle præmisser for, at børn er deltagende og kan udtrykke deres synspunkter. Forfatteren vurderer, at de væsentligste træk i sådanne dialoger er en fokuseret opmærksomhed fra pædagogernes side, tolerance over for fejl, vilighed til at indrømme misforståelser, relativt få lukkede spørgsmål, følelsesmæssig udtryksfuldhed samt en legende attitude. Studiet viser, at en sådan dialog skaber præmisser for både børns og voksnes muligheder for at udtrykke sig, og at hverken børn eller pædagoger behøver at blive holdt i faste og begrænsende roller. Samtidig viser studiet, at de "snævre mønstre" har tendens til at sætte både børn og voksne ind i faste positioner, som begrænser børns deltagelse og deres muligheder for at udtrykke tanker og følelser. Herved konkluderes det, at de "snævre mønstre" hverken er befordrende for børns deltagelse eller for en god dialog. Endvidere konkluderer forfatteren, at det er komplekst at skabe betingelser for demokratiske forhold mellem børn og pædagoger.

Design

Datamaterialet baserer sig på næsten et års videoobservationer af to pædagoger og 14 udvalgte børn i alderen tre til seks år i to dagtilbud i Norge. Materialet består af hverdagsinteraktioner mellem pædagogerne og de udvalgte børn, som blev videofilmet i tre forskellige situationer: spisesituationer, samlinger og perioder med fri leg. Der blev filmet tre dage om måneden i hvert af de to dagtilbud.

Balldin, J., & Ljungberg, C. (2014). En hälsosam barndom? I: Balldin, J., Axelsson, T., & Qvarsebo, J. Styringskonst på utbildningsarenan: Upphöjda begrepp i svensk utbildningsdiskurs (s. 59-78). Malmö: Studenterlitteratur.

Formål

Formålet med kapitlet er at vise, hvordan børns smag, madvaner og sundhed problematiseres og dermed bliver udgangspunkt for nogle specifikke løsninger frem for andre. Der tages udgangspunkt i følgende forskningsspørgsmål: Hvilken problematik er i fokus i diskurser om børn og mat? Hvilke forestillinger om barnet udtrykker disse diskurser? Hvordan kan de styringsteknikker, som udøves inden for diskurserne om små børns sundhed og madvaner, beskrives?

Resultat

Resultaterne viser, at relationen mellem børn og mad både kan være problematisk og muligheds-skabende. Små børns sundhed er et prioriteret område i uddannelses- og sundhedspolitik. Gennem tidlige indsatser for børns sunde madvaner kan børn udvikles til madforbrugere, og gode madvaner kobles til god udvikling, gode skolepræstationer og en god fremtid.

Ifølge kapitlet findes der dobbelttydige diskurser om børn og mad. Barnet ses på den ene side som uvidende og irrationel i forholdet til smag og madvalg, mens det på den anden side beskrives som sanseligt og fornuftigt. Børns smag præsenteres generelt som problematisk og ses dermed som nødvendig at styre og korrigere.

Det fremgår af analysen, at opdragelse til et sundt liv fremstilles på lige fod med at være en civiliseret samfundsborger. Fx fremsætter den svenske organisation Livsmedelsverket i brochuren ”God mad i dagtilbud” (”Bra mat i förskolan”) idéen om, at det pædagogiske måltid har til formål at fremme børns sunde madvaner. På den måde har dagtilbud fået en forstærket rolle, når det handler om styre børns madvalg og spisning. Resultaterne peger desuden på, at barnets krop ses som et styringselement, når det kommer til madvalg og spisning. Dette fremgår fx i form af regler under måltider, der pålægger børn forventninger om at sidde stille og vente på tur, ligesom de forventes at vaske hænder inden spisning. Ud over dette fremgår det, at det pædagogiske måltid skal være socialt stimulerende, hvilket kommer til udtryk i pædagogerne forsøg på at starte samtaler med børnene. Forfatterne lægger vægt på, at problematiseringen omkring børns sundhed med fokus på konsekvenser af dårlige madvaner, anvender en stereotyp børnediskurs, der styrer små børns læring og idéer i en bestemt retning.

Selvom måltidet i dagtilbud i høj grad fungerer som en syringsteknologi, viser forfatterne, at både børn og forældre konstrueres som aktive samfundsborgere, som kan tage individuelle valg i forholdet til mad og spisning, uanset hvem de er. På den baggrund viser studiet, at der findes forskellige forklaringsmodeller i forhold til børn og mad. Forhandlingerne mellem de forskellige betydninger kan bidrage til åbninger mod andre og nye måder at styre og konstruere subjekter på.

Design

Analysen tager udgangspunkt i forskning om styringsrationaliteter og –mentaliteter af Michel Foucault. Analysen bygger på optagede madsituationer i dagtilbud (förskola), Livsmedelsverkets brochure om måltider i dagtilbud (förskolan måltider) og en bog af den danske psykolog Jesper Juul, som bl.a. har skrevet om børn og måltider.

Bjørger, K. (2009). 5 åringer om mat, måltid og medvirkning. Norsk pedagogisk tidsskrift, vol. 93 (1), 4-15.

Formål

På baggrund af interviews med femårige børn undersøger artiklen følgende spørgsmål: Hvad er femåriges viden om mad? Er der forskel på børns viden i børnehaver (barnehager), som arbejder systematisk med specifikke satsninger rettet mod sund diæt i tråd med det norske social og sundhedsdirektorats retningslinjer for mad og måltider i børnehaver sammenlignet med børnehaver, der ikke har dette fokus? Hvilke erfaringer har femårige børn om måltider og medvirkning heri i børnehaver?

Den norske Rammeplan henviser til, at børnehaven skal bidrage til, at børn får viden om menneskekroppen og forståelse for betydningen af gode vaner og sund kost, ligesom den betoner børns medvirkning, der indebærer, at børns synspunkter og ret til at udtrykke sig om barnehavens daglige praksis skal tillægges betydning.

Resultat

Forfatteren konkluderer, at børnene i undersøgelsen havde begrænset uddybende viden om forskellige næringsstoffer, og hvorfor god og sund mad er afgørende for en positiv vækst og udvikling. Børnenes viden var domineret af det, forfatteren betegner som en "nej-præget pædagogik", der var orienteret mod hvad, der ikke er sundt at spise frem for det positive; den gode og sunde mad for kroppen. Forfatteren peger på, at det er hensigtsmæssigt at ændre denne pædagogiske praksis, således der samtales om det positive snarere end det negative.

Børnene fremhævede måltidets sociale aspekter som måltidets gode kvaliteter, da de relaterede det behagelige måltid med en god stemning og atmosfære. Således knyttede de deres trivsel ved måltidet sammen med at vælge, hvem de må sidde ved siden af under måltider, og at de sidder sammen med venner. Derudover nævnte nogle børn det at have god tid til at tale sammen, stearinlys og dæmpet belysning som vigtige forudsætninger for deres trivsel. Børnene forklarede, at de bedst kunne lide smøremåltider, da de selv kunne bestemme, hvad og hvor meget de skal spise. Dette understøttes af, at børnene udtrykte en holdning om, at de kunne og havde lyst til at lave mad. Alligevel udtrykte børnene, at de voksne generelt bestemte, hvad de skulle spise. Dette indikerer, at børnene kunne tænke sig at være mere deltagende, end de var i de pågældende pædagogiske praksisser, da der ud fra børnenes svar syntes at være en sammenhæng mellem valgfrihed og trivsel. I tråd med de empiriske fund i undersøgelsen viser forskning, at den sociale kontekst er mere afgørende for børns oplevelser af måltider snarere end, hvad de indtager (Kjærnes 2001).

Endvidere viser resultaterne, at børnene fra de tre børnehaver med et særligt fokus på sund ernæring havde en mere nuanceret og sikker viden om mad og madvarer. Deres viden om forskellige typer af frugt og grønt var større og de udtrykte flere begrundelser for, hvorfor de bør spise sund mad. Derudover udtrykte de sig mere positivt i forhold til at smage på forskellige grøntsager, hvorimod børnene fra de tre andre børnehaver var mere usikre og negative i deres udsagn, hvilket kom til udtryk ved, at de ikke kunne lide maden eller ikke kendte de forskellige typer af grøntsager, der blev nævnt under interviewene. På den baggrund konkluderer forfatteren, at det tyder på, at konkrete tiltag i børnehaven i forhold til at udbyde varierede og mangeartede mad- og smagsoplevelser kan bidrage positivt til at udvide børns smagsrepertoire og deres viden om forskellige madvarer, deres konsistens og virkning.

Generelt viser artiklen, at de undersøgte børnehaver mangler konkrete tiltag og ideer til arbejdet med måltider blandt andet i forhold til børns medvirkning, hvilken forfatteren tolker som en følge af, at pædagoger og assistenter ikke ser det som deres opgave, har ressourcer til eller fokus på at

inkludere barnet i tilberedningen af måltiderne. Dette fund afspejler sig i en anden undersøgelse (Mat og Måltider 2005), som forfatteren henviser til, der viser, at ca. halvdelen af børnehaverne oplyste, at de ikke anvendte mad og måltider som pædagogisk virkemiddel, hvilket personaleledere begrundede med henvisning til økonomi samt personale, tid, plads- og udstyrsmangel. Forfatteren understreger det problematiske i fundene, da børns inklusion og medvirkning omkring mad og måltider fx gennem deltagelse i madlavning er centrale faktorer i det sundhedsfremmende og pædagogisk arbejde i børnehaver.

På baggrund af undersøgelsen konkluderer forfatteren, at sundhedsfremmende arbejde i børnehaver bør videreudvikles og opprioriteres blandt andet på pædagoguddannelsen. Denne konklusion kan understøttes af forskningen, der viser at dagtilbudspersonale (førskolelærere) oplever usikkerhed, og ønsker mere viden og bistand fra eksperter i forhold til mad til børn, hvilket forfatteren tolker som et behov for større klarhed i en tid præget af informationsstrømme fra forskellige medier. Vigtigheden af at rette fokus på sundhedsfremmende tiltag i børnehaver understøttes yderligere med henvisning til, at de første leveår er afgørende for børns udvikling af sundhed og livssti senere hen, men også for udjævningen af sociale forskelle. Børn af forældre med lav socioøkonomisk status bl.a. i forhold til uddannelsesniveau har nemlig mere usunde madvaner end andre børn, og det sundhedsfremmende arbejde i børnehaver har således potentialer til at fungere som en socialpædagogisk indsats. Eksempler på en sådan indsats kan være at udbyde fælles måltider baseret på ernæringsrig mad og ved at etablere samarbejder mellem børnehaven og barnets hjem om barnets madvaner. Selvom det norske Social- og helsedirektorat har udgivet retningslinjer i *Mat og måltid i barnehagen* (2017), der indikerer en politisk forståelse for vigtigheden af sundhedsfremmende indsatser, kritiserer forfatteren, at det stadig er overladt til de enkelte børnehaver at udforme konkrete pædagogikker, ligesom der mangler bevillinger til at indfri målene i praksis.

Overordnet understreger forfatteren, at børnehaver spiller en afgørende rolle i nær relation til og samarbejde med hjemmet i forhold til at understøtte børns viden om menneskekroppen samt betydningen af sund mad, da måderne hvorpå voksne tænker, fremstår handler og formidler viden vil indvirke på børnenes opfattelser. Børnehaven kan således bidrage til at socialisere børn ind i en sund madkultur, hvis personalet påvirker børnene i en positiv retning.

Design

Artiklen bygger på et kvalitativt studie i seks børnehaver, hvoraf tre havde et særligt fokus på sund diæt, imens de resterende tre ikke havde et sådan fokus. Baggrunden for udvælgelsen af børnehaverne var et ønske om at se, om fokuset på diæt havde betydning for børnenes viden og dermed, om der var forskelle børnene imellem. Dataindsamlingen foregik ved, at børnehavernes respektive ledere udvalgte seks femårige børn fordelt lige på køn til interviews. Interviewene foregik i grupper med tre børn i hver og tog form som åbne og ustrukturerede samtaler for på den måde at skabe rum for, at samtalerne forløb kunne styres af børnene. Der blev anvendt hjælpemidler under interviewene i form af billeder og en kurv med forskellige madvarer ud fra en betragtning om, at de kunne lede samtalen frem, skabe tryghed, øge interesse og engagement hos børnene.

Efterfølgende blev der foretaget samtaleprægede interviews med lederne af børnehaverne med henblik på at få informationer om, hvilke ændringer de havde foretaget i deres mad og måltider. Både voksen- og børneinterviewene blev lyd- og videooptaget, da optagelserne kunne tilvejebringe dokumentation og information omhandlende den verbale formidling i dialogerne, men især om børnenes nonverbale udtryk.

Bjørgen, K. (2011). "Women's education levels and its impact on their attitudes towards children's health development". *Early Child Development and Care*, vol. 181(1), 73-87.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge sammenhængen mellem mødre og kvindelige pædagogers uddannelsesniveau og deres holdninger til og opfattelse af sundhed blandt børn i dagtilbud samt deres holdninger til børns sundhedsmæssige udvikling.

Resultat

Studiet viser, at højtuddannede mødre i højere grad lægger vægt på forskellige aspekter af en positiv udvikling i børns sundhedsmæssige udvikling end mødre med et lavere uddannelsesniveau. De ansatte i dagtilbuddene havde i højere grad end mødrene en fælles forståelse af, hvilke faktorer der fremmer en positiv sundhed for børn. Højtuddannede mødre fremhæver i højere grad end lavt uddannede mødre faktorer som udendørs leg, frisk luft og en sukkerpolitik som værende vigtige for at udvikle positiv sundhed hos børn, ligesom de også i højere grad værdsætter børns deltagelse i madlavning og fremhæver samarbejdet mellem dagtilbud og forældre som sundhedsfremmende.

Design

I alt deltog 310 kvinder fordelt på 196 mødre og 114 pædagoger og pædagogmedhjælpere fra 12 dagtilbud i en spørgeskemaundersøgelse. Spørgeskemaet indeholdt 19 kategorier med spørgsmål, der blandt andet omhandlede mad, måltider, ernæring, fysisk aktivitet og børns inddragelse og deltagelse. Besvarelserne blev analyseret i SPSS.

Christoffersen, M.N., Højen-Sørensen, A., & Laugesen, L. (2014). *Daginstitutionens betydning for børns udvikling. En forskningsoversigt. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.*

Formål

Formålet med forskningsoversigten er at undersøge og beskrive forskningsresultater, der omhandler vuggestuen og børnehavens betydning for børns udvikling. Derudover er formålet at afdække, hvilke parametre der anses som værende centrale for dagtilbuddets kvalitet.

Resultat

Forskningsoversigten gennemgår offentlige udvidelser af daginstitutionsområdet i flere lande og deres betydning for børns udvikling. Resultaterne viser, at daginstitutionsoindsatsen synes at give længerevarende effekter på børnenes skoleresultater. Der inddrages fx en undersøgelse fra USA. Under Anden Verdenskrig blev et vuggestue- og børnehaveprogram indført for at frigive mødre til at deltage i krigsproduktionen. Det fremhæves i undersøgelsen, at de institutioner, som er beskrevet som de bedste, havde et sundhedsmæssigt fokus med sundhedstjek, morgenmad, et varmt måltid og eventuel aftensmad. Undersøgelserne sammenlignede senere de børn, der havde deltaget i programmet med de børn, der blev født senere, og dermed naturligt ikke havde deltaget. Resultaterne viste, at programmet havde en positiv betydning for børnenes levevilkår senere i livet. De børn, der havde gået i børneinstitutionen, fik bedre uddannelsesmæssige resultater, deltagelse på arbejdsmarkedet og flere stiftede familie. Forfatterne finder det dog vanskeligt at vurdere, hvilke forhold i de universelle indsats der gjorde udslaget i forhold til at sikre kvaliteten.

Det fremgår desuden af forskningskortlægningen, at kvaliteten af interaktionen mellem voksen og barn i dagtilbuddet er den mest betydningsfulde faktor for barnets udvikling. Barnet lærer mest af at være aktiv initiativtager. De voksne kan bidrage ved at facilitere eller deltage i aktiviteterne og

hjælpe børnene med at udvikle deres lege. Resultaterne af en gennemgang af eksperimentelle forsøg viser også, at der er fælles træk, der kendetegner en højkvalitetsdaginstitution. Et af disse er blandt andet, at lege og aktiviteter er sat i gang af både pædagog og børn. Legeaktiviteter er ikke kun noget, der finder sted i bestemte tidsrum, men det pædagogiske personale skal forsøge at integrere det i alle aktiviteter, eksempelvis spisning.

Design

Forskningsoversigten er baseret på en litteratursøgning begrænset til årene 2009 til marts 2014. Søgningen suppleres af resultater fra tidligere søgninger for perioden frem til marts 2009. Søgningen inkluderer også de første danske litteraturoversigter, som beskriver børnehaveundersøgelser fra Danmark og udlandet tilbage fra 1930'erne. Det er ikke kun historiske undersøgelser, som er inddraget, men også undersøgelser fra andre kulturer og politiske systemer. Undersøgelserne er primært foretaget i de rige OECD-lande. Ud over USA og de europæiske og skandinaviske lande indrages også undersøgelser fra tredjeverdenslande. De inkluderede undersøgelser spænder fra 1932 og frem til i dag.

Dalgren, S. (2017). Att göra pedagogisk praktik tillsammans: Socialt samspel i förskolans vardag. Doktorsavhandling. Linköping: Linköping Universitet.

Formål

Afhandlingen har to overordnede formål, nemlig at undersøge, hvad der sker i den sociale interaktion mellem dagtilbudspraktikere og børn i forbindelse med hverdagsaktiviteter såsom måltider, og hvordan pædagogisk praksis skabes i det sociale samspil mellem praktikere og børn.

Resultat

Studiets analyser viser, hvordan helt små børn, som endnu ikke har udviklet et verbalt sprog, kan deltage aktivt i måltidssituationer. Et eksempel er, når et barn på halvandet år løfter sit drikkekrus frem mod den voksne for at vise hende, at han gerne vil have vand. Da den voksne ikke reagerer, tager barnet låget af kruset. Låget triller ned på gulvet, og barnet siger noget, der lyder som ”nej”. Herefter retter barnet sit blik mod den voksne og beder endnu engang om at få vand ved at løfte kruset op i luften med begge hænder. Den voksne spørger nu barnet, om han vil have vand eller mælk, ved at løfte henholdsvis kanden med vand og en mælkekarton op fra bordet. Gennem multimodal kommunikation, dvs. ved hjælp af fx fagter, blikke og drikkekruset som et materielt virkemiddel, bliver det muligt for det lille barn at bede om vand og derved deltage i måltidet på sine egne vilkår.

Studiet viser også, hvordan hverdagsaktiviteter i dagtilbuddet omdannes til problemløsningsprojekter, og hvordan lokale pædagogiske praksisser med et specifikt pædagogisk fokus rettet mod fx sociale måltidsnormer, sprog, fysik og matematik skabes spontant i hverdagslige interaktioner mellem dagtilbudspraktikere og børn. Studiet viser fx, hvordan børns leg på en vippe kan udvikles til et fælles problemløsningsprojekt, hvor både børn og voksne retter opmærksomheden mod fysiske fænomener og kropsligt undersøger og erfarer tyngde, kraft, balance og ligevægt. Dette sker ved, at den voksne stiller spørgsmål, som fokuserer på, at der er opstået et problem. Hun siger: ”Hvordan gør vi nu?” og kigger på de to børn, som vipper. Sammen undersøger de problemet, ved, at den voksne stiller spørgsmål til børnene, som reflekterer og svarer. Under børnenes videre undersøgelse af vippens bevægelser, kommenterer den voksne løbende på, hvad der sker, og kommer også indimellem med instruktioner. På den måde opfordrer den voksne til, at børnene skal skabe deres egne hypoteser om, hvad der kommer til at ske.

Design

Det empiriske materiale består af ti dages videooptagelse fra tre dagtilbud, hvor fokus er på, hvad der sker i den sociale interaktion mellem i alt fem praktikere (tre førskollärare og to barnskötare) og børn i alderen et til fem år. Konversationsanalyse danner rammen for analysen af det samlede datamateriale, hvilket indebærer at dele af videooptagelserne transskriberes og analyseres i detaljer. I analysen kategoriserer forfatteren udvalgte sekvenser med fokus på nonverbalt og multimodalt samspil i måltidssituationer samt spørgsmål-svar-sekvenser i forbindelse med hverdagsaktiviteter såsom leg og borddækning.

Danmarks Evalueringsinstitut. (2014). Veje til udvikling af praksis. Erfaringer med at sætte fokus på videnkultur i dagtilbud og på skoler. Evalueringsrapport. København: Danmarks Evalueringsinstitut.

Formål

Rapporten har til formål at give danske pædagoger, lærere og ledere i dagtilbud og skoler samt pædagogiske konsulenter i kommunerne viden om de læreprocesser, der finder sted, når der sættes fokus på videnkultur. Videnkultur defineres som den tradition og de muligheder, der er for at dele og dermed lære af hinandens viden og erfaring. Evalueringsinstituttet har til dette formål evalueret indsatsen i 4 institutioner (2 skoler og 2 daginstitutioner), der har arbejdet med at etablere en videnkultur. Rapporten bidrager med inspiration, viden og værktøjer til skoler og institutioner, der ønsker at arbejde med videnkultur.

Resultat

Evalueringen af indsatsen i de to daginstitutioner viser, at det giver mulighed for at udvikle daginstitutionens videnkultur, når daginstitutionerne sætter en ramme for anvendelse af viden og arbejder systematisk med bestemte metoder. I projektet har daginstitutionerne skabt rammer om anvendelse af viden ved: 1) at etablere fora for videndeling og refleksion på tværs, 2) at prioritere videndeling og refleksion på møder, 3) at arbejde kontinuerligt gennem jævnlige møder.

De to institutioner har arbejdet systematisk ved at følge vejledninger til refleksion og videndeling såsom guider til at arbejde med læringshistorier, feedbacksamtaler om pædagogisk praksis og undervisningsevaluering. I de to daginstitutioner har projektet medvirket til, at videnkultur er blevet sat på dagsordenen og har givet de deltagende medarbejdere erfaring med at arbejde med videnkultur.

Af rapportens resultater fremgår det, at den ene børnehave iværksatte en indsats for at udvikle en kritisk og undersøgende tilgang til institutionens pædagogiske praksis. Indsatsen blev til "fredagslommer", som var tid afsat til faglig udvikling for den enkelte medarbejder. Indsatsen har medvirket til at give medarbejderne ny viden og flere nuancer i deres udveksling af viden om praksis. Konkret er den nye viden blevet omsat til ændringer i den pædagogiske læreplan, opdeling af vuggestuebørn i mindre grupper samt en øget opmærksomhed over for understøttelse af det pædagogiske arbejde, fx ved at gøre det legitimt at søge ny viden i arbejdstiden.

Den anden børnehave undersøgte sin egen forståelse af læring med udgangspunkt i læringshistorier og udsagn om læring. Indsatsen har udviklet medarbejdernes kompetencer til systematisk videndeling og refleksion og gjort deres indbyrdes kommunikation mere fagligt orienteret med fokus på børnenes læring. Medarbejdernes faglige drøftelser har blandt andet medført en ny sammensætning af spisegrupper, som giver de sprogligt svage børn mulighed for at udvikle deres sprog i samværet med de sprogligt stærke børn.

Design

Designet består af flere delelementer: EVA udvalgte fire institutioner, der havde forskellige praksisser for videndeling, men som alle havde lyst til at arbejde videre med området. Dernæst udførte EVA et litteraturstudie om viden og læreprocesser. EVA gennemførte herefter fokusgruppeinterview med ledere og medarbejdere i de 4 institutioner til afdækning af nuværende videnkultur. På baggrund af disse interview udarbejdedes en skriftlig beskrivelse af videnkulturen i de fire institutioner. De fire institutioner besluttede ud fra den skriftlige beskrivelse, hvilken indsats de ville gennemføre for at forbedre videnkulturen. Endelig evaluerede EVA hele forløbet gennem fokusgruppeinterview med ledere og medarbejdere.

Ejrnæs, M., & Monrad, M. (2013). Profession, holdning og habitus: Forholdet mellem pædagogers og forældres holdninger til pædagogiske spørgsmål i daginstitutioner. *Dansk Sociologi*, vol. 24. (3), 63-83.

Formål

Studiet tager udgangspunkt i pædagogers og småbørnsforældres holdninger til konkrete pædagogiske spørgsmål, dels om forældresamarbejde og dels om børns (afvigende) adfærd. Formålet med studiet er at afdække de holdningsmønstre og de forskelle og ligheder, som findes mellem forældre og pædagoger.

Resultat

På baggrund af resultaterne konkluderer studiet, at det ikke er relevant at tale om en værdikonflikt mellem pædagoger og forældre. De påpeger, at strukturelle forhold ikke har så afgørende betydning for dannelsen af særlige professionsspecifikke holdninger, hvilket flere teorier ellers hævder. Studiet viser, at pædagogers og småbørnsforældres holdninger til konkrete pædagogiske spørgsmål på et generelt niveau er sammenfaldende, og at der er større holdningsforskelle internt i respondentgrupperne af hhv. forældre og pædagoger. Der er små forskelle i, hvordan pædagoger og forældre vægter, de værdier studiet spørger ind til. Forældrene vægter i højere grad at have retningslinjer, og at der ikke tages individuelle hensyn, mens pædagogerne i højere grad vægter lydhørhed og dialog med forældrene. Desuden vægter forældrene, i mindre grad end pædagogerne, at pædagogiske spørgsmål tages op til diskussion i personalegruppen, mens pædagogerne anskuer diskussioner i personalegruppen som et væsentligt bidrag til deres faglige kvalificering.

Design

Datamaterialet er baseret på en kvantitativ vignette metode, hvor respondenter forholder sig til et to cases samt spørgsmål knyttet hertil. Den første case (vignette) repræsenterer det almindelige forældresamarbejde i hverdagen i daginstitutionen med fokus på forældreønsker i forbindelse med spisesituationen. Den anden case (vignette) repræsenterer en mere sjældent forekommende situation med relevans for spørgsmål om afvigelse og stempling med fokus på en dreng, der går med kjole. Pædagoger og forældre er blevet stillet spørgsmål om, hvordan de mener, at en pædagog eller leder i de beskrevne situationer bør handle. Respondenterne er udtaget som tre stikprøver, hvoraf to er udtrukket af Danmarks Statistik i 2010, mens den tredje er udtrukket blandt pædagoger, der deltog i temadage afholdt med et repræsentativt udsnit af Danmarks kommuner i 2009. Udvælgelseskriteriet for respondentgruppen af forældre er, at de har et barn i alderen 0-10 år. Udvælgelseskriteriet for respondentgruppen af pædagoger er, at de arbejder som pædagoger i en daginstitution for børn i alderen 0-10 år. I et webbaseret spørgeskema er forældrene blevet præsenteret for en række baggrundsspørgsmål samt to cases med relaterede spørgsmål. Disse sammenholdes med svar fra respondentgrupperne af pædagoger, hvor gruppen, der er udtrukket i 2010, har besvaret

spørgsmål vedr. den ene case via et webbaseret spørgeskema, mens gruppen udtrykket på baggrund af deltagelse i temadage har besvaret et spørgeskema (ikke-webbaseret) i relation til den anden case.

Frantzen, C., Kidmose, U., Byrne, D. V., & Andersen, B. V. (2018). Måling af spiseadfærd i dagtilbud – betydning af børns aktive involvering i tilblivelse af frokostmåltidet i daginstitutioner for børns spiseadfærd. Aarhus: Aarhus Universitet.

Formål

Rapportens formål er at undersøge, hvilken betydning børns aktive involvering i tilberedning af frokostmåltidet i daginstitutioner har for 3-6-årige børns spiseadfærd. Spiseadfærd afgrænses i dette studie til børnenes totale indtag af mad med fokus på grøntsager og fisk samt deres madmod ('at have mod til at smage på nye ting, eksperimentere og håndtere nye råvarer') i forhold til lysten til at smage forskellige grøntsager og fisk.

Resultat

Studiet tager udgangspunkt i de to typiske madordninger i danske dagtilbud, og undersøgelsens formål undersøges derfor med afsæt i daginstitutioner med lokal frokostordning og madpakkeordning. Resultaterne fra rapporten viser, at involvering ikke påvirkede børnenes indtag. Dette var både tilfældet totalt set og specifikt i forhold til fisk og grøntsager, som var fokusområdet.

Det fremgår af studiet af daginstitutioner med frokostordninger, at madopskrift, alder og køn særligt påvirkede børnenes indtag. Analyserne af børnenes indtag blev sammenholdt med forældrenes besvarelse af spørgeskemaerne. Resultaterne viste, at børnene havde et større indtag af fødevarer, som de godt kunne lide (høj *liking*), og at de også fik serveret disse fødevarer oftere uden for daginstitutionen. Af spørgeskemaet fremgik det ligeledes, at der var forskelle i børnenes villighed til at smage nye fødevarer, og at langt de fleste foretrak deres mad serveret adskilt frem for blandet.

Resultaterne fra studiet af daginstitutioner med madpakkeordninger viste, at langt de fleste børn havde et uændret madmod hen over interventionsperioden. Dette gjaldt både de deltagende børn og børnene i kontrolgruppen. Blandt de børn, der ændrede deres madmod, blev der fundet flest i den deltagende gruppe. Denne ikke-signifikante tendens viste også, at børnene især ændrede holdning til de fødevarer, som de ellers ikke kunne lide (lav *liking*). Det fremgår også af undersøgelsen, at flere af de deltagende børn ville prøve smagsprøverne efter interventionsperioden, hvilket ifølge forfatterne kan tyde på, at en lille eksponering (hvor ofte de fik serveret maden) kan have betydning for børnenes madmod.

Studiet påpeger overordnet, at det kan have en positiv betydning at inddrage børn aktivt i tilberedningen af måltidet. Der fremhæves dog også, at studiet har svært ved at påvise en signifikant effekt.

Design

Rapporten indeholder to studier. Første studie havde fokus på daginstitutioner med lokal frokostordning. 45 børn fra to forskellige børnehaver deltog i undersøgelsen, som blev gennemført som en kontrolleret, randomiseret overkrydsningsforsøg, således at børnene blev hhv. involveret og ikke involveret i tilberedningen af to måltider. Derudover deltog børnene også i en spørgeskemaundersøgelse om, hvor godt barnet kunne lide bestemte fødevarer og hvor ofte de fik serveret de forskellige fødevarer, som var blevet brugt i måltidet i dagtilbuddet. I det andet studie indgik daginstitutioner med madpakkeordning. 114 børn deltog fra tre daginstitutioner, hvor 34 af børnene var med til at lave deres egne madpakker gennem fire uger. De resterende 80 børn deltog som kontrol-

gruppe. Derudover udfyldte forældrene også i dette studie et spørgeskema over frekvensen og typen af børnenes involvering. Desuden blev børnenes madmod også testet før og efter projektperioden.

Friedl A., & Wikland, M. (2018). Förskolans förutsättningar för att främja goda matvanor. Kartläggning år 2016 av påverkande strukturer och faktorer bland förskolor i Stockholms län. Stockholm: Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin, Stockholms läns landsting.

Formål

Rapportens formål er at kortlægge arbejdet med at fremme gode mad- og bevægelsesvaner i Stockholm-regionens dagtilbud (förskoleverksamheter) samt at foreslå forbedringer til det sundhedsfremmende arbejde med mad- og bevægelsesvaner.

Resultat

Undersøgelsens fokusområdet er sociale, fysiske og organisatoriske faktorer, som har betydning for et sundhedsfremmende arbejde. Denne del af rapporten beskriver resultaterne af kortlægning vedrørende mad og måltider på dagtilbudsniveau. Halvdelen af dagtilbuddene besvarede spørgeskemaundersøgelsen med variation mellem kommuner og bydele. Kortlægningen ses dermed som et nogenlunde repræsentativt og generaliserbart billede af dagtilbuddene i regionens sundhedsfremmende arbejde med mad og madvaner.

Det fremgår af undersøgelsen, at dagtilbuddene som en del af det evidensbaserede sundhedsfremmende arbejde kan gøre brug af forskellige pædagogiske arbejdsmetoder for at øge børns interesse, præferencer og viden om fødevarer og madretter. Halvdelen af dagtilbuddene har hver uge eller oftere planlagte eller strukturerede samtaler omkring maden, fx navn, smag, udseende eller hvorfra maden kommer. Men kun en ud af fem dagtilbud har praktiske madlavningsaktiviteter med børnene, selvom 70 procent har fysiske forudsætninger for det. Halvdelen af dagtilbuddene dyrker frugt, grønt eller krydderier og en tredjedel plukker bær og svampe i skovene med børnene, men kun en fjerdedel anvender de indsamlede fødevarer i madlavningen. Derudover fremgår det af undersøgelsen, at måltidspersonalets kompetencer sjældent udnyttes i det pædagogiske arbejde. Ifølge forfatterne viser dette, at dagtilbud har et udviklingspotentiale ift. at styrke det systematiske arbejde med at udvikle børnenes praktiske madkompetencer.

Derudover viser kortlægningen, at en tredjedel af dagtilbuddene ikke serverer frokost til børnene. To tredjedele har en politik eller andre retningslinjer omkring mad, måltider og måltidspædagogik. Den mest almindelige retningslinje er, at mindske andelen af sukkerholdige fødevarer, og derefter at pædagogerne bør spise det samme mad som barnet.

Den overordnede konklusion af undersøgelsen er, at de fleste dagtilbud bør øge udbuddet og variationen af frugt og grønt, udbrede det sundhedsfremmende perspektiv til en mere aktiv og medvirkende pædagogik ift. mad og måltider og involvere måltidspersonalet i højere grad. Derudover opfordrer rapporten til, at arbejdet bliver mere systematiseret, og at der i større udstrækning følges op på arbejdet.

Design

Rapporten bygger på en totalundersøgelse af kommunale og private (fristående) dagtilbud i Stockholms region på niveauerne dagtilbud, dagtilbudschef (förskolechef) og områdechef (verksamhetschef). Undersøgelsen blev gennemført i 2016.

Gjems, L. (2011). ”Hverdagssamtalene – barnehagens glemte læringsarena?” I: Gjems, L. & Løkken, G. (red.): Barns læring om språk og gjennom språk. Samtaler i barnehagen. Oslo: Cappelen Damm.
Gjems, L. (2011). “Why explanations matter: a study of co-construction of explanations between teachers and children in everyday conversations in kindergarten”. European Early Childhood Education Research Journal, vol. 19. (4), 501–513.

Formål

Formålet med undersøgelsen er at studere, hvordan pædagoger inviterer barnet til at deltage aktivt i hverdagssamtaler og til gennem ord at formulere, hvad det tænker og mener. Yderligere vil forfatteren undersøge, hvordan disse samtaler bidrager til børnenes læring. Der fokuseres specifikt på hverdagssamtaler, spontane samtaler under ikke-planlagt interaktion mellem børn og voksne i forbindelse med legeaktiviteter, under måltider, i garderoben og på toiletet.

Resultat

Undersøgelsen viser, at hverdagssamtalerne i dagtilbuddene mellem pædagoger/pædagogstuderende og børn ofte er præget af spørgsmål, der kan besvares enkelt med et ja eller nej. Der stilles ikke mange spørgsmål, der udfordrer børnenes mentale processer. Børnene udfordres ikke i tilstrækkelig grad til at formulere sig i lange sætninger eller udtrykke tanker og meninger eller til at tale om følelser. Ligeledes viser undersøgelsen, at de børn, der snakker højt, får mere rum til at tale i samtalerne, mens stille og generte børn oftere bliver overset. På baggrund af undersøgelsen konkluderes det, at det er vigtigt, at pædagoger har viden om, hvordan man kan invitere børn til sproglig aktivitet. Pædagogerne skal stille åbne spørgsmål og spørgsmål, der udfordrer børnene kognitivt ved at samtale om ikke-konkrete ting. Endelig konkluderes det, at de stille børn skal have støtte fra de voksne til at trænge igennem i hverdagssamtalerne.

Design

Otte timers videoobservationer over fire måneder blev udført af forfatteren med henblik på at afdekke karakteren af et dagtilbuds hverdagssamtaler mellem pædagoger og børn i alderen tre til seks år. Denne dataindsamling blev fulgt op af lydoptagelser af hverdagssamtaler i små grupper med børn og 46 pædagogstuderende. Disse lydoptagelser er optaget af de pædagogstuderende selv. De transskriberede optagelser blev sorteret i kategorierne åbne og lukkede spørgsmål for at analysere, hvilke kommunikationsformer pædagogstuderende benyttede for at inddrage børnene i samtalerne.

Gjems, L., Jansen, T.T., & Tholin, K.R. (2012). Fagsamtaler i barnehagen. Nordisk Barnehageforskning, vol. 5. (22), 1-12.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge, hvordan pædagoger engagerer børn til at deltage aktivt i samtaler om faglige emner.

Resultat

Resultaterne fra dette studie giver ikke et entydigt svar på, hvordan pædagoger engagerer børn til aktiv deltagelse i samtaler om faglige temaer. Studiet viser dog en række fællestræk ved både planlagte og spontane samtaler mellem pædagoger og børn. I begge former for samtaler fandt forfatterne, at pædagogen var den mest centrale person, og at de fleste henvendelser, både spørgs-

mål og svar, blev sendt mellem det enkelte barn og pædagogen. Børnene rettede opmærksomheden mod pædagogen, og de søgte også hende for at få tilbagemelding og anerkendelse. Dette betød, at børnene var mindre opmærksomme på hinanden. Forfatterne vurderer, at børnene herved blandt andet kan miste interessen for at udlede viden i børnefællesskabet, eller at de kan gøre den erfaring, at deres indvirkning på videnskonstruktioner og fælles beslutninger ikke er vigtige. Endvidere fandt forfatterne en såkaldt IRE-struktur (initiativ – respons – evaluering) i mange af samtalerne. Forfatterne vurderer, at denne struktur kan have bidraget til individuelle henvendelser fra børnene til pædagogen, og at evalueringerne af deres svar forhindrede en forlængelse af børnenes input. Forfatterne fandt også tilløb til, at børnene henvendte sig til hinanden i nogle samtaler. Her holdt pædagogen sig i baggrunden, efter at hun havde introduceret det faglige emne, og børnene fulgte op på hinandens input. Dog viser studiet, at pædagogerne kun i mindre grad formåede at koble børnenes input, tanker, viden og meninger til hinanden. Når pædagogerne havde planlagt at introducere eller videreføre et emne og engagere børnene til at deltage, viste det sig, at forberedelse var vigtig. Også kontekstuelle forhold, såsom stedet for samtalen og pædagogens valg af pædagogisk materiale som ramme for samtalen, var centrale for pædagogens mulighed for at fastholde samtalsfokus. Endelig peger studiet på, at pædagogerne står i et dilemma, når de må vælge, om de skal forsøge at fastholde et fælles fagligt emne, eller om de skal åbne op for, at børnenes input fører samtalen i andre retninger.

Design

Datamaterialet baserer sig på videoobservationer af samtaler mellem børn og pædagoger på fire afdelinger i to dagtilbud. Både spontane og planlagte samtaler blev observeret. Dog inddrager studiet kun de samtaler, hvor pædagogerne inviterede børnene til samtaler om et fagligt tema, og ikke de samtaler, som børnene selv tog initiativ til. Observationerne blev udført med et håndholdt kamera, og der blev indsamlet data i en periode på to år. De børn, som deltog i studiet, var mellem tre og seks år gamle. I alt består datamaterialet af 18 samtaler af varierende længde. Otte af disse er hentet fra planlagte projektarbejder, hvor pædagogen har haft en intention med samtalen. De resterende ti samtaler opstod spontant og blev observeret under måltid og fri leg.

Grindland, B. (2011). "Uenighed som demokratisk praksis i måltidsfællesskabet på småbarnsavdeling". Nordisk Barnehageforskning, vol. 4. (2), 75-90.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge, hvordan pædagoger taler om episoder, hvor børn og voksne som deltagere i et måltid bryder med og giver udtryk for uenighed vedrørende det, der strukturerer måltidsfællesskabet. Forfatteren ønsker også at undersøge, hvilke mulige vilkår forskellige diskurser i samtalerne giver for uenighed som demokratisk praksis i et måltidsfællesskab.

Resultat

Studiet identificerer to forskellige diskurser omkring måltidssituationerne, en ordensdiskurs og en udforskningsdiskurs. I ordensdiskursen ses uenighed som truende for måltidsfællesskabet og forsøges derfor omformet til enighed. I ordensdiskursen sker deltagelse ved at tilpasse sig de gældende strukturer, og der eksisterer én identitet – "vi". I udforskningsdiskursen ses fællesskabet som bestående af deltagere med forskellige identiteter, og uenighed ses derfor ikke som truende for fællesskabet. I stedet ses måltidsfællesskabet som et demokratisk fællesskab, hvor børnene kan opleve plads til forskellighed og uenighed. Forfatteren argumenterer for, at udforskningsdiskursen kan give børnene erfaringer med demokratiske øjeblikke, samtidig med at der eksisterer en ordensdiskurs, som øjeblikkene med plads til konfliktfyldt konsensus er forskellig fra.

Design

Dagtilbudspersonale fra fire afdelinger i vuggestuer deltog i studiet. Det empiriske materiale består af tre uddrag fra syv samtaler mellem dagtilbudspersonalet. Samtalerne blev optaget på bånd af forfatteren og senere transskriberet. Materialet blev analyseret ud fra en diskursteoretisk tilgang med fokus på demokrati, hvor forfatteren identificerede forskellige diskurser i materialet.

Gulløv, E. (2012). Den tidlige civilisering. En flertydig bestræbelse. I: Gilliam, L. & Gulløv, E. (red). Civiliserende institutioner. Om idealer og distinktioner i opdragelse. (s. 63-95). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Formål

Studiet omhandler civiliseringsarbejdet i de første offentlige institutioner, som børn selv agerer i – nemlig dagtilbud. Formålet med studiet er at beskrive og analysere de opfattelser af opdragelse og omgangsformer, som kommer til udtryk i hverdagens pædagogiske praksis.

Resultat

Studiet viser, hvordan der i det pædagogiske arbejde gøres brug af en række civilisatoriske modpoler, som virker civiliserende ved at bevidstgøre børnene om grænserne for deres udfoldelser og om, hvad der kendetegner det ordentlige menneske. De civilisatoriske modpoler er følgende: det naturlige over for det kulturelle, det dyriske over for det humane, det kropslige/vilde over for det tæmmede og beherskede og det sproglige over for det voldelige og barbariske.

I forhold til modpolen det naturlige over for det kulturelle finder forfatteren, at dagtilbuddet på den ene side forsøger at lære barnet at beherske sine umiddelbare tilbøjeligheder, sidde stille og være rolig. På den anden side vidner dagtilbuddets organisering af legeplads og tumlerum om en anerkendelse af den barnlige krops naturlige behov for kropsudfoldelse. Herved er barnets natur på én gang en tilstand, barnet skal væk fra, og en kilde til respekt og beundring. I forhold til modpolen det dyriske over for det humane finder forfatteren, at dagtilbuddets brug af fx dyrepræsentationer og dyremetaforer giver børnene mulighed for at efterprøve kravene til det at være menneske, der ses som en kontrast til det dyriske og endnu ikke civiliserede. Netop det at lade børnene lege med grænserne for det uciviliserede giver børnene nogle perspektiver på det menneskelige, vurderer forfatteren. I forhold til modpolen det kropslige/vilde over for det tæmmede og beherskede finder forfatteren, at dagtilbuddet har stor opmærksomhed på børnenes kroppe og bevægelser, og at pædagogerne dagligt henstiller og regulerer børnene. Dog kan der også spores en vis ambivalens, hvorfor børnene møder ganske sammensatte krav og værdisætninger. Studiet viser blandt andet, at børnene lærer, at de skal vaske hænder, men de møder også grin, når de kommer med hænder sværtet af aske fra bålet. De instrueres i at sidde ned og spise ved bordet, men de møder også anerkendelse for deres fantasifuldhed, når de har taget madpakken op i et klatretræ og leger aber i en rede. Det pointeres dagligt i dagtilbuddet, at børnene ikke må løbe indenfor, og alligevel er der ofte børn, der løber og ikke bliver stoppet, fordi den barnlige krops bevægeglæde og livsenergi også indgyder overbærenhed, glæde og respekt. I forhold til modpolen det sproglige over for det voldelige og barbariske finder forfatteren, at når børnene taler grimt, manes de som regel til tavshed uden at få en forklaring på hvorfor. Når børnene slås, bliver der systematisk grebet ind, og formuleringen ”man må ikke slå” udtrykkes ofte af både børn og voksne. Forfatteren konstaterer, at der i dagtilbuddet er en systematisk bestræbelse på at lære børn at løse konflikter verbalt og underkende alle former for vold. Studiet viser imidlertid også, at det ikke er helt entydigt, hvor det lille barn selv skal placeres i forhold til disse modpoler. Barnet opfattes nemlig på én gang som beundringsværdigt naturligt og som et stykke natur, der skal tilpasses og kultiveres. Denne tvetydighed betyder en vekslen i pædagogernes reaktioner og en utydelighed i deres forventninger, som på den ene side giver børnene et vist råderum, men på den anden side rummer indirekte formulerede vurderinger og krav, som ikke alle børn mestrer lige godt.

Design

Datamaterialet baserer sig på tre perioder med feltarbejde i fire forskellige dagtilbud. Materialet består af daglige observationer, der enten er skrevet ned i situationen eller registreret med videooptagelser, kombineret med samtaler og båndoptagelser af mere formaliserede interviews med børn, personale og forældre. Samlet set består materialet af 14 måneders daglige observationer fordelt over tre perioder over 13 år. Disse data bruges til at undersøge civiliseringsarbejdet i dagtilbud.

Hansen, O. H., Leer, J., Broström, S., Warrer, S. D., & Jensen, T. M. (2018). Professionalisering og øget tværfaglighed i samarbejdet omkring mad og måltider i dagtilbud. Aarhus: Aarhus Universitet.

Formål

På baggrund af et aktionsforskningsprojekt belyser rapporten fundene fra tre laboratorier med dagtilbud i 11 kommuner, der henholdsvis rettede fokus på 1) børns deltagelsesmuligheder og eksperimentering med mad og måltider, 2) Smagspædagogik som tværfaglig platform i dagtilbuddet, 3) At overskride faggrænser i forbindelse med mad og måltider i dagtilbud.

Formålet med projektet var at skabe nye viden om, hvordan iscenesættelsen og gennemførelsen af måltidet sker i børnehaven gennem tre laboratorier. Der er blandt andet fokus på, om organiseringen af måltider bidrager til, at børn spiser sundt i hverdagen, og hvorvidt der er en motiverende tilgang til måltidet, som kan fremme børns smag, sundhed og spiseglæde.

Resultat

Resultaterne af analysen viste, at der var en lang række situationer og betingelser, som ikke bidrog til en motiveret tilgang til måltider og til at fremme børns smag, sundhed og spiseglæde. Dette kom eksempelvis til udtryk, idet der manglede en pædagogisk vision for måltidet, da måltidet ikke blev prioriteret som en pædagogisk og demokratisk arena. I udgangspunktet havde det pædagogiske personale imidlertid demokratiske ambitioner, men disse efterleves ikke praksis. Dette kom til udtryk ved, at måltidet fra pædagogernes side hurtigt blev afviklet, hvor børnene i højere grad blev serviceret. Børnene blev derfor ikke udfordret tilstrækkeligt til at deltage og have selvbestemmelse i måltidet.

Hvert af de tre laboratorier viste forskellige fund. I det første laboratorium omkring børns deltagelsesmuligheder og eksperimentering med mad og måltider blev det undersøgt, hvordan et tværfagligt samarbejde mellem pædagogisk personale, køkkenpersonale og ledelse kan kvalificere måltidet, så børnene har mulighed for deltagelse og eksperimentering. Indholdet i laboratoriet var fokuseret på tværfaglige didaktiske overvejelser om, hvordan de fysiske og psykiske rammer for måltidet betinger barnets motivation og sansemæssige måltidsoplevelse. Således viser forfatterne, hvordan måltidet rummer potentialer for at udgøre en vigtig ramme for fælles opmærksomhed, deltagelse og involvering, nysgerrighed og undring, eksperimentering og læring. Laboratoriet pegede på en række pædagogiske metoder, der understøtter en motiverende tilgang til måltidet ved at tage udgangspunkt og prioritere børnenes sansemæssige oplevelser og erfaringer med maden.

Fundene fra det andet laboratorium vedrørende smagspædagogik som tværfaglig platform i dagtilbud viste, at personalet generelt oplever en manglende samlet vision for måltiderne i institutioner. På tværs af de deltagende institutioner blev der observeret en mangel på fælles forståelse og rammer for måltidet, hvorfor måltiderne blev forskellige, alt efter hvilken pædagog der var til stede. Derudover viste resultaterne, at mange voksne var utrygge ved at lade være med at styre måltidet. I de institutioner, hvor personalet turde give slip, fremgik det, at måltidet godt kunne fungere uden

den voksnes konstante indblanding. En række institutioner oplevede en række problemer ved arbejdet med måltidet. Det kunne eksempelvis være de materielle rammer for måltidet, måltidets rolle i planlægningen af dagen eller muligheden for at udvikle pædagogiske initiativer til måltidet med kollegerne. På baggrund af laboratoriet blev det anbefalet, at der arbejdes mere systematisk og på tværs af alle medarbejdere i institutionen med en præcis og konkret vision, der foreskriver institutionens idealer og værdier for mad og måltider for at skabe en overensstemmelse mellem de pædagogiske idealer og praksis. Derudover blev det anbefalet at skabe en fælles opmærksomhed på madens kvaliteter (fx farve, duft og smag), da børnene dermed kan få mod til at smage nyt mad. Et måltid præget af fælles opmærksomhed og eksperimentering kræver en særlig organisering samt nærværende og inspirerende voksne. Derudover kræver det tilgængelige redskaber, som børnene er i stand til selv at håndtere.

Resultaterne fra det tredje og sidste laboratorium, der undersøgte, hvilke praksisformer der kan bidrage til at overskride faggrænser for at skabe et grundlag for tværfagligt samarbejde omkring måltiderne. Faggrænser forstås her som de vidensformer, forudsætninger og kompetencer, som personalet besidder i kraft af deres fagområde. I projektet udtrykte hver faggruppe deres syn på deres egen og andres faglighed i forhold til samarbejdet om måltidet. Ledelsens så sig som formidlere til resten af personalet, som ansvarlige for at bakke alle op, være nysgerrige på deres intentioner og have viden om personalets arbejde. De pegede samtidig på, at en central udfordring i arbejdet med måltider er, at det manglede en pædagogisk professionalisme. Det køkkenfaglige personale oplevede en manglende anerkendelse og forståelse for deres intentioner og arbejdsområder. Det pædagogiske personale oplevede, at vanetænkningen dominerede deres praksisser med mad og måltider, men de udtrykte samtidig, at de gerne ville se måltidet på en anden måde. Således udtrykte de, at de ønskede arbejde med måltidet som en pædagogisk aktivitet, der bl.a. kan understøttes gennem forældreinddragelse, og ved at personalet bevidstgøres om egne fordomme.

En udfordring i det tværfaglige samarbejde er, at der generelt manglede et fælles fagligt udgangspunkt i forhold til at udvikle måltidet, således at det blev en pædagogisk aktivitet. De pegede således på, at der var behov for uddannelse af det pædagog- og køkkenfaglige personale, så de kvalificeres til at håndtere kostfaglige og pædagogiske udfordringer i forhold til mad og måltider i dagtilbud. Særligt var der behov for, at de udviklede succeskriteriet for et godt måltid fra, at børnene kan lide maden og bliver mætte til at handle om børn og voksnes deltagelse og læring.

For at understøtte det tværfaglige samarbejde, at det afgørende, at der skabes rum for samarbejde, refleksion og deltagelse på tværs af fagligheder. Et sådan rum kan understøttes gennem samarbejdsfremmende procedurer som videndeling og evaluering på tværs af faggrupper. Eksempelvis foreslås det, at et praksistiltag kan være at lave et fast punkt på personalemøderne, hvor det køkkenfaglige personale fortæller om deres intentioner med måltidet. Derudover kan personalemødet fungere som et rum, hvor personalet kan definere hvad et godt måltid er i institutionen både fra et køkken- og pædagogfagligt perspektiv. Endelig er det centralt, at ledelsen løbende formidler og bevidstgør om målsætninger og metoder i forhold til at understøtte mad- og måltidsmiljøet i institutionen. Dette gælder især i forhold til at integrere det køkkenfaglige personale i det pædagogiske arbejde. For at det pædagogiske personale oplever måltidet fra børnehøjde, peger de yderligere på, at et tiltag kan være, at der serveres børnemenuer på personalemøderne. For at sikre personalet kan være nærværende under måltiderne, og at alt er forberedt inden måltiderne, foreslår de yderligere, at et tiltag kan være at lave en oversigt til ophæng i køkkenet, der viser antallet, der spiser på stuerne, allergier og specialkost.

På baggrund af de tre laboratorier fremhæves en række guidelindes og behov, der kan udvikle den organisatoriske ramme for og pædagogiske tilgange til mad og måltider i dagtilbud. Det anbefales, at der udarbejdes en fælles måltidsplan med dagtilbuddets værdier, principper og rutiner for de respektive spisegrupper, da den kan bidrage til at indføre og fastholde personalet i beslutningerne

omkring mad og måltider. Derudover anbefales det, at der udvikles en fælles vision for måltidet for hele dagtilbuddet på baggrund af faglige diskussioner medarbejderne imellem. Hermed kan det undgås, at måltiderne styres af forskellige rammer og normer afhængigt af den respektive pædagog og stue. Dertil anbefales det, at måltidet knyttes til et fælles pædagogisk udgangspunkt knyttet til de seks læreplanstemaer for at understøtte, at måltidet bliver en pædagogisk aktivitet, der bygger på tværfagligt samarbejde mellem køkkenfagligt personale, pædagogisk personale og i nogen grad forældrene medieret af lederen. Hvis der skabes rum for samarbejde, refleksion og deltagelse på tværs af fagligheder kan det bidrage til ejerskab og nytænkning i alle personalegrupper, men det kræver, at ledelsens forventninger til målsætninger og metoder i og på tværs af faggrupper løbende synliggøres. For at inddrage forældrene bedst muligt og skabe sammenhæng i børnenes oplevelser på tværs af dagtilbud og hjemmet er det vigtigt, at forældrene får informationer om de pædagogiske begrundelser for måltidspædagogikken eksempelvis ved at synliggøre menuplaner, billeder og små historier fra dagligdagen. Endvidere fremhæves vigtigheden af at understøtte børnenes reelle deltagelsesmuligheder i planlægningen, tilberedelsen og serviceringen af maden. Det giver ikke kun barnet mulighed for at knytte bånd mellem køkken og stue, der kan skabe sammenhænge i barnets liv, men udgør også en vigtig tværfaglig læringsaktivitet. Ligeledes fremhæves vigtigheden af, at der skabes samhørighed og ligeværdighed mellem børn og voksne, hvilket blandt andet kan modvirkes, hvis personalet medbringer deres egne madpakker til spisebordet. For at understøtte børnenes smagsoplevelser, skal deres grænser og oplevelser respekteres, men samtidig skal de udfordres ved eksempelvis at tage dem med på opdagelsesrejser, hvor de smager nye måder at sammensætte og krydre mad på. Her er det vigtigt, at fokus flyttes fra godt og dårligt til smagsnuancerne. Dertil er det afgørende, at den voksne er bevidst om at fungere som en god rollemodel, som børnene søger støtte ved og spejler sig i. Ved at indtage en barnlig, glad og nysgerrig tilgang til mad kan den voksne gå foran og åbne en verden af smagsoplevelser for børnene. Endelig anbefales, at børnene gives tid til fordybelse og håndtérbare spiseredskaber for at understøtte deres selvhjulpenhed. Her er det endvidere centralt at overveje, om antallet af børn og voksne ved bordet understøtter denne mulighed.

Design

Undersøgelsen består af et forskningsinformeret aktionsforskningsprojekt med institutioner i 11 kommuner, der blev gennemført i tre laboratorier baseret på et samarbejde mellem forskere og praktikere. Indledningsvist formulerede forskere og praktikere idéerne og problemformuleringen, dernæst blev der fastlagt en plan for aktionsforløbet, der blev udmøntet i dataindsamling og med afsæt i analyser og refleksioner på baggrund af de indsamlede data blev der truffet beslutninger om næste aktionstrin. Dette forløb gav gode betingelser for udvikling af praksis, pædagogernes læring og konstruktion af ny viden. Laboratorierne har ikke haft fokus på sund mad i en ernæringsmæssig kontekst, men i stedet set på de pædagogiske muligheder og metoder, som kan understøtte, at børn udvikler nysgerrighed for smag og kan få en mere varieret og sundere kost.

Hansen, S.R., & Kristensen, N.H. (2017). Food for Kindergarten Children: Who cares? Relations between Food and Care in Everyday Kindergarten Mealtime. *Food, Culture & Society*, 20. (3), 485-502.

Formål

Studiet undersøger måltidet i danske dagtilbud som en arena for forskellige forståelser af mad, kroppe og omsorg i et dagligdagsperspektiv. Der tages udgangspunkt i omsorg (care) som et følsomt koncept for empirisk at undersøge, hvad omsorg vil sige i måltidssituationen. Formålet med studiet er dermed at frembringe de komplekse, anspændte og ambivalente forhold, der kan være omkring måltidet i et dagtilbud.

Resultat

Studiet identificerer to konkurrerende perspektiver på måltidet: 1) et sans-fokuseret perspektiv (sensory-centered), der definerer spisning som en praktik guidet af kropslige behov (desire), hvor mad opleves sanseligt og omsorg ses i form af at servere med, som skaber kropslig glæde. 2) et rationelt perspektiv, hvor mad ses som brændstof og byggeklodser for kroppen, og hvor omsorgen ligger i at servere mad, der skaber stærke og sunde kroppe og hjerner. Begge perspektiver er til stede samtidig, hvilket ifølge forskerne skaber anspændthed (tensions) i det daglige måltid og i relationen mellem børn og pædagogiske voksne.

I det sans-fokuserede perspektiv er hovedfokus på smag (tasting), da smag blev identificeret som et central fænomen i den mad-omsorg-relation, som blev undersøgt. Perspektivet viser, at mad kan opleves gennem sanselige interaktioner. I relationen mellem mad og omsorg viser resultaterne, at mad er med til at skabe følelser gennem kroppe og interaktioner. Omsorgen ligger i at skabe glæde. Hvis børnene bliver pressede til at spise noget bestemt, kan det skabe frustration og usikkerhed hos dem. Børnene gav selv udtryk for, at de kunne blive frustrerede eller kede af det (upset), hvis de fik serveret mad, som de ikke kunne lide. For nogle børn var usikkerhed og frygt altid en del af at få serveret ukendt mad, mens det for andre kun var relateret til specifikke ting, som de ikke kunne lide.

Det rationelle perspektiv viser, at de pædagogiske voksne i højere grad har fokus på ernæring og sundhed. Der argumenteres for, at de voksne ofte nedtoner betydningen af børnenes kropslige oplevelse af spisning til fordel for en mere rationel tilgang, som har fokus på at skabe sunde kroppe. Resultaterne viser, at de voksne forsøger at regulere børnenes spisning i forhold til generelle normer om ordentlig mad. Omsorgen kommer til udtryk i ønsket om at støtte børnene til at blive sunde borgere og gøre børnenes kroppe klar til at deltage i dagligdagen i dagtilbuddet. I dette perspektiv bliver smag et pædagogisk udviklingsprojekt, der har til formål at udvikle børns præferencer for sund mad. Det fremhæves, at dette perspektiv har en stærk indflydelse på dagligdagsmåltidet.

Smag kan ifølge forfatterne være et konfliktpunkt i måltidet. De argumenterer for, at dette kan skyldes forskellene i de to perspektiver, da der på den ene side ikke forventes, at børnene smager på nyt mad, da der er fokus på at skabe glæde omkring mad. Tilgangen i det rationelle perspektiv fokuserer omvendt på udviklingen af børnenes smage. Kroppen fremhæves også som et konfliktpunkt i måltidet grundet de to perspektiver, da sans-perspektivet har fokus på kroppen som definerende og bestemmende fx i forhold til oplevelser af mæthed eller sult, mens det andet perspektiv er reguleret socialt og ud fra opfattelsen af, hvad der er godt for børnene. Det konkluderes desuden som værende vigtigt, at der ikke kun fokuseres på den ernæringsmæssige del i forhold til mad i dagtilbud. Eksempelvis bør den sanselige del af måltidet ses som en integreret del af relationen mellem omsorg og mad i dagtilbud.

Design

Studiet bygger på empirisk materiale udarbejdet i perioden fra foråret 2011 til vinteren 2013 som del af et ph.d.-projekt (doctoral research project). Materialet blev indsamlet i tre danske børnehaver med 60-70 børn i alderen 0-6 år. Undersøgelserne var en kombination af kvalitative metoder fx deltagerobservation, interviews med daglige ledere, køkkenpersonale og pædagogisk personale og kreative aktiviteter med i alt 32 børn, der primært var i aldersgrupper 4-6 år. To af de medvirkende dagtilbud havde frokostordning, mens den sidste havde madpakkeordning.

Hansen, S.R, Hansen, M.W., & Kristensen, N.H. (2017). Striated agency and smooth regulation: kindergarten mealtime as an ambiguous space for the construction of child and adult relations. *Children's Geographies*, 15. (2), 237-248.

Formål

Artiklen fokuserer på måltider i dagtilbud (kindergarten meal) og identificerer og diskuterer to samtidigt eksisterende perspektiver på hverdagsmåltider. Disse perspektiver fremhæver henholdsvis børnenes fremtidige eller her-og-nu eksistens (future and here-and-now beings).

Teoretisk tager artiklen udgangspunkt i koncepterne *smoothing* og *striation* udviklet af Deleuze og Guattari. Artiklen bruger koncepterne til at identificere og diskutere de flertydige perspektiver på måltider i dagtilbud, som bliver præsenteret i artiklen. I sociale processer er *striation* karakteriseret som fastlagte regler og mål. Omvendt er *smoothing* karakteriseret som de steder, hvor der er frie muligheder til at handle uden begrænsninger.

Resultat

Studiet har identificeret to perspektiver, som opfattes mod modstridende, men er til stede samtidig i hverdagsmåltidet i dagtilbuddene og medfører forskellige reguleringer (regulation) og handlingen (agency). Det ene perspektiv konstruerer børnenes fremtidige eksistens, mens det andet er et her-og-nu-perspektiv, der fremhæver børnene som væsener med egne rettigheder (beings in their own right).

Resultaterne af undersøgelsen viser, at der gennem interviews og observation blev udtrykt en forståelse af børn, voksne, mad og måltider, som kan konceptualiseres som "konstruktion af fremtidige eksistens" (construction of future beings). En fælles forklaring fra det pædagogiske personale lød, at børn som en gruppe har ændret sig gennem de seneste årti. Det gælder fx, at børn ikke længere lærer (korrekte) spisetider og -vaner hjemmefra, hvorfor personale følte et ansvar for at lære børnene dette. Dette perspektiv medfører ifølge forfatterne *striation* gennem konstruktionen af de forudbestemte mål, der påvirker den måde, som børn og voksne spiser sammen på, og de positioner som bliver skabt under måltidet. Fællesspisningen er karakteretiske ved en at være lærende (educational), hvilket vil sige, at formålet med at børn og voksne spiser sammen er, at børnene inkorporerer evner, normer og værdier. Bordskik blev fremhævet som kendetegnende for perspektivet om at konstruere børnenes fremtidige eksistens. At lære børnene bordskik var en af de aktiviteter, som gav udtryk for *striation* under måltidet i alle tre dagtilbud. Det fremgik af resultaterne, at bordskik blev anset som vigtigt for børnene at lære i forhold til deres senere socialisering med andre. *Striation* viste sig gennem regler, rutiner og normer, som tilsammen skabte processen for, hvordan måltidssituationen blev udført. Omvendt gav dette også anledning til *smoothing*-øjeblikke, når de voksne var optagede af andet, da børnene her fik rum til agere uden begrænsninger. Selvhjulpethed (self-reliance) var også et udtryk for perspektivet om konstruktion af børnenes fremtidige evner og var et hovedformål for måltiderne i alle tre dagtilbud.

Det andet perspektiv omhandler børnene som her-og-nu-væsener. Resultaterne af undersøgelsen viser, at dette perspektiv har fokus på hygge og fællesskab. Af undersøgelsen fremgik det, at hygge var konstrueret gennem en kombination af *striation* og *smoothing*. Både de spisende børn og voksne satte pris på *striation* under måltidet i form af regler for at undgå forvirring, men der blev også sat pris på *smoothing* i form af frihed til at eksperimentere eller være spontan. På den måde er både *striation* og *smoothing* med til at skabe hygge på forskellige måder.

Studiet konkluderer, at der gennem de to perspektiver kan ses en dobbelthed i danske dagtilbud som både værende et hyggeligt rum og et lærende rum, hvilket også kommer til udtryk gennem

måltider. Det fremgår, at det kan være svært for både børn og voksne at navigere i den flertydighed, som er til stede under måltidet. Begreberne *striation* og *smoothing* gav ifølge forfatterne indblik i det komplekse forhold mellem børn og voksne i måltidssituationen.

Design

Artiklen bygger på empirisk materiale indsamlet i tre danske børnehaver i foråret 2011 til vinteren 2013. Der gik omkring 60-70 børn i alderen 0-6 år i hvert dagtilbud, men det var primært de 4-6-årige, som deltog i undersøgelserne. To af dagtilbuddene havde frokostordning, mens et havde madpakkeordning. Der blev udført deltagerobservation under måltider ved videofilmning kombineret med semistrukturerede interview med den daglige pædagogiske leder, pædagogiske personale og køkkenpersonale. Derudover deltog børnene i undersøgelsesaktiviteter som fx foto elicitation (photo elicitation), gående interview (walking interviews).

Iversen, J.D., & Sabinsky, M. (2011). En undersøgelse af mad- og måltidskulturen i daginstitutioner med forskellige madordninger. Søborg: Fødevarerinstitutionen, Danmarks Tekniske Universitet.

Formål

Formålet med rapporten er at beskrive og skabe forståelse for mad- og måltidskulturer i dagtilbud med forskellige madordninger. Rapporten undersøger madordningens indflydelse på mad- og måltidskulturer i dagtilbud, pædagogers selvforståede rolle i forbindelse med frokostmåltidets spisesituation samt læring om børns maddannelse.

Resultat

Det fremgår af resultaterne, at alle ni medvirkende dagtilbud har nedskrevet mad- og måltidspolitikker. Pædagogerne har dog bedst kendskab til de ernæringsmæssige dele af mad- og måltidspolitikken, og dermed kan de kulturelle aspekter ikke forklares lige så detaljeret af pædagogerne.

Tre af dagtilbuddene har internt producerede madordninger. Det har ifølge undersøgelsen skabt bedre forudsætninger for at kombinere frokostmåltidet med måltidspædagogisk læring. Omvendt er der begrænsede positive udtalelser om mad- og måltidskulturen i de tre dagtilbud med en eksternt produceret ordning. Pædagogerne fremhæver, at de praktiske opgaver kræver ressourcer, der tager fokus fra frokostens mad- og måltidskultur. Pædagogerne fra de seks daginstitutioner med madordninger har oplevet strukturelle og kulturelle udfordringer ifm. implementeringen. Det fremgår af resultaterne, at manglende involvering i beslutningsprocessen har skabt modstand mod madordningen. Pædagogerne oplever, at deres meninger er blevet nedprioriteret, og nogle fremhæver, at manglende viden om processen med implementeringen har gjort overgangsfasen fra madpakker til madordning besværlig. Der peges på, at lederen kan være katalysatorer for at udvikle positive holdninger til madordningen blandt pædagogerne.

På baggrund af resultaternes konkluderes det, at mad- og måltidskulturer synes at have de bedste forudsætninger for at fungere i praksis i dagtilbud med internt producerede madordninger. Disse kan integrere mad- og måltidskulturelle elementer før, under og efter frokostmåltidet, hvilket skaber positiv stemning og socialt samvær. I dagtilbud med madpakkeordning har mad- og måltidskulturen god mulighed for at fungere, hvis pædagogerne prioriterer den højt. Dog lægges der vægt på, at der ikke findes det samme grundlag for at skabe en god mad- og måltidskultur, da madpakkerne ikke skaber samme samhørighed omkring måltidet, når børnene ikke får det samme at spise.

Rapporten peger på, at sundhedsfremmende initiativer omkring frokostmåltidet bør fremhæve mad- og måltidskulturen som vigtig for børns maddannelse. Pædagogerne har ansvar for, at dagtilbuddets mad- og måltidskultur er mangfoldig og med til at motivere børn til at spise sundt og udvikle deres maddannelse.

Design

Rapporten bygger på en kvalitativ interviewundersøgelse med ni dagtilbud, der har enten internt eller eksternt producerede mad- eller madpakkeordninger. Forskningsdesignet kombinerer observationsstudier af frokostmåltidet i dagtilbud og fokusgruppe interview med pædagoger.

Jensen, J.J. (2014). Hovedkroppe, porcelænsdukker og mudderbørn. Pædagogers forståelse af dansk daginstitutionspraksis. Aarhus: VIA University College.

Formål

Studiet har til formål at bidrage til en synliggørelse af danske pædagogers forståelse af god pædagogisk praksis og grundlæggende værdier i det pædagogiske arbejde i relation til England og Ungarn som repræsentanter for forskellige velfærdsmodeller og børnesyn.

Resultat

Studiet udpeger på baggrund af pædagogernes diskussioner og forståelser tre forskellige daginstitutionslogikker i de tre lande. En førskolelogik i den engelske daginstitutionspraksis, en familie- og omsorgslogik i den ungarske praksis samt en offentlig børnerumslogik i den danske praksis. I den engelske førskolelogik fremstår det ikke betydningsfuldt, at børn inddrages i hverdagslivets gøremål (fx i måltidet), der ikke er en del af den faglige aktivitet. I den danske institution og i de interviewede pædagogers selvforståelse udgør hverdagslivsgøremål omvendt et sideløbende projekt og ikke en in-between-situation mellem de planlagte faglige aktiviteter. Vægtningen af hverdagslivet i den danske pædagogiske selvforståelse afspejler ifølge studiet en opfattelse af, at dagen ikke kan opsplittes i forskellige situationer og aktiviteter, der igen kan fordeles på de ansatte efter uddannelsesmæssigt niveau. I den danske helhedstænkning betragtes hverdagslivets gøremål (som at spise, gå på badeværelset eller pudse barnets næse) som en integreret og vigtig del af det pædagogiske arbejde.

I tre film bliver hverdagens tilrettelagte aktiviteter udført på meget forskellige måder og afspejler forskellige professionsforståelser i de tre lande. Pædagogerne ser den engelske praksis med tilrettelagte aktiviteter som en stærk kontrast til deres egen forståelse af 'gode' aktiviteter. I den engelske film følges den ene tilrettelagte aktivitet op af den næste med deltagelse af hele børnegruppen. I denne organisationsform bliver tonen til børnene bydende, og nogle pædagoger finder den direkte kommanderende og dikterende, hvilket i pædagogernes forståelse i filmen afspejles ved afventende, passive og disciplinerede børn, og hvor børns meninger og initiativer synes betydningsløse. I den ungarske film lægges der i højere grad op til, at børnene er selvhjulpne, men ud fra de danske pædagogers perspektiv er der ikke noget synderligt fokus på fællesskab, fællesskabets ressourcer og heller ikke på fleksibilitet i hverdagens aktiviteter. De danske pædagogers forståelse af deres egen professionsudøvelse af aktiviteter står i kontrast til både den engelske og den ungarske film, idet de anskuer disse aktiviteter som centrale, men peger på, at de hele tiden skal tilrettelægges, så børns initiativer og interesser får lov til at udfolde sig. Også i de voksenplanlagte aktiviteter skal børn i de danske pædagogers perspektiv tage initiativ, have en mening og protestere, hvilket ifølge studiet afspejler pædagogernes børnesyn, hvor børn kan, vil og skal noget.

Design

Studiet bygger på kvalitativt data indsamlet ved brug af fokusgruppeinterview, hvor deltagerne er blevet forevist tre film, der viser en daginstitution hverdagspraksis i henholdsvis Danmark, England og Ungarn. Filmene fungerer som afsæt for deltagerens efterfølgende diskussion af og refleksion over pædagogisk praksis og fungerer ved at synliggøre, hvad deltagerne selv forstår og fremhæver som særlige pædagogiske kvaliteter ved egen praksis. Filmene er udarbejdet i forbindelse med det europæiske forskningsprojekt Care Work in Europe, der er gennemført i et samarbejde mellem forskere fra England, Ungarn og Danmark, og forskerteamet i hvert land har selv valgt, hvilken daginstitution der skulle filmes i. Hver film har en længde på omkring 30 minutter og viser forskellige hverdagsituationer (fx hente- og bringesituationer, tilrettelagte aktiviteter, indendørs- og udendørsleg, toiletbesøg). Det empiriske materiale i delstudiet består af fokusgruppeinterview med i alt 18 danske pædagoger fordelt på en fokusgruppe bestående af de to pædagoger, der er fulgt i den danske film, fire fokusgrupper, hver bestående af fire pædagoger, en fokusgruppe med tre danske børneforskere samt en fokusgruppe med to undervisere fra pædagoguddannelsen. Tre af fokusgruppeinterviewene med pædagoger er gennemført i forbindelse med delstudiet. De øvrige er alle gennemført i forbindelse med Care Work in Europe-projektet.

Johannessen, B., Heland, H.S., Bere, E., Øverby N.C., & Fegran, L. (2018). “A bumpy road”: Kindergarten staff's experiences with an intervention to promote healthy diets in toddlers. *Appetite*, 127. (1), 37-43.

Formål

Studiet undersøger børnehavepersonales erfaringer med en intervention, der var rettet mod at reducere graden af kræsenhed og fremme sund ernæring blandt 2-3-årige børn i ni afdelinger i otte forskellige offentlige og private børnehaver i to amter i Sydnorge.

Resultat

Et grundlæggende resultat var, at børnehavepersonalet opfattede de sansebaserede undervisningssessioner som succesfulde. De beskrev således, at både børn og personalet havde udviklet deres ordforråd om mad. Børnene blev bedre til at udtrykke og benævne de forskellige grøntsager, som de fik introduceret, imens personalet blev opmærksomme på at bruge forskellige ord og termer, som børnene gentog. Efter noget tid erfarede personalet, at børnene af sig selv fandt ord til at beskrive maden og deres sansemæssige erfaringer. Derudover forklarede personalet, at de havde øget deres opmærksomhed på madens sansemæssige indtryk. De oplevede, at børnene blev opmærksomme på og interesserede i at smage mere mad samt på madens farver, som ifølge personalet influerede, hvad børnene ville smage.

Dog beskrev de, at nogle børn var mindre villige til at smage nye frokostretter sammenlignet med i undervisningen. En forklaring kan ifølge forfatterne være, at maden blev præsenteret forskelligt i de to situationer. I undervisningen blev børnene tilbudt en grøntsag ad gangen, hvor maden var mere blandet til frokostretterne. Derudover kan det forklares med, at målene i de to situationer var forskellige. I undervisningen var der en udforskende tilgang, da det var frivilligt og en del af deres læringsprocessen at smage på maden, imens måltiderne i højere grad var rettet mod at tilfredsstille børnenes fysiske behov. Flere ansatte erfarede, at børnene skulle tilbydes frokostretterne mange gange, før de ville smage på dem. De observerede, at nogle børn ikke ville smage maden første gang, den blev serveret, men derimod anden eller tredje gang. Det havde især en positiv effekt, hvis et af børnene turde at smage på maden i forhold til at få de andre til også at smage. Da børnene influerede hinanden både i en positiv og negativ retning, fik personalet de børn, der var mest åbne og positive til at servere maden først med henblik på at inspirere de andre børn. Derudover beskrev

personalet, at interventionen resulterede i nye situationer og rutiner omkring måltiderne. Eksempelvis begyndte børnene at tage mad selv, hvor de tidligere fik anrettede portioner af personalet. Desuden begyndte både børn og personale at spise sammen. Flere pointerede, at det havde en positiv betydning i forhold til at skabe rolige måltider, når personalet og børnene delte et måltid sammen, uden at nogle bevægede sig rundt i rummene. Interventionen medvirkede også til, at personalet var opmærksomme på at anrette bordene og fadene med mad på måder, som så indbydende ud.

Personalet havde blandede oplevelser med at lave den hjemmelavede mad fra bunden, som blev introduceret i interventionen. Generelt pointerede personalet, at madlavningen var tidskrævende og tog tid fra andre opgaver, og forberedelserne til de nye madretter bidrog til at flere oplevede stress. Forfatterne forklarer, at manglende madlavningsfærdigheder kan føre til usikkerhed, som kan forårsage stress, og de peger derfor på nødvendigheden af, at personalet modtager praksisbaseret undervisning i madlavning, hvis de skal være ansvarlige for maden og måltiderne i institutionerne. Der var forskelle på, om børnehaverne havde køkkenpersonale, eller de skulle "ofre" personaleressourcer til arbejdet med madlavning. De institutioner, der havde ansat køkkenpersonale, og som havde traditioner for at lave varm mad, oplevede madlavningen som mindre stressende. Forfatterne konkluderer på den baggrund, at det vil være nemmere at gennemføre interventionen i børnehaver med catering service eller køkkenpersonale. Derudover er det centralt, at personalet øger deres erfaringer med og lyst til at smage forskellige former for mad, da deres åbenhed overfor nye smage kan påvirke børnene.

Endelig udtrykte børnehavepersonalet, at de ønskede at fortsætte dele af madinterventionen, da den generelt havde ført til positive forandringer, der blandt andet havde bidraget til flere refleksioner og et større fokus på sundhed. De oplevede dog, at det overordnet var udfordrende at udvikle deres rutiner omkring mad og måltider til evidensbaserede mad- og måltidspraksisser. Dette kan ses i lyset af, at spisepraktikker er en del af kulturen og traditionerne i børnehaverne og derfor kan være vanskelige at forandre.

Forfatterens overordnede tolkning er, at interventionen præsenterede adskillige udfordringer især vedrørende madlavning og praksisser for spisning i børnehaverne. Hvis børnehaver skal være i stand til at fremme sunde spisevaner i de tidlige år af barndommen forudsætter det ifølge forfatterne dels tilstrækkelig tid og ressourcer til madlavning, dels at mad og spisepraktikker inddrages i børnehavers og pædagoguddannelsers curriculum.

Design

Interventionen varede i ni uger med tre interventionsdage om ugen. Den bestod af følgende elementer 1) undervisning af børnene baseret på Sapere-metoden, der udgør et redskab udviklet af Jacques Puisais til at fremme børns sundhed ved at øge deres viden om og nydelse ved mad. Gennem undervisningsaktiviteter baseret på sansebaserede eksperimenter var formålet, at børnene skulle tilegne sig viden om forskellige former for smag, der kan fremme en mere varieret og sund ernæring, 2) undervisning af personalet i madlavning og servering af frokostretter, der inkluderer grøntsager, og 3) retningslinjer for børns spisepraktikker med henblik på at understøtte personale og forældres færdigheder til at servere udvalgte, sunde madretter, være gode rollemønstre, skabe et positivt madmiljø og fremme en responsiv spisestil (*feeding style*), der tager udgangspunkt i børnenes signaler for sult og mæthed.

For at afdække børnehavepersonalets erfaringer med interventionen bygger studiet på et kvalitativt design baseret på tre semistrukturerede fokusgruppeinterviews med fire til seks børnehavepersonaler med forskellig professionel baggrund. Interviewene tog udgangspunkt i en interviewguide, som var organiseret i følgende temaer 1) *erfaringer med implementeringen af interventionen gene-*

relt, 2) tumlingernes reaktioner, 3) forældrenes reaktioner og 4) personalets egne erfaringer. Interviewene blev analyseret på baggrund af en kvalitativ indholdsanalyse baseret på en induktiv tilgang, hvor de mest centrale og gennemgående pointer, der udsprang af interviewene blev kondenseret i temaer for at kunne give generaliserede beskrivelser af personalets vigtigste erfaringer. For at evaluere effekten af interventionen på tumlingernes ernæring anvendte forfatterne smagstests og spørgeskemaer.

Johansson, E. (2011). Möten för lärande. Pædagogisk verksamhet för de yngsta barnen I förskolan. 2:a reviderade upplagen. Stockholm: Skolverket.

Formål

Studiet omhandler mødet mellem de yngste børn i dagtilbuddet og det pædagogiske personale. Formålet med studiet er at give et billede af det pædagogiske arbejde med de yngste børn ved at studere pædagogers fremgangsmåde, aktiviteterens indhold og organisation samt følge børnenes erfaringer.

Resultat

Studiet undersøger først den pædagogiske atmosfære (atmosfä), som skabes mellem det pædagogiske personale og barnet. Resultaterne viser, at atmosfærer (atmosfä) i vuggestuer (småbarnsgrupper) kommer til udtryk i modsætninger. På den ene side ses en samspillende atmosfære kendetegnet ved åbenhed og samspil, mens der på den anden side findes en kontrollerende atmosfære. Der peges på, at de ydre vilkår og pædagogiske voksnes følelse af kontrol er vigtige aspekter i forhold til den pædagogiske atmosfære. Det fremgår af studiet, at den samspillende atmosfære er accepterende, opmuntrende og nærværende. Her har det pædagogiske personale tilstedeværelse (närvaro) i barnets verden, lydhørhed (lyhörighet) over for barnet og opmærksomhed på overtrædelse af grænser (avspändhet inför överträdelse av gränser). Denne atmosfære kan eksempelvis komme til udtryk i måltidssituationen, hvor pædagogerne følger barnet. Det sker både, når pædagogen stræber efter at deltage i dialogen omkring barnets verden, og når barnet af den voksne bekræftes i selv at kunne dosere sin mad på tallerkenen. Studiet påpeger også, at det kan mindske den samspillendes atmosfære, hvis måltidet er præget af stress fra det pædagogiske personales side.

Et andet fokus i studiet er barnesynet. Resultaterne viser, der findes forskellige måder for barnet at opfatte sig selv på i pædagogiske aktiviteter. Barnet bliver oftest mødt med respekt, men oplever også at blive ignoreret og undtagelsesvis krænket. Studiet fremhæver, at barnesynet i store træk ses ud fra den forestilling, at de voksne ved bedst. Studiets resultater viser desuden, at måltiderne i dagtilbuddet giver mulighed for samtaler. Måltider kan være et godt møde mellem barn og den pædagogiske voksen og et rum, hvor de yngste børn kan tage initiativ til forskellige samtaler med pædagogerne. Studiet fremhæver det som afgørende, at det pædagogiske personale ser måltidet som et stort potentiale for samtale og forholder sig åbne for at videreføre børnenes forskellige indspil og invitationer til kommunikation.

Design

Studiet bygger på en undersøgelse af pædagogiske aktiviteter for de yngste børn i dagtilbud. Undersøgelsen består af flere dele: a) et spørgeskema til personalegrupper (arbejdsgrupper) og ledelse (ledning), b) interview med aktive pædagoger, c) observation af pædagoger og børn i forskellige situationer i dagtilbuddet. I alt deltog 20 kommuner og i disse 30 dagtilbud. I de 30 personalegrupper deltog 105 pædagoger og cirka 450 børn.

Studiet blev gennemført i to faser. I den første fase blev to spørgeskemaer udarbejdet til pædagoger og deres nærmeste chefer. Det første spørgeskema handlede om forandringer i dagtilbuddet, mål og strategier for den pædagogiske praksis samt pædagoger og lederes syn på læreplanen og dens implementering. Spørgsmålene i det andet spørgeskema omhandlede evaluering, dokumentation og forældresamarbejde. I anden fase af studiet var fokus rettet mod aktiviteterne. Alle personalegrupper blev besøgt to gange med cirka fem måneders mellemrum. Gennem dagen blev aktiviteterne observeret for at studere hverdagen i børnegrupperne. Desuden fulgte observatørerne også to børn (en pige og en dreng) gennem en halv dag. På den måde kortlagde forskerne leg, samling, måltid, deltagelse og omsorgssituationer.

Johansson, E., Emilson, A., Röthe, M., Puroila, A.-M., Broström, S., & Einarsdóttir, J. (2016). Individual and collective rights expressed in educator and child interactions in Nordic preschools. *International Journal of Early Childhood* (48), 209-224.

Formål

Studiets formål er at undersøge, hvilke former for rettigheder der kommunikeres i interaktionen mellem børn og pædagogiske medarbejdere (educators), og hvordan dette kommunikeres. Det undersøges også, hvilke kønsmønstre der kan identificeres i interaktionerne.

Resultat

Forfatterne identificerer to former for rettigheder: individuelle og kollektive rettigheder. Resultaterne viser, at børnene primært gjorde krav på *individuelle rettigheder* i form af retten til at udtrykke sig verbalt og fysisk, herunder også rettigheden til at deltage i forskellige lege, at lege med dagtilbuddets legetøj etc. De pædagogiske medarbejdere orienterede sig derimod mere mod *kollektive rettigheder*, der indbefatter børns ret til at deltage i dagtilbuddets forskellige aktiviteter og børns muligheder for at være en del af dagtilbuddets fællesskab.

Resultaterne indikerer, at børnenes individuelle rettigheder var begrænsede, idet de blev underkendt af de kollektive institutionelle regler og de pædagogiske medarbejders intentioner. Studiet viser, at børns krav på individuelle rettigheder bl.a. kommer i konflikt med institutionens regler under måltider. Når børnenes adfærd ikke stemmer overens med den kollektive norm i dagtilbuddet, underkendes børnenes ret til selv at vælge, hvordan fx maden skal spises.

Forfatterne identificerer et overordnet kønsmønster, der viser, at drengene både positionerede sig selv og blev positioneret af det pædagogiske personale som individer med ret til at tale og til at træffe beslutninger. Derimod blev pigerne positioneret som dem, der skulle tilpasse sig, hvilket ifølge forfatterne også betød, at pigerne skulle give afkald på deres rettigheder.

Design

Studiet er en del af det nordiske forskningsprojekt "Values education in Nordic preschools: Basis of education for tomorrow", som inkluderer videoobservationer fra i alt 17 dagtilbud i Danmark, Sverige, Norge, Finland og Island med henholdsvis 72 pædagogiske medarbejdere (preschool teachers, child-minders, and assistants) og ca. 345 børn i alderen 1-6 år. Observationerne har fokus på interaktioner mellem medarbejdere og børn i forbindelse med måltider, legetid, samling og rutinesituationer. Derudover var fokus på konfliktepisoder, som udspillede sig i interaktionerne, idet de åbnede op for muligheden for at kunne identificere forskellige holdninger, magtforhold og følelser. Datamaterialet, som analyseres i dette studie, består af 25 udvalgte videoobservationer, der kategoriseres ud fra teorier om rettigheder og køn.

Klette, T., Drugli, M.B., & Aandahl, A.M. (2016). Together and alone a study of interactions between toddlers and childcare providers during mealtime in Norwegian childcare centres. *Early Child Development and Care, 1-12.*

Formål

Studiet undersøger kvaliteten af interaktionerne mellem pædagogisk personale (childcare providers) og småbørn i spisesituationer i elleve forskellige dagtilbud (childcare centres) i en norsk kommune. Studiet stiller følgende spørgsmål: Hvordan er måltiderne organiseret og administreret? Hvad karakteriserer interaktionerne mellem småbørnene og det pædagogiske personale under måltiderne med vægt på personalets sensitivitet, sprogstøtte og deres facilitering af udforskning?

Resultat

Resultaterne viser, at der var begrænset interaktion mellem småbørnene og det pædagogiske personale under de observerede måltider. Generelt blev måltiderne ikke brugt som mulighed for positive udvekslinger, sproglig støtte eller læring, da fokus for det pædagogiske personale lå i at servere maden.

Resultaterne viser, at måltidssituationerne enten begyndte med håndvask (fire dagtilbud) eller sang (syv dagtilbud). I alle på nær et enkelt af dagtilbuddene blev børnene sat til bords, inden maden blev serveret. I fem af dagtilbuddene samarbejdede det pædagogiske personale godt omkring situationen og satte sig hurtigt ved bordet for at hjælpe børnene, hvis det blev nødvendigt. I de resterende dagtilbud var situationen ikke koordineret i lige så høj grad, og børnene skulle vente længere på maden. I de fem dagtilbud med organiserede måltidssituationer var der en positiv stemning, selvom der ikke foregik mange direkte interaktioner mellem børn og voksne. I fire af dagtilbuddene var der støj under måltidet, og børnene virkede trætte. Her var hovedfokus for det pædagogiske personale at forberede og servere mad og drikke, og de interagerede meget lidt med børnene. I to dagtilbud blev der ikke observeret en positiv stemning, da pædagogerne ikke havde øjenkontakt med børnene og eller talte med dem under måltidet. Observationerne med fokus på sprog viste, at de fleste af børnene ikke sagde nogle ord under de observerede måltider. Få lavede små lyde som 'mmm' eller 'shh'. Kun tre af de observerede pædagoger beskrev deres handlinger, når de serverede maden. Det fremhæves, at ingen af de pædagogiske voksne tog initiativ til at få børnene i tale. Dette var uafhængigt af dagtilbuddets størrelse og organisering. Observationerne viste desuden, at det pædagogiske personale ikke forsøgte at udvide børnenes kendskab til maden under måltidet. Generelt var det pædagogiske personale minimalt involverede i interaktionerne med børnene.

Studiet konkluderer overordnet, at der var stor mangel på positive interaktioner mellem pædagogisk personale og barn under måltidet. Forfatterne tager højde for, at undersøgelsespopulationen var lille, men lægger vægt på, at resultaterne indikerer, at kvaliteten af interaktioner under måltidet i dagtilbud er et vigtigt emne for refleksion hos det pædagogiske personale. Det fremhæves, at det generelt er nødvendigt med mere opmærksomhed på småbørns oplevelser ved rutinesituationer såsom spising i dagtilbud. Et andet observationsstudie bekræfter således, at personalets sensitivitet overfor og stimulationer af børnene var lavere i rutinesituationer end i eksempelvis legesituationer. Særligt var sensitiviteten lavere overfor yngre børn, hvilket kan ses i sammenhæng med, at personalet i undersøgelsen generelt havde lavere forventninger til deres handling (agency) i rutinesituationer. Ligeledes viser et studie, at personales refleksioner om interaktioner i rutinesituationer er mindre komplekse end i legesituationer, da de tenderer til at forklare rutinesituationer ved at forklare deres egne roller og handlinger fremfor at fortolke børnenes, hvormed de risikerer at overse deres udviklingsbehov og handling (agency). Endelig fremhæves det som centralt, at pæda-

gogisk personale diskuterer, hvordan de kan mediere interaktioner småbørn imellem under måltider. Det pædagogiske personale bør lægge vægt på at forstå og respondere på interaktioner småbørn imellem (peer-interaction), da disse har nemlig potentialer til at bidrage til læring og følelsen af samhørighed.

Design

Dataindsamlingen bygger på videooptagede observationer af en frokost med tretten børn i alderen 18 måneder og tretten pædagoger (care providers) i 11 forskellige dagtilbud i en norsk kommune. På tidspunktet for observationerne havde børnene gået i dagtilbuddene i 4-5 måneder i otte timer dagligt gennemsnitligt. De var alle i stand til at kommunikere simple ord. Den dag, hvor observationerne blev foretaget, var tilfældigt udvalgt ud fra et mål om, at måltiderne skulle være typiske, dvs. at der ikke var noget usædvanligt planlagt. Børnene blev udvalgt af en lokal sundhedsplejerske (health visitor) i foråret 2014 ud fra kriterier om, at de var enebørn og blev vurderet til at være sunde og uden nogle særlige behov. Derudover skulle børnene være omkring et år, da de startede i dagtilbuddet i august 2014. Både forældrene og lederne af de respektive dagtilbud gav samtykke til videoobservationerne.

Kultti, A. (2012). Flerspråkiga barn i förskolan: Villkor för deltagande och lärande. Göteborg. Göteborgs universitet.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge de vilkår i dagtilbuddet, som støtter flersprogede børns sproglige og kommunikative udvikling og deres deltagelse i aktiviteter.

Resultat

Studiet viser, hvordan særligt voksenstyrede gruppeaktiviteter støtter flersprogede børns deltagelse og vilkår for sprogudvikling, hvis de enkelte børn får plads til at deltage på forskellige præmisser. Desuden fremstår det som vigtigt, at flersprogede børn allerede i en tidlig alder tilbydes muligheder for at deltage i aktiviteter, hvor flere forskellige udtryksmåder anvendes, og hvor pædagogerne bevidst støtter børnenes deltagelse med udgangspunkt i det enkelte barns erfaringer og interesser. Studiet viser, at dagtilbuddet tilbyder et miljø, hvor børnene socialiseres ind i at kommunikere på svensk gennem deltagelse i sproglige interaktioner og institutionelle aktiviteter som måltider, leg, sang og læseaktiviteter. Børnene lærer herved at udtrykke deres erfaringer på måder, som kan forstås af andre. Studiet viser endvidere, at på trods af, at andre sprog end svensk kun anvendes i meget begrænset omfang i dagtilbuddet, begrænses flersprogede børn ikke i deres deltagelse i dagtilbuddets aktiviteter. Forfatteren konkluderer, at børn fra en tidlig alder opfatter, hvilket sprog der skal anvendes i en bestemt kontekst. Endvidere viser studiet, at dagtilbuddets aktiviteter giver gode vilkår for at støtte flersprogede børns deltagelse og sprogudvikling.

Design

Datamaterialet baserer sig på feltarbejde i otte forskellige dagtilbud over en periode på seks måneder. Materialet består af deltagerobservationer og videooptagelser af børneinitierede og voksenstyrede aktiviteter. Ti flersprogede børn i alderen et år og syv måneder til to år og 11 måneder deltog i undersøgelsen.

Kultti, A. (2014). “Mealtimes in Swedish preschools: Pedagogical opportunities for toddlers learning a new language”. *Early years: An International Research Journal*, 34. (1), 18-31.

Formål

Denne artikel omhandler måltidssamlinger i svenske daginstitutioner (“preschools”). Forfatteren undersøger de pædagogiske muligheder for, at flersprogede småbørn (“toddlers”) kan lære et nyt sprog gennem deltagelse og kommunikation under måltidssamlinger. Formålet med studiet er at undersøge, hvordan måltidssamlinger som en institutionel aktivitet er konstitueret, og hvordan småbørn med svensk som deres andetsprog guides i deres deltagelse under denne måltidsaktivitet. Studiets forskningsspørgsmål lyder: Hvorledes kommunikerer der under måltidssamlingen, og hvilke emner karakteriserer kommunikationen?

Resultat

Af analysen fremgår det, at måltidssamlinger giver mulighed for sproglige aktiviteter styret af pædagogen, der skaber muligheder for børnenes deltagelse. Der er fleksibilitet i børnenes deltagelsesniveau, og det er muligt for børnene at tage initiativ og introducere nye emner. Ideer og emner fremlagt af børnene blev taget op af pædagogen eller af andre børn, og samtalerne udviklede sig derved. Dog viser studiet, at der var en grænse for emner, der kunne tages op inden for den institutionelle kontekst udgjort af en svensk børnehave. Emner om børnenes egen kultur var fraværende. Dette kan skyldes, at emnerne så vidt muligt skulle være fælles for alle børnene, således at alle havde mulighed for at deltage. Det talte sprog var svensk. Resultaterne viser, hvordan læring er situeret som en kommunikativ og deltagelsesbaseret oplevelse, og at fælles og delte emner er afgørende for deltagelse.

Design

Det empiriske datagrundlag består af videooptagelser af måltidssamlinger for otte småbørnsgrupper fra otte daginstitutioner i fem områder med forskellige socioøkonomiske forhold i en svensk by. Videooptagelserne er analyseret som læringssituationer. Ti børn i alderen 20-25 måneder med svensk som andetsprog deltager i undersøgelsen. Personalet indgår ligeledes som deltagere i studiet. Foruden videooptagelser er der foretaget feltnoter, der bruges som data.

Kultti A., & Samuelsson, I. P. (2014). Guided participation and communication practices in multilingual toddler groups. I: Harrison, L. J., & Sumsion, J. *Lived Spaces of Infant-Toddler Education and Care – Exploring Diverse Perspectives on Theory, Research and Practice*. Dordrecht: Springer.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge, hvordan organiseringen af og strukturen i dagligdags daginstitutionens aktiviteter har betydning for flersprogede børns mulighed for at lære og bruge det svenske sprog. Fokus er på de små børn – det vil sige i alderen et til tre år. Studiet har to specifikke forskningsspørgsmål: 1) Hvad karakteriserer de aktiviteter som børnene deltager kommunikativt i? 2) Hvad karakteriserer pædagogernes styring af og deltagelse i disse aktiviteter?

Resultat

Studiet viser, at børnene tilbydes forskellige muligheder for sprogindlæring og kommunikation gennem aktiviteterne, og at aktiviteterne adskiller sig fra hinanden i bl.a. gruppestørrelse og pædagogernes grad af styring. I artiklen gives der tre eksempler på måder, hvorpå kommunikationen

mellem børn og voksne eller mellem børn alene kan foregå på, som alle bidrager til sprogudviklingen hos flersprogede børn. Alle tre eksempler viser, hvordan forskellige dagligdagsaktiviteter kan bidrage forskelligt til flersprogede børns sprogudvikling. Første eksempel foregår i en større børnegruppe, hvor der er igangsat en aktivitet med relativt meget pædagogstyring. Pædagogerne stiller spørgsmål til børnene om begreber og forklarer dem i en kontekst med tydelig struktur (organiseret omkring en sang og dennes tekst). Både verbale og ikke-verbale ressourcer (som fagter og bevægelser) bruges for at kommunikere, hvilket ifølge forfatterne lader til at være vigtig for at kunne inkludere børn med forskellige sprogkompetencer, erfaringer og viden i gruppeaktiviteter og dermed giver muligheder for udvikling af viden om svenske ord og begreber. I det andet eksempel foregår kommunikationen i en mindre gruppe under et måltid. Her er pædagogen mindre styrende. Organiseringen af måltidssituationen, dvs. det forhold at børnene og pædagogerne spiser sammen, giver pædagogerne mulighed at vejlede børnenes kommunikation gennem at stille spørgsmål, mens børnene kommunikerer med hinanden. Pædagogens spørgsmål skaber mulighed for at introducere børnene for nye begreber. Det tredje eksempel er når aktivitet og kommunikation foregår mellem børnene og uden pædagogerne. Her er der tale om tre børn med bosnisk som modersmål, der snakker sammen på en blanding af bosnisk og svensk. De bruger en svensk sang, der synges i daginstitutionen, som en fælles ressource i deres kommunikation. I denne form for aktivitet og kommunikation introduceres der ikke nye svenske ord og begreber, men sangen bruges som en fælles ressource i deres kommunikation. De tre eksempler viser, at forskellige aktiviteter og omgivelser bidrager på forskellig måde til børns sproglindring. Studiet viser, at pædagogstyrede fællesaktiviteter giver gode muligheder for at lære svenske ord og begreber. Spontane samtaler over et måltid giver mulighed for at udvikle sproget, og børnenes leg i små grupper uden pædagogdeltagelse træner de allerede indlærte svenske ord og begreber.

Design

Studiet er baseret på data fra videoobservationer i otte daginstitutioner, seks med børn i 1-3-års alderen og to med børn i 1-5 års alderen. Børnene i disse børnehaver talte andre sprog end svensk hjemme fx bosnisk, bulgarsk, engelsk, finsk, kurdisk, persisk og tysk. Artiklen tager udgangspunkt i videoobservationer af tre børn i alderen 2,3-2,5 år i tre af daginstitutionerne. Observationerne af disse tre børn illustrerer tre forskellige kommunikationssituationer og deraf følgende læringspotentiale. Videoobservationerne viser, hvad forfatterne kalder kommunikative aktiviteter, hvor børnene deltager med sproget i samspil med deres kammerater og pædagoger. De tre typer af aktiviteter med de tre udvalgte børn, der præsenteres i artiklen, er karakteriseret ved en situation hvor en stor gruppe børn styres af en pædagog, en situation med en lille gruppe børn med deltagelse af en pædagog og endelig en situation, hvor tre børn selv kommunikerer. Forfatterne bruger et socio-kulturelt perspektiv til at belyse samspillet og kommunikationen mellem børn og voksne samt mellem børn.

Kultti, A., & Pramling, N. (2015). Limes and Lemons: Teaching and Learning in Preschool as the Coordination of Perspectives and Sensory Modalities. *International Journal of Early Childhood*, 47. (1), 105-117.

Formål

Ud fra antagelsen om, at måden, hvorpå vi betragter fænomener som undervisning og læring (teaching and learning), har praktiske konsekvenser for dagtilbudsområdet, præsenterer dette studie en måde at begrebsliggøre undervisning og læring på, der kan skabe større forståelse af, hvordan pædagoger (teachers) kan fremme børns læring i dagtilbud. Til dette anvender forfatterne data fra måltidssituationer, dvs. typiske dagligdagssituationer i dagtilbud.

Resultat

Overordnet peger resultaterne på, at undervisning og læring i dagtilbud finder sted på anden vis end traditionelt i skolen. Dagtilbuddet adskiller sig ved i højere grad at være en social arena, hvor børnene deltager i gruppeaktiviteter og lærer i fællesskab. Derudover finder forfatterne, at måltider ikke blot er rammen om spise- og adfærdsjusteringssituationer, men at måltider i høj grad også er en god pædagogisk ramme for læring. Under måltider kan alle – såvel børn som voksne – både se og høre hinanden. Børnene fører samtaler, som pædagogen kan tage del i, på trods af at samtaleemnerne er børneinitierede. Pædagogen spiller her en afgørende rolle i samtalen, fordi hun kan sikre alle børns deltagelse i samtalen og derfor også deres læring, ved at hun koordinerer deres perspektiver, erfaringer og situationer på tværs af tid. Pædagogen koordinerer med andre ord børnenes erfaringer ved at støtte børnene i at forbinde det igangværende øjeblik med deres tidligere tilegnede erfaringer. Netop dette koordinerede arbejde, foreslår forfatterne, skal begrebsliggøres som undervisning og læring i dagtilbud. Resultaterne peger endvidere på, at pædagogen spiller en vigtig rolle i forhold til at introducere børnene for nye kulturelle værktøjer, som rækker ud over blot at anerkende børnenes forslag. Forfatterne fremhæver, at ved at træde ind i børnenes meningsdannelsesproces, fx når pædagogen koordinerer forskellige perspektiver, skaber hun/han herved et grundlag for læring hos børnene. Endvidere pointeres det i studiet, at læring inden for dagtilbudets rammer virker på andre præmisser end på skolens præmisser. Man må derfor tage højde for og anerkende, at læring i dagtilbuddet i høj grad er social og gruppebaseret.

Design

Dataindsamlingen bygger på et tidligere indsamlet, større datasæt (Kultti, 2012), der re-analyseres ud fra en anden analytisk vinkel. Data i dette studie baserer sig på videoobservationer fra ét af de oprindeligt otte dagtilbud (preschool), hvor én pædagog og seks børn i alderen 1-3 år deltager i samtaler omkring måltider. Disse data er brugt til at analysere, hvordan pædagogen koordinerer børnenes handlinger (primært verbale handlinger).

Larsson, J. (2013). Children's Encounter with Friction as Understood as a Phenomenon of Emerging Science and as "Opportunities for Learning". *Journal of Research in Childhood Education*, 27. (3), 377-392.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge 2-6-årige børns muligheder for at lære om det naturvidenskabelige fænomen friktion (friction) i to svenske dagtilbud. Børns indsigt i friktion vurderes at rumme potentielle læringsmuligheder for begyndende naturvidenskabelig forståelse (emergent science), hvorfor studiet analyserer børnenes møde med fænomenet i leg og sociale hverdagsituationer.

Resultat

Studiet viser, at børn møder fænomenet friktion i hverdagsituationer i daginstitutionen gennem fri leg og under måltiderne. Studiet konkluderer, at pædagogerne kan bruge disse hverdagsituationer til at få større viden om børnenes aktuelle forståelse af fænomenet friktion samt til at lede børnenes opmærksomhed hen på fænomenet friktion og en mere eksplicit forståelse af det. Dette kan gøres ved at inspirere børnene til nye former for leg, hvor friktion udgør en central del. Pædagogens mulighed for at benytte disse hverdagsituationer til at forstærke børnenes læring med hensyn til friktion afhænger dog af, om pædagogen anerkender og genkender børnenes aktiviteter som en potentiel læringsmulighed med hensyn til fænomenet. Studiet peger her på, at manglende viden hos pædagogen til at genkende situationer med potentielt naturvidenskabeligt læringspotentiale hindrer pædagogernes mulighed for at forstå børnenes perspektiv og deres intentioner.

Pædagogerne har mere fokus på at formidle til børnene, hvordan ting behandles forsigtigt og korrekt, hvorimod pædagogerne i mindre grad er i stand til at se og imødekomme, hvordan børnenes begyndende opbygning af viden om og interesse for naturen understøttes.

Design

Data er indsamlet i to svenske daginstitutioner, der ikke har et eksplicit fokus på naturvidenskab. Datamaterialet består af videoobservationer af i alt fire børn (to drenge og to piger) i alderen 2-6 år foretaget over ti dage. Studiet gennemføres ved videoobservationer af børnene én ad gangen over hele dage. I alt 14 timers videomateriale blev produceret, fordelt på 244 sekvenser. Af disse blev 95 sekvenser identificeret som relevante med hensyn til at belyse fænomenet friktion i dagtilbuddene.

Lundheim, R., & Furuset, K. (2010). "Barns forestillinger om helse og sunnhet: Har barnehagens helsefokus betydning?". Norsk Pedagogisk Tidsskrift, 94. (5), 384-395.

Formål

Formålet med studiet er at undersøge, hvad fireårige og femårige børn tror og mener om sundhed og helbred, og om det har betydning for deres opfattelse af, om de går i en børnehave med særligt fokus på sundhed eller en børnehave uden dette fokus.

Resultat

Forskerne fandt, at der kun er ét spørgsmål med signifikant forskel i svarene mellem børn, der går i en børnehave med særligt fokus på sundhed, og børn der går i en børnehave uden dette fokus. Det drejer sig om hvorvidt børnene tror, at man lettest bliver syg af at lege inde eller ude. Børn i børnehaver med særligt fokus på sundhed mener i højere grad, at børn, der leger udenfor, lettere bliver syge. Svarene er kontrolleret for forskelle mellem køn og aldersgrupper, og der fandtes ingen signifikante forskelle. Desuden finder forskerne, at børnene generelt har en stor viden om sundhed, og at de primært har denne viden fra forældrene, sekundært fra bøger og tv. Børnene angiver børnehaven som det sted, de har fået mindst viden om sundhed.

Design

Studiet baserer sig på 88 gruppeinterviews med fireårige og femårige børn fra syv børnehaver i Trondheim, hvoraf fire børnehaver havde specielt fokus på sundhed. Børnene er interviewet parvis med udgangspunkt i en billedbog. Svar på spørgsmål om sundhed, helbred og ernæring er undervejs noteret i et struktureret svarkema. Resultaterne er analyseret statistisk for at se, om der er forskelle i svarene mellem børn fra de to typer af børnehaver.

Lunneblad, J. (2013). Tid till att bli svensk: En studie av mottagandet av nyanlända barn och familjer i den svenska förskolan. Nordic Early Childhood Education Research Journal, 6. (8), 1-14.

Formål

Det overordnede formål med studiet er at undersøge, hvordan nyankomne børn og deres forældre behandles og imødekommes i to svenske daginstitutioner (förskolar).

Resultat

Analysen opdeles i tre temaer: 1) Kultur og kommunikation: Denne del af analysen omhandler pædagogernes forsøg på at forstå og sætte sig ind i forældrenes perspektiv. Analysen viser, at det er vigtigt, at pædagogerne gør det for på den måde at opnå en forståelse af kulturelle forskelligheder i forældresamarbejdet. Dette er vigtigt, da misforståelser i kommunikationen kan modarbejde et

godt samarbejde. Det er fx vigtigt, at børnene kommer til tiden, så de kan få morgenmad, da det kan være vanskeligt for børnene at koncentrere sig, hvis de er sultne. 2) Tid og svenskhed: Pædagogernes tale og kommunikation er tæt forbundet med forskellige praksisser (fx hvornår man spiser mad, eller hvornår barnet skal i seng), hvor der findes en moralsk undertone af, hvad der er passende at gøre og hvornår. Gennem pædagogernes kommunikation med forældrene italesættes en opfattelse af svenskhed som (kulturelt) forbundet til det at være en god forælder (fx at man ikke spiser aftensmad kl. 22, og barnet ikke først er i seng kl. 24). Argumentationen bliver således, at børnene skal tidligt i seng, da det er for barnets bedste. 3) Tid og uddannelse: I samtaler med forældrene opfordrer pædagogerne dem til at komme til tiden, hvorved forældrene irttesættes om nødvendigt. Af studiets analyse fremgår det, at modtagelsen af nyankomne børn i daginstitutionen er et komplekst emne. Hvordan modtagelsen skal håndteres, er ikke entydigt blandt de adspurgte pædagoger: Nogle af pædagogerne mener, at det er et spørgsmål om, hvordan børnene og forældrene kan tilpasse sig daginstitutionens praksisser og den svenske kultur, hvor andre pædagoger mener, man bør tage udgangspunkt i forældrenes og børnenes nuværende praksis og organiserer dagen derefter. Analysen belyser desuden en rumlig dimension, som omhandler identiteter og levevis som koblet til forestillinger om rum, og hvad der hører hjemme i dette rum, og hvad der ikke gør. Rum skal i denne forbindelse forstås som ikke blot daginstitutionen, men også mere generelle praksisser, som opfattes som svenske (fx hvornår børn spiser aftensmad eller skal i seng). Daginstitutionen er en institution, som er karakteriseret ved forskellige diskurser om læring og udvikling, men også ved diskurser om, hvad det vil sige at være gode forældre (og dermed implicit, hvordan man er en god forælder i Sverige).

Design

Datagrundlaget for dette studie udgøres af empirisk materiale fra et afsluttet forsknings- og udviklingsprojekt, "Børns Bedste - For flygtningebørn i børnehaven". I studiet deltager pædagogisk personale i daginstitutioner i en forstad med omkring 50.000 indbyggere, hvoraf ca. 50% af børnene i området er født i et andet land end Sverige. Der fokuseres på to daginstitutioner, hvoraf den ene har en specialafdeling for flygtningefamilier. Børnegruppen består af i alt 16 børn, hvoraf majoriteten er født i Somalia eller Irak eller har forældre, som er født i disse lande. Den anden børnehave har en børnegruppe på 18 børn, som mødte ind i løbet af dagen. Her er majoriteten født i Somalia, men også Irak, Libyen og Syrien er repræsenteret. Studiet er et etnografisk studie, hvor der skabes analytiske kategorier gennem et samspil mellem teori, tidligere studier og de observationer og interviews, der er foretaget. Der er anvendt observationer (af pædagogerne, børnene og forældrene), samtaler, interviews, fokusgruppeinterviews med pædagogerne og tekstanalyser. Analysen retter sig mod, hvordan de nyankomne børn og deres familier opfattes og positioneres i pædagogernes tale og aktiviteter i daginstitutioner. Analysen foretages ud fra et sociologisk perspektiv (Bourdieu og Wacquants teori om positioner) og et narrativt perspektiv.

Löfdahl, A., & Folke-Fichtelius, M. (2015). *Preschool's new suit: care in terms of learning and knowledge. Early Years, 35. (3), 260–272.*

Formål

Formålet med studiet er at undersøge, hvordan omsorgsbegrebet (care) implicit kommer til udtryk i arbejdet med dokumentation i svenske dagtilbud. Følgende forskningsspørgsmål stilles: Hvordan udtrykker pædagoger begrebet pædagogik i relation til dokumentationsarbejde, hvordan håndterer de krav om synlighed, og hvilke aspekter af den pædagogiske profession bliver tydeliggjort (exposed), og hvilke bliver gjort tavse (silenced)?

Resultat

Resultaterne viser, at begrebet omsorg bliver italesat på hovedsageligt fire forskellige måder i pædagogernes dokumentationsarbejde. Den ene måde (1), hvorpå man taler om omsorg, er omsorg

som en kerneaktivitet, der opleves som stressende og til tider fysisk hård. Fx udtaler en pædagog, at forældre tit er rigtig optaget af omsorg i form af mad, søvn, toiletbesøg osv., og dette lægger et pres på pædagogerne i forhold til at dokumentere, at omsorg finder sted i dagtilbuddet. Omsorg bliver af en anden pædagog italesat som børnepasning, hvor man fx har ansvaret for flere børn end egne børn på stuen. Den anden måde (2), man omtaler omsorg på, er omsorg som en stabil og positiv tilgang, som eksempelvis det at have en tæt relation til børnene. I forhold til denne måde at se omsorg på kan begrebet opleves som en selvfølge, der er taget for givet, og som helt naturligt indgår i det daglige arbejde, og som derfor kan være usynligt i forhold til dokumentation af opgaver. Den tredje måde (3), hvorpå man taler om omsorg, er omsorg som ikke-planlagt og uden konkret formål. I forhold til dokumentation beskriver en leder, at de primært dokumenterer planlagte aktiviteter, og dermed forsvinder omsorgsbegrebet fra det dokumenterede arbejde. Endelig (4) italesættes omsorg som en læringsaktivitet, fx når man lærer børn at tage tøj på selv, og man tager højde for barnets udvikling og tempo. Studiet viser videre, at når omsorgsopgaven opleves som fysisk og mentalt stressende, benytter pædagogerne to strategier til at håndtere dette. Disse strategier kalder forfatterne flugtstrategien (the escape strategy) og ændringsstrategien (the transformation strategy). Flugtstrategien ses for eksempel, når pædagogerne trækker sig fra situationer, der er fysisk belastende, og når de taler om omsorg ved brug af andre begreber, såsom børnepasning. Ændringsstrategien anvendes, når pædagogerne omtaler hverdagslige og trivielle opgaver som børns læring eller vidensprocesser. På baggrund af resultaterne konkluderer forfatterne, at pædagogernes og lederes måde at håndtere omsorg på primært er relateret til planlagte og målrettede aktiviteter, samt at omsorgsaspektet er noget, som pædagogerne og lederne taler om, men har svært ved at sætte ord på. Dette betyder også, at omsorg optræder som et flygtigt begreb i dokumentationsarbejdet og som noget, det er svært at dokumentere, at man arbejder med.

Design

Data er indsamlet i dagtilbud (preschools) i to svenske kommuner i 2013. Studiets empiriske materiale bygger på observationer af medarbejdermøder samt interviews med pædagoger (preschool teachers) og dagtilbudsledere (preschool managers). I alt er ni dagtilbudsledere og to pædagoger interviewet, og forskerne har derudover deltaget i møder og diskussioner med 14 pædagoger og to ledere. Alle deltagere var kvinder. Noter og lydoptagelser blev efterfølgende transskriberet og omskrevet, inden materialet blev anvendt i en tematisk indholdsanalyse.

Mikkelsen, B. E. (2016): Slutrapport Frida. Aalborg: Aalborg Universitet.

Formål

Projektet FRIDA (frokostordninger i dagtilbud) har til formål at undersøge, om frokostordninger i dagtilbud kan være med til at udnytte potentialer for sundhed og maddannelse blandt børn og på den måde ses som aktive læringsmuligheder.

Resultat

Rapporten præsenterer resultater fra tre ph.d.-projekter, som bygger på hver deres forskningsspørgsmål. Derudover præsenteres en teoretisk diskussion og en systematisk litteraturgennemgang.

1) Er der et særligt børneperspektiv på måltidet i daginstitutioner?

Studiet har haft fokus på at undersøge børn og voksnes perspektiver på måltider i institutionen med det formål at kunne bidrage til udviklingen af fælles madordninger, som tager højde for den komplekse rolle, som mad og måltider spiller socialt og kulturelt. Resultaterne viser, at børnene i vid udstrækning former deres forståelse af måltidet i relationer til de daglige måltider, de deltager i. Både børn og voksne former og tilpasser de institutionelle normer i relation til de erfaringer, de

har med hjemmefra, hvilket gør måltidets relationelle aspekter centrale for, hvordan måltidssituationen udspilles.

2) LOL: Læring over frokosten – hvordan madordninger i børnehaver kan have effekt på børnehavebørns maddannelser og præferencer for grøntsager?

Studiets fokus er en sanselig tilgang til læring af mad ved brug af Sapere-metoden, hvor der arbejdes med at få børn til at lære deres sanser at kende og udvikle evnerne til at udtrykke sig verbalt om smag. Børnene blev eksponeret for nye grøntsager. I en sammenligning mellem interventionsgrupperne og kontrolbørnehaven blev der ikke fundet en signifikant forskel på børnenes viden, sprog, madmod og ”liking” (hvor godt de kan lide). Analyser af spørgeskema til forældre viste en uoverensstemmelse af forældrenes vurdering af, hvad børnene kunne lide, og hvad børnene egentlig kunne lide.

3) Hvilken opfattelse har forældrene af børnenes madordninger?

Studiet viser, at 89% af de deltagende forældre var meget tilfredse eller tilfredse med ordningen og kun 2% var utilfredse. Forældrene udtrykker tilfredshed med, at børnene kommer til at prøve nye retter, og at ordningen kan gøre noget ved kræsenhed. Flere forældre er desuden positive overfor, at børnene oplever, at spisesituationen er en social begivenhed. Gennemgående var forældrenes positive indstilling til, at børnene fik serveret en varieret kost. Undersøgelsen viste også svage sider ved forældrenes opfattelse af frokostordningen. Det mest almindelige var manglende på kommunikation ml. børnehavernes personale og forældre, andre kommentarer omhandlede andelen af økologi og bekymring for den ernæringsmæssige kvalitet.

4) Deltagende design – hvordan kan det bidrage til oplevelse og dannelse omkring mad i børnehaven?

Formålet med denne del er at belyse og diskutere om de designede omgivelser (arkitektur, indretning, genstande) omkring måltidet har betydning for den gode spiseoplevelse og diskutere potentialet i at anvende designperspektivet til at give nye vinkler på forskningsmetoder relateret til børns måltidsoplevelser. Oplægget præsenterer en teoretisk og konceptuel diskussion af, hvordan børns perspektiver på måltidet og social kompetencer i forbindelse med det kan ændres gennem omgivelserne og tager udgangspunkt i resultaterne fra de tre ph.d.-projekter. Resultaterne peger på, at der er et potentiale til at kombinere perspektiver fra folkesundhedsernæring, sociologi og design, men der er for få undersøgelser som understøtter koblingen mellem disse. Der fremhæves en hypotese om, at der er mangel på forskningsmetoder til at udføre feltarbejde, som kan kortlægge kompleksiteten i måltidet og skabe empiriske, tværfaglige data.

5) Hvad viser litteraturen om forskellige typer af sundhedsfremmende madinterventioner i børnehaver?

26 artikler ud af i alt 4186 levede op til inklusionskriterierne. Resultaterne viser, at de fleste af interventionerne viste lovende resultater, hvis indsatserne var målrettet indtag af frugt og grønt eller forsøgte at øge viden om måltider hos børn. Det fremhæves, at de mest omfattende projekter også var de mest effektive til at ændre spisevaner hos børn. Overordnet peges der på, at børnehaver kan være en lovende setting for at påvirke børns spisevaner positivt. Der bliver dog gjort opmærksom på, at de fleste undersøgelser havde et dårligt forskningsdesign med klare udfaldsmål.

Design

De forskellige studier i rapporter bygger på forskellige forskningsdesign 1) Studiet bygger på etnografisk feltarbejde i tre børnehaver i Danmark samt brug af eksperimenterende visuelle, kreative og deltagende metoder. 2) Kontrolleret interventionsstudie ved brug af Sapere-metoden i fire danske børnehaver. 3) Spørgeskema om frokostordning til forældre i fire dagtilbud med intern madordning. Forældre til 93 børn deltog, hvilket gav en svarprocent på 38% 4) Empiri fra ph.d.-projekterne

samt teoretiske kernebegreber relateret til folkesundhed og sociologi. 5) Systematisk litteratursøgning i relevante databaser foretaget i foråret 2014 med kriterier om institutioner med børn fra 3-6 år og interventioner med både baseline og eftermåling.

Mikkelsen, M. V. & Mikkelsen, B.E. (2017). Parental perception of lunch schemes in Danish kindergartens: A cross-sectional survey. Journal of Foodservice Business Research, 20. (5), 512-524.

Formål

Studiets formål er at evaluere forældres tilfredshed med frokostplaner (lunch schemes) i deres børns børnehaver og identificere de temaer, som er relateret til forældrenes opfattelser af frokostplanerne.

Resultat

Forældre og dagtilbud deler ansvaret for at fremme sund kost hos små børn. Antallet af børn, der opholder sig i dagtilbud, er steget globalt, og ligeså er den tid, børn opholder sig i institutionerne. For at fremme sund ernæring for små børn forudsætter det, at maden følger de officielle anbefalinger til sund ernæring, og at dagtilbud og forældre samarbejder herom. Måden hvorpå frokostplanerne implementeres og forældrenes opfattelser af planerne er derfor vigtige. Det er særligt vigtigt at forstå forældrenes opfattelser i de institutioner, hvor forældrene selv vælger, hvis deres børn skal modtage offentlige måltider.

I modsætning til andre nordiske lande som Sverige og Finland har Danmark haft en begrænset tradition for offentligt organiserede frokoster i børnehaver og andre offentlige institutioner. Danmark er dog i en overgangsfase fra madpakkeordning til offentligt udbud af måltider, da andelen af børnehaver med et offentligt udbud af frokoster er steget fra 6% i 2006 til 44% i 2014, og der er kommet en række nye politikker på området. Studiet viste, at der ikke var signifikante forskelle mellem børnehavernes socioøkonomiske karakteristika med undtagelse af uddannelsesniveaet blandt mødrene i en af børnehaverne, hvor signifikant flere mødre havde modtaget formel uddannelse i mere end tre år sammenlignet med mødrene i de andre børnehaver.

89% af de deltagende forældre udtrykte tilfredshed med frokostplanerne i deres børns børnehaver. 9% var neutrale, og kun 2% af forældrene var utilfredse med deres børns frokostplaner. Der var ingen statistiske forskelle mellem de fire børnehaver i forhold til forældrenes tilfredshedsgrad. Ifølge forældrene var de mest positive aspekter ved frokostplanerne, at maden var sund, at de udbød forskellig slags mad, og at børnene dermed fik mulighed for at smage nye former for mad. Derudover blev det fremhævet, at den varierede mad havde potentiale til at modvirke kræsenhed, at børnene lærer, at måltider er en social begivenhed, hvor de får mulighed for at smage forskellig slags mad og retter sammen med deres kammerater. Endelig blev det fremhævet, at ordningen er en nemmere løsning end madpakker for forældrene. Ifølge forældrene var de negative aspekter ved ordningen manglende kommunikation mellem børnehaven og forældrene angående, hvad børnene spiser, hvilket begrænsede forældrenes involvering i planlægningen af måltiderne. Dette var en kritik, der blev udtrykt på tværs af børnehaverne, og nogle udtrykte endda direkte, at de fandt det problematisk, at de ikke havde nogen kontrol over deres børns mad. En forælder skrev, at hun/han fandt det provokerende, at de blev vurderet som værende ude af stand til at tilbyde passende mad for deres børn. Andre negative kommentarer omhandlede det faktum, at de nuværende frokostplaner ikke levede op til hvad, der var blevet lovet, da der blev stemt om frokostplanerne såsom procentdelen af økologiske varer, og at maden ikke var ernæringsmæssig tilstrækkelig. Overordnet var forældrene dog tilfredse med frokostplanerne, da der var 103 flere kommentarer omhandlende styrkerne ved frokostplanerne sammenlignet med kommentarerne om de negative aspekter.

Design

Studiet bygger på en survey i fire danske børnehaver med frokostplaner i området omkring København. Fælles for børnehaverne var, at de havde en eller to køkkenpersonaler ansat, og at de lavede frokost til børnene i deres egne faciliteter i institutionerne. De fire institutioner havde 169 børn til sammen i alderen 3-6 år, hvoraf forældre til 93 af børnene deltog i surveyen med en responsrate på 55%. Da børnehaverne selv havde valgt at deltage i forskningsprojektet og havde frokostplaner, kan de ifølge forfatterne betegnes som forgangseksempler ift. brugen af frokostplaner i en dansk kontekst.

Spørgeskemaet bestod af lukkede spørgsmål om forældrenes tilfredshedsniveau og åbne spørgsmål, hvor forældrene blev bedt om at skrive de tre bedste og tre dårligste ting om deres børns frokostplaner. Da det blev muligt at spore gentagelser i forældrenes udsagn, blev deres svar kodet. Derefter blev der foretaget krydstabulering mellem graden af tilfredshed og udsagnene fra de åbne spørgsmål. Endelig blev der foretaget en statistisk test med henblik på at vurdere signifikante forskelle mellem sociodemografiske karakteristikker og tilfredshedsgraden på tværs af børnehaverne.

Munck Sundman, U. (2013). Hur barn gör måltid. Stockholm: Stockholms universitet.

Formål

Afhandlingen fokuserer på interaktionsmønstre mellem børn i dagtilbud (preschool children) under måltidet i dagtilbudsmiljøet. Studiet analyserer, hvordan den sociale orden (order) kommer til udtryk og er konstitueret blandt 3-6-årige børn.

Resultat

Studiet har overordnet haft fokus på børn, som sidder sammen uden en voksen under måltidet. Den overordnede problematik i studiet handler om, hvordan børn som deltagere positionerer sig selv som sociale spillere i ansigt-til-ansigt-samtaler, og mere specifikt hvordan børnene selv samarbejder om at skabe mening i deres dagligdag med deres kammerater (peer groups).

Resultaterne viser, hvordan børn selv deltager og handler efter skabte måltidsregler og lokale, sociale interaktioner, og hvordan børnene styrer hinanden og skaber en lokal måltidsstruktur. Det fremgår desuden af resultaterne, at måltidssituationen udover at bestå af spisning, også består af andre aktiviteter som samtale, fortællinger, sange, rim og remser osv. Børnene tager et stort ansvar for at skabe en social ramme omkring måltider og de aktiviteter, der indgår. Børnene sørger for hinanden på forskellige måder og holder øje med, at alle kommer til bords, har service og får mad.

Det fremgår af studiet, at der skabes en lokal kultur og et socialisationsmønster, på baggrund af hvilke børn som deltager, og hvad der sker i en given måltidssituation. Dette sker, idet deltagerne i givne situationer socialiserer hinanden og dermed skaber en lokal måltidsordning. Der ses i undersøgelsen eksempler på, hvordan børn efterlever lokale regler, uden at de har forhandlet om, hvordan regler skal være, fx hvor mange skiver ost eller brød, de må tage, eller hvornår man må synge ved bordet eller ikke må forstyrre andre. Selvom der ikke findes officielle ordensregler (ordningsmand) ved bordet, påtager børnene sig selv opgaven om at hjælpe hinanden og sørge for, at finde regler som sikrer en almen social orden for, hvordan måltidet skal foregå. Resultaterne viser desuden, at der trods mange forskellige sproglige og kulturelle baggrunde næsten udelukkende tales svensk og aldrig diskuteres med det pædagogiske personale eller andre børn om religion. Det fremhæves, at dette kan skyldes, at dagtilbuddet allerede har tilpasset maden og organiseringen af måltidet til at være en neutral arena, hvor fx svinekød ikke indgår. Børnene indgår i måltidet på sin egen måde, men inden for rammerne af en svensk dagtilbudskultur, som virker til at præge deres

handlinger. Det fremgår også, at børnene viser stor social kompetence til at gøre måltidet til en plads som kan være tilgængelig for alle.

Afhandlingen konkluderer overordnet, at det har vist sig positivt for børnene i dagtilbuddet at sidde alene uden voksne i måltidssituationen. Undersøgelsen viser, hvordan børnene er deltagende og børnene tager stort ansvar for at skabe egne regler omkring dagtilbuddets måltidskultur.

Design

Analysen bygger på 15 timers videooptagelser af 30 måltidssituationer for børn i dagtilbud. Studiet har haft fokus på de 3-6-årige børn. Studiet omfatter 30 børn med mindst 14 forskellige sprog og kulturer. Teoretisk bygger afhandlingen på sociale praksisteorier inklusiv et socialkonstruktivistisk perspektiv, arbejde med positioneringer og studier af sprogsocialisering.

Nielsen, A., & Christoffersen, M. (2009). *Børnehavens betydning for børns udvikling. En forskningsoversigt.* København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Formål

Formålet med forskningsoversigten er at undersøge, hvordan kvalitetsforskelle i dagtilbud kan påvirke børns kognitive, emotionelle og sociale udvikling på kort og længere sigt.

Resultat

Resultaterne af de eksperimentelle undersøgelser peger på, at børns adgang til en børnehave af høj kvalitet øger deres IQ, skoleparathed og dermed deres langsigtede udbytte af skoleundervisningen. Undersøgelserne dokumenterede ligeledes kortvarige kognitive effekter og længerevarende effekter i forhold til de børn, som ikke gik i høj kvalitetsbørnehave.

Forskningskortlægningen opstiller fem kvalitetsparametre, som er betydningsfulde for børns udvikling i børnehaven: 1) normeringen af børn pr. voksen, 2) personalets uddannelse, 3) hvilke aktiviteter der foregår i institutionen, 4) de fysiske omgivelser, og 5) i hvor høj grad barnets forældre eller andre primære omsorgsgivere inddrages. Derudover inddrages også ernæringens betydning for kvaliteten. Her fremhæves det, at børns ernæring påvirker deres vækst samt fysiske og kognitive udvikling. Der peges også på, at der på det seneste er kommet et større fokus på sammenhængen mellem folkesundhed og madvaner. Børns smagsoplevelser, præferencer og muligheder er i høj grad medbestemmende for barnets madvaner som voksen. Resultaterne fra en australsk undersøgelse, som er inddraget i oversigten, tydede på, at pasningspersonalet var opmærksomme på og engagerede i børnenes spisevaner. Det fremgik også, at personale ikke følte sig trygge ved at italesætte spørgsmålet om passende mad over for forældrene.

Design

Forskningskortlægningen bygger både på randomiserede, kontrollerede forsøg, kvasi-eksperimentelle forsøg og studier af antropologisk karakter. Der er i forskningskortlægningen udvalgt eksperimentelle undersøgelser med sammenligningsgrupper eller undersøgelser, hvor der har været foretaget omhyggelige statistiske test af resultaternes holdbarhed.

Litteratursøgningen er tidsmæssigt begrænset til årene 2002-2009 og er foretaget elektronisk ved hjælp af tværvideenskabelige indekseringer af videnskabelige artikler, bøger og konferencepapirer. 206 videnskabelige værker danner baggrund for oversigten. De inkluderede undersøgelser er primært foretaget i USA. Kun få fra andre OECD-lande opfyldte udvælgelseskriterierne. Forfatterne er opmærksomme på, at samtlige resultater ikke ukritisk kan overføres til dansk kontekst.

Nyberg, M., & Grindland, B. (2008). The influence of the room context in the meal experience: examples from a hospital and a nursery. *Journal of foodservice*, 19, 35–43.

Formål

Studiet analyserer, hvordan to institutionelle rum henholdsvis i et svensk hospital og norske børnehaver (nurseries) influerer, hvordan måltidssituationen erfarer af personalet. Ved at relatere rummene til hinanden er formålet at skabe en større forståelse for de værdier og opfattelser til mad og måltider, der knytter sig til de to kontekster og miljøer.

Resultat

Studiet konkluderer, at de fysiske og sociale aspekter ved rummene influerede, hvordan måltiderne blev erfaret af personalet i de to norske børnehaver og det svenske hospital. Deres erfaringer af måltiderne blev påvirket af forskellige elementer i rummene såsom deres form, farve, størrelse, lugte, organisering og de tilstedeværende.

Fælles for begge institutioner var, at måltiderne blev spist i multifunktionelle rum, da de foregik mellem forskellige andre aktiviteter og nogle gange på samme tid. Da rummene i de to institutioner både havde til funktion at skabe rammer for afslapning, samtaler mellem kollegaer, men også for arbejde, læring og leg var der en risiko for, at opmærksomheden omkring måltidet blev distraheret til andre aktiviteter. Således forklarer forfatteren, at multifunktionelle rum skaber en forvirring i forventningerne til, hvad der skal karakterisere måltidet som begivenhed, hvormed måltider risikerer at miste noget af deres betydning og vigtighed. Dette adskiller sig fra måltider i restauranter, hvor fokus og forventningerne i højere grad udelukkende er rettet mod måltidet.

I børnehaverne blev rummene for en stund omdannet fra legerum til spiserum. Måltiderne i børnehaven havde et pædagogisk mål om at lære børnene gode manerer ved bordet samt værdier om mad og spisning, men samtidig foregik der både lege og mere formelle læringsaktiviteter både før, efter og nogle gange på samme tid som måltiderne. For at undgå at børnenes fokus på maden forstyrres af de forskellige fysiske elementer i rummene og forlader bordene, forklarer personalet, at deres primære rolle under måltider er at skabe en god atmosfære ved at fortælle historier eller ved at tale om maden. Derudover peger forfatteren på, at strategier til at skabe ro omkring måltiderne er at overveje, hvordan organiseringen af rummene og placering af møbler og børn kan fremme en struktur omkring måltiderne. Eksempelvis foreslår forfatteren, at en strategi kan være at indrette rummene anderledes, da børnenes placering i rummene kan påvirke lydniveauet. Når børnene sidder over for hinanden taler de mere og med en højere stemme, end når de sidder ved siden af hinanden. Derudover kan det være hensigtsmæssigt at placere de ting, der skal benyttes under måltidet inden for rækkevidde. Det kan nemlig virke forstyrrende, når pædagoger er nødsaget til at forlade bordet, da det kan opfordre børnene til at gøre det samme. Forfatteren understreger vigtigheden af at gøre sig pædagogiske overvejelser om, hvordan miljøet omkring måltiderne påvirker børnenes erfaringer, da måltiderne rummer mange læringspotentialer eksempelvis om, hvad og hvordan man spiser, om egen individualitet og madkultur

Udover at fungere som rum for måltider havde rummene på hospitalsafdelingerne også til formål at skabe rammer for afslapning og arbejde. Personalet havde ofte samtaler om patienter og arbejdsdagens struktur, der ofte indebar planlægning og fordeling af arbejdsopgaver, ligesom de ofte overleverede informationer til hinanden ved vagtskifte. Det stressende arbejdsmiljø prægede ikke kun rummenes funktioner, men også personalets valg af mad, da kold mad blev beskrevet som mere passende grundet de pressede arbejdsforhold. Dette viser, hvordan konteksten kan påvirke forventningerne til måltider, da fokuset på måltidet i dette tilfælde tilsidesættes til fordel for arbejdet. Rummenes funktion i forhold til at skabe rammer for afslapning, og måltider blev dermed

truet af kravene til deres arbejde. Dette begrundes blandt andet med pladsmangel, hvilket eksempelvis fremgår ved, at personalet går ind og ud af rummene for at lægge deres ejendele i de personlige skabe, der er placeret i rummene. For at undgå at blande arbejde, spisning og afslapning sammen peger en sygeplejerske på et ønske om at få et spiserum, der er adskilt fra afdelingen. For at isolere sig selv fra de mange forskellige ting, der foregik i rummene på hospitalet, forsøgte personalet at skabe små rum for dem selv eksempelvis ved at løse krydsord, læse bøger og magasiner.

Selvom fred og ro beskrives som centralt for det ideelle måltid både iblandt personalet i børnehaverne og hospitalsafdelingerne, viser studiet, at rummenes multifunktionalitet begrænser strukturen omkring måltiderne, der understøtter en konstant risiko for kaos, forstyrrelse og stress. Personalet i børnehaven forbandt således det værste måltid med kaos, som de associerede med for meget snak, grin og kropslige bevægelser. Dette viser, hvordan måltidet i børnehaven adskiller sig fra måltider blandt venner på restauranter eller på en bar. Forskellige forventninger til acceptabel adfærd er således knyttet til forskellige rum.

Hverken på hospitalet eller i børnehaverne blev måltidet beskrevet som en afslappet begivenhed, ligesom de oplevede rummene som for proppede. Personalet i børnehaven forklarede, at det blandt andet prægede en drengs adfærd i en negativ retning, da de tolkede hans reaktioner som udtryk for, at han havde behov for et mere privat og isoleret rum under måltiderne. Den pakkede fornemmelse i rummet på hospitalet forhindrede et roligt måltid for personalet.

Design

De empiriske data er indsamlet i to små spiserum henholdsvis i en kirurgisk afdeling med 48 sygeplejersker og sundhedsassistenter og i en medicinsk afdeling med 57 sygeplejersker og sundhedsassistenter på et svensk hospital. Derudover er data blevet indsamlet i fire afdelinger i to kommunale børnehaver i Norge, hvor der typisk var ti børn og tre voksne. Fælles for alle børnehaveafdelingerne var, at måltiderne blev spist ved borde i rum omgivet af hylder fyldt med legeudstyr og læringsaktiviteter. Metoderne består af observationer, dybdegående interviews og reflekterende samtaler med personalet fra afdelingerne på hospitalet og børnehaverne.

Observationerne på hospitalet foregik over forskellige dage og var rettet mod at få indsigt i arbejdsituationen på afdelingerne. Derefter blev der foretaget 13 interviews med hospitalspersonalet, der var rettet mod diskussion af konteksten for måltiderne samt personalets værdier og opfattelser til mad og måltider på arbejdet og i hjemmet. I de fire børnehaveafdelinger blev der foretaget observationer under frokosten over et halvt år. Derudover blev der afholdt otte reflekterende samtaler med personalet i hver børnehave med fokus på at beskrive og fortolke personalets opmærksomhed omkring måltidet som en pædagogisk situation og aspekter ved børnenes erfaringer med mad. Samtalerne tog udgangspunkt i konkrete episoder fra måltiderne.

Rummene analyseres på baggrund af et redskab (Five Aspects Meal Model) til at analysere måltidet fra fem forskellige vinkler (rummet, mødet, produktet, ledelsen og atmosfæren), der alle hævdes at have betydning for oplevelsen af måltider. De empiriske data er blevet indsamlet og behandlet med fokus på modellens ene aspekt; nemlig rummet.

Olwig, K.F. (2012). Børns socialitet. Fortolkning og forhandling af civiliseringsprojektet i børnehaven. I: Gilliam, L. & Gulløv, E. (red). Civiliserende institutioner. Om idealer og distinktioner i opdragelse (s. 97-118). Emdrup: Aarhus Universitetsforlag.

Formål

Formålet med dette studie er at undersøge, hvordan børn som 'endnu-ikke-civiliserede' udvikler fællesskaber med hinanden i dagtilbuddet, og hvorledes de gennem disse fællesskaber omfortolker og tilegner sig dagtilbuddet og dets civiliseringsprojekt.

Resultat

Med dette studie viser forskeren, hvordan børn i dagtilbuddet kan ses som 'endnu-ikke-civiliserede'. Det at være 'endnu-ikke-civiliserede' er imidlertid ikke kun begrænsende for børnene, vurderer forskeren. Det giver ligeledes børnene mulighed for at trække på en bred vifte af kropslige og følelsesmæssige udtryk (f.eks. at lege med maden og at bruge toiletterne som legesteder), som ikke er socialt acceptable for voksne. Ifølge forskeren udgør børnenes overskridelse af grænsen mellem civiliseret og uciviliseret opførsel et vigtigt element i deres etablering af forskellige fællesskaber. Dette ses ved, at børnene udnytter deres særlige position uden for det civiliserede til at omforme dagtilbuddet til deres eget sted. Herved tilegner de sig det civiliseringsprojekt, som dagtilbuddet står for, konkluderer forskeren.

Design

Datamaterialet baserer sig på et livshistoriestudie gennemført i 2006, hvor forskeren har foretaget en række interviews med 16 unge mennesker, der på det tidspunkt boede i København og var i alderen 11 til 22 år. Alle de unge havde middelklassebaggrund og havde gået i dagtilbud i perioden fra sidst i 1980'erne til sidst i 1990'erne. Deres erindringer gjaldt derfor oplevelser, som lå mellem fem og 20 år tilbage i tiden.

Quennerstedt, A. (2016) Young children's enactments of human rights in early childhood education. International Journal of Early Years Education, 24. (1), 5-18.

Formål

Studiets formål er at søge viden om, hvordan menneskerettighederne bliver en del af og påvirker helt små børns hverdag i dagtilbuddet, og hvordan børn i alderen 1-3 år udøver menneskerettigheder i dagtilbuddet. Ambitionen er at repræsentere børnenes perspektiver, hvorfor fokus er på børnene og deres handlinger.

Resultat

Overordnet viser resultaterne, at børnene ofte udøver tre typer af menneskerettigheder i dagtilbuddet: (1) *retten til ejerskab*, (2) *retten til indflydelse* og (3) *retten til ligebehandling og ligestilling* (equal treatment and equal value). Disse tre typer af menneskerettigheder er udvalgt af forfatteren. Ifølge forfatteren udøver børnene de tre rettigheder på forskellige måder, der også varierer, afhængigt af hvor selvsikkert det enkelte barn tager initiativ og kommunikerer og hævder sin vilje.

Studiet viser, at ejerskab er et altid tilstedeværende og kompliceret rettighedsemne i dagtilbuddet, og at *retten til ejerskab* kompliceres af det faktum, at de fleste ting i dagtilbuddet tilhører netop dagtilbuddet og ikke én person. Børnene må derfor forholde sig til den kompleksitet, der ligger i at være midlertidige ejere af dagtilbuddets ting, og børnene arbejder hårdt på at forstå de komplekse

principper bag ejerskab, og hvordan de skal udøve ejerskab i dagtilbuddet. Børnene forlanger midlertidigt ejerskab af legetøj, steder og forskellige genstande som fx puder. De mest typiske interaktioner vedr. retten til ejerskab er (1) *at blive midlertidig ejer* af noget, som ikke tilhører barnet, og (2) *at fastholde ejerskab* af noget, som barnet er midlertidig ejer af. Forfatteren finder, at der er forskelle mellem børnene, når det kommer til måden, hvorpå de interagerer i forhold til ejerskab, og hvor ofte de gør det. Børnenes udøvelse af ejerskab er ofte usikker, og børnenes handlinger formes ofte af en kombination af følgende fem positioner: (1) ejerskab ved at tage en ting, som ingen bruger, (2) ejerskab ved at tage ting fra andre, (3) at påberåbe sig ejerskab på en højlydt og fysisk måde, hvis nødvendigt, (4) at frasige sig ejerskab uden at udvise modvilje, når ting tages fra en, og (5) at være lydhor over for andres ejerskab. Resultaterne viser, at *retten til indflydelse*, dvs. retten til at blive hørt og taget hensyn til, også er et stærkt tilstedeværende rettighedsemne for små børn i dagtilbud. De fleste børns udøvelse af retten til indflydelse er karakteriseret ved beslutsomhed og ved, at børnene skrider til handling for at få deres mening hørt og taget hensyn til. Også her finder forfatteren, at der er forskel på børnenes måde at udøve deres rettigheder på. Mange af børnene handler selvsikkert for at opnå indflydelse på en given situation, mens andre er mere reserverede: Nok tager de initiativ og kommunikerer vilje, men deres signaler er usikre og svage, og de opfanges derfor ikke altid af pædagogerne.

Studiet viser, at børnenes interaktioner med andre i dagtilbuddet involverer situationer, hvor spørgsmål om *ligebehandling* og *ligeværdighed* dukker op. Et fænomen i dagtilbuddet, som ifølge forfatteren er tæt forbundet med ligeværdighed, er situationer med turtagning, hvor visse grundregler må følges, hvis adskillige børn gerne vil det samme. Forfatteren finder, at grundreglerne for turtagning dukker oftere op i bestemte dele af dagtilbuddet, som fx ved lågen ind til gyngerne, og at børnene reagerer på normer for ligeværdighed på forskellige måder. Ifølge forfatteren udøver børnene *retten til ligebehandling og ligeværdighed* ud fra positioner, der (1) anerkender barnets egen værdi, (2) anerkender andres værdi og (3) favoriserer barnets egen værdi.

Design

Studiets empiriske fundament består af observationer af i alt 18 børn i alderen 1-3 år. Observationerne er foretaget i ét dagtilbud (preschool group) og strækker sig over tre uger. Der blev foretaget i alt 60 timers observation med fokus på situationer og interaktioner, hvor børnenes handlinger kunne ses som udtryk for menneskerettigheder. Forfatteren har observeret forskellige dagligdags-situationer såsom fri leg, måltider, voksenstyrede aktiviteter og udendørsaktiviteter. Forfatteren vekslede mellem passiv observation uden interaktion med børnene og aktiv observation, hvor forfatteren interagerede med børnene ved fx at tage del i en leg eller ved at hjælpe børnene. Datamaterialet analyseres med udgangspunkt i menneskerettighedsteorier og teorier om barndomssociologi.

Ray, C., Määttä, S., Lehto, R., Roos, G., & Roos, E. (2016). Influencing factors of children's fruit, vegetable and sugar-enriched food intake in a Finnish preschool setting - Preschool personnel's perceptions. *Appetite* 103, 72-79.

Formål

Studiets formål er at undersøge det pædagogiske personales opfattelser og meninger omkring, hvilke faktorer der har betydning for børns indtag af frugt, grøntsager og sukkerholdige fødevarer i dagtilbud (preschool).

Resultater

Resultaterne viser, at de hovedfaktorer, der påvirker børns indtag af frugt, grøntsager og sukkerholdige fødevarer, er placeret på tre forskellige niveauer: børneniveau (fx alder), miljøet i dagtilbuddet-niveau (fx socialt miljø) og samfundsniveauet (fx EU, stat, kommune).

På børneniveauet blev indtaget af frugt og grøntsager diskuteret mere omfattende end indtaget af sukkerholdige fødevarer. Personalet fremhævede børnenes alder som en vigtig faktor for indtaget af frugt og grøntsager, da den ældre del af børnegruppen spiste mere af dette end de yngre. Yngre børn var også mere tilbøjelige til at følge kammeraterne, fx hvis et barn gav udtryk for ikke at kunne lide salaten, ville de andre i gruppen heller ikke spise det. Personalet pegede også på børnenes personlighed som en vigtig faktor. Dette kunne fx være tendens til at blive nervøs, når noget ukendt blev serveret.

Det fysiske og sociale miljø i dagtilbuddet spiller også en rolle ift. indtagelsen af de udvalgte fødevarergrupper. Fødevarernes tilgængelighed blev opfattet som et vigtigt emne. Fx blev det fremhævet et sted, at adgangen til sæsonens bær, frugter eller grøntsager ikke var god og blev set som en barriere for at kunne øge indtaget hos børnene. I nogle dagtilbud gik personalet rundt med en skål og tilbød børnene frugt og grøntsager. Andre steder blev det problematiseret, at maden blev serveret på en vogn for langt fra børnene, hvilket skabte en distance til maden. Der blev næsten aldrig serveret sukkerholdig mad for børnene i nogle af medvirkende dagtilbud.

Resultaterne viser, at personalet så sig selv som ”ernæringslærere” (”nutrition educators”) og var positivt indstillet over for denne rolle. De fleste gav udtryk for, at de var rollemodeller for børnene under måltiderne. Gennem deres eget valg og samtale om maden havde de mulighed for at de støtte op omkring børnenes sunde spisevaner. At være rollemodel blev set som en af mest effektive måder at engagere børnene til at smage og forme deres attitude over for maden. Dagtilbuddene og kommunen havde hver deres egne politikker for fødevarer og måltider. Personalet mente, at kommunerne havde stor indflydelse, da de er ansvarlige for at tilrettelægge menuerne til dagtilbuddene. Kommunernes politikker var baseret på retningslinjer fra staten og EU. Dette er også et eksempel på en af undersøgelsens vigtige fund, der overordnet viste, at de faktorer, som personalet fremhævede, gensidigt påvirkede hinanden gennem de forskellige identificerede niveauer.

Design

Studiet bygger på fire fokusgruppeinterviews med 14 medarbejdere fra syv dagtilbud. Interviewene blev struktureret af en semistruktureret interviewguide. Fokusgrupperne blev ledet af en moderator, som stillede opfølgende spørgsmål og sikrede, at alle temaerne i guiden blev diskuteret.

Rossholt, N. (2012). Food as Touch/Touching the Food: The body in-place and out-of-place in preschool. Educational Philosophy and theory, 44. (3), 323-334.

Formål

Artiklen analyserer, hvordan spisning bliver til i relationen mellem maden, børnene og praktikerne i dagtilbud. Artiklen bygger på Derridas begreb om *berøring* (touch) og Groszs begreb om *kroppe i steder* (bodies in-place) og *kroppe ud af steder* (bodies out-of-place), og artiklen tager hermed udgangspunkt i en forestilling om, at materialitet har betydning for spisningen, der både forstås som et socialt og biologisk behov for børnene.

Resultat

Artiklen problematiserer tendensen inden for postmoderne forskning til at analysere repræsentationer af kroppe uden videre interesse for materialitet. Forfatteren anvender begrebet materiel-diskursiv praksis til at belyse, hvordan kroppe altid er positioneret i rum og situeret i tid og sted. Biologi og kultur anses altså ikke som adskilt, men snarere som en del af at 'gøre' kroppe. Når magtforholdene omkring spisebordet virker undertrykkende, bliver kroppens bevægelser og udtryksmåder begrænset. Dette fremgår blandt andet ved, at børn skal lære at spise respektfuldt og korrekt i dagtilbud, og ved at børnenes behov for mad er institutionaliseret. Hvordan, hvornår og hvad børnene spiser og drikker er relateret til forskellige pædagogiske diskurser, der produceres af praktikerne i dagtilbud i relation til materielle objekter og elementer såsom kroppe, mad, skeer, glas, tallerkner, borde, stole og kropslige tempoer og energier.

Forfatteren anvender Derridas begreb om berøring som en konkret aktivitet, der foregår, når børnene sidder sammen og spiser, hvor børnene både rører ved maden og hinanden. Samtidig bruges det som et filosofisk begreb, der indkapsler, hvad der sker i kroppen, fx når smagen udløser nydelse eller afvisning af maden. Når barnet afviser maden ved eksempelvis at lukke munden fremstår diskursen om, hvad barnet bør spise. Diskursen visualiserer hermed relationen mellem kroppen og stedet i henhold til maden. Berøringspraksisserne for spisning diskuteres gennem Groszs begreber om *kroppe i steder* og *kroppe ud af steder* med udgangspunkt i to empiriske eksempler, der på forskellig vis belyser, hvordan børn i dagtilbud positioneres inden for eller uden for stedets dominerende diskurser.

I det første eksempel sidder en pige og øver sig på at spise spinatsuppe. Hun afprøver forskellige måder at få maden op i munden, men meget af suppen ryger i den forkerte retning. Mens hun både spiser spinatsuppe og brød, sidder en dreng over for hende, som kun spiser et lille stykke brød. Han venter på at få tilladelse til at spise endnu et stykke brød. Forud for begivenhed har personalet talt om drengens spisevaner og opstillet strikse regler for, hvordan de skal reagere under måltider. Reglen er, at han skal smage alle de typer af mad, der serveres, ligesom pigen gør. På den ene side er personalet styret af en opfattelse af, at børn skal spise, hvorfor drengen får et stykke brød, men samtidig har de en opfattelse af, at han ikke kun kan spise brød, mens de andre børn også spiser suppe, da det vil være uretfærdigt for de andre børn. Personalets praksis er hermed styret af en diskurs om ensformighed (sameness), som drengen udøver modstand mod, idet han kun spiser et lille stykke brød, imens de andre børn spiser spinatsuppe. Drengen udtrykker således hans handling/magt (agency) ved ikke at spise maden, som personalet tilbyder ham, hvormed han udøver modstand mod reglerne og positioneres uden for den normaliserede diskurs for spisning i dagtilbuddet. Derimod blev de børn, der sad mere eller mindre korrekt uden at læne sig frem og tilbage, og som spiste den mad, der blev serveret, positioneret inden for diskursen. Diskursen var dog ikke konstant, da den afhang af, hvem praktikerne var og barnets alder. Praktikerne havde således forskellige forventninger til, hvad og hvordan børn spiser og drikker afhængigt af deres alder. I det andet eksempel bliver en dreng fjernet fra spisebordet i dagtilbuddet efter at have fået flere irettesættelser fra pædagogisk personale bl.a. for at røre ved et armen på et barn, der spiser lidt og langsomt, flere gange. Begge børn placeres hermed uden for den dominerende diskurs, der regulerer og kontrollerer børnenes spisepraksisser. Ligeledes resulterede situationen i, at praktikerne udtrykte, at hun fik ondt i maven grundet en bevidsthed om, at det ikke var den rigtige beslutning at fjerne den ene dreng fra bordet. Bevægelserne mellem bordene og stolene, drengens og praktikerens kroppe og diskursen for regulering rækker altså udover selve situationen, da de ikke kun prægede praktikerens tanker, men også hendes mave. Situationen destabiliserer en mere generel pædagogisk diskurs om spisning, der blandt andet udøves gennem regulering af, hvor meget og hvordan børnene spiser.

Fælles for begge eksempler er, at børnene bruger deres blik, hænder, fødder og materialet på bordene som en måde at bemyndige deres krop/sted relationer på, der samtidig synliggør diskurser

om alder og pædagogik, der konstruerer spisesituationerne i dagtilbud. Analysen af materialiteten bidrager altså til et blik på diskurser, der både regulerer børnene og praktikerne, men som ligeledes danner baggrund for modstand mod de etablerede normer. Da materialiteten påvirker diskurser for spising, har børnene forskellige subjektpositioner tilgængelige, afhængigt af hvilke diskurser der dominerer i forskellige rum. Således er der eksempelvis forskellige forventninger til måden, børnene spiser på afhængigt af, om de er ude eller inde. Det er derfor svært at sige, hvad et barn af en vis alder kan gøre, da det afhænger af den materielle-diskursive praksis, der er tilgængelig i den respektive kontekst.

Design

Studiet bygger videre på et større etnografisk studie, der forløb over et år med fokus på børn i alderen 1-2 år og deres praktikere i to dagtilbud i Norge. Forfatterens feltnoter præsenterer begivenheder fra spisesituationer i forskellige rum, som børnene bevægede sig i og imellem i deres hverdag.

Sandseter, E. B. H., & Seland, M. (2016). Children's Experience of Activities and Participation and their Subjective Well-Being in Norwegian Early Childhood Education and Care Institutions. *Child Indicators Research* 9, 913–932.

Formål

Studiets formål er at undersøge, hvordan børn selv opfatter deres trivsel (well-being) i deres hverdagsliv i dagtilbuddet, og hvordan deres oplevelser af aktiviteter i dagtilbuddet og deres deltagelsesmuligheder er relateret til deres subjektive trivsel.

Resultat

Overordnet viser resultaterne, at mange af børnene oplever en høj grad af trivsel i deres hverdagsliv i dagtilbuddet, mens omtrent en tredjedel oplever en mere middelmådig grad af trivsel, og tæt på et ud af ti børn oplever en ringe grad af trivsel i dagtilbuddet.

Studiet viser, at dagtilbuddets fysiske rammer, legetøj/udstyr, fælles aktiviteter såsom samling (circle time), gåture (hikes), måltider og muligheden for at have indflydelse på daglige aktiviteter er særligt vigtige for børns trivsel i dagtilbuddet. Dette indbefatter også børns mulighed for at forhandle om og vælge aktiviteter, der adskiller sig fra de aktiviteter, som dagtilbudsmedarbejderne har planlagt. Forfatterne finder, at langt de fleste børn er meget tilfredse med dagtilbuddets fysiske rammer, og at der er en signifikant sammenhæng mellem det at kunne lide dagtilbuddets indendørs- og udendørsmiljø, legetøj/udstyr og fælles aktiviteter og børns oplevelse af deres generelle trivsel i dagtilbuddet. Mange af børnene oplever, at de frit kan benytte de af dagtilbuddets faciliteter, de har lyst til, når de har lyst til det, hvilket også hænger sammen med deres generelle trivsel i dagtilbuddet.

Ifølge forfatterne indikerer studiets resultater, at børnene har en højere grad af deltagelse, når de er udendørs, og at dagtilbudsmedarbejderne i mindre grad inddrager børnene i planlægningen af indendørsaktiviteter. En forklaring på dette resultat kan ifølge forfatterne være, at mange dagtilbud er begyndt at bruge tiden indendørs til mere målrettede læringsaktiviteter, dokumentation og skoleforberedende aktiviteter. Dette er aktiviteter, som børnene skal deltage i, hvilket kan resultere i, at børnene oplever, at de i mindre grad har indflydelse på deres hverdagsliv i dagtilbuddet.

Design

Studiets datamateriale består af et spørgeskema, som blev besvaret af 171 børn fra 17 dagtilbud (ECEC institutions) i otte tilfældigt udvalgte kommuner i et amt. Dagtilbuddene blev tilfældigt ud-

valgt, men ud fra det kriterium, at de skulle spænde over forskellige typer institutioner mht. størrelse, ejerskab, organisering og faglig profil. Fra hvert dagtilbud blev 10-11 børn i alderen 4-6 år tilfældigt udvalgt. Omtrent lige mange drenge og piger deltog i undersøgelsen. Spørgeskemaet bestod af spørgsmål om børnenes oplevelse af hverdagslivet i dagtilbuddet, dagtilbuddets fysiske rammer (både indendørs og udendørs) og de aktiviteter, børnene deltager i. Flere af spørgsmålene fokuserede på børnenes oplevelse af deres deltagelsesmuligheder i dagtilbuddet, fx hvorvidt børnene følte, at deres synspunkter blev vægtet, om børnene havde mulighed for at udtrykke deres holdninger til dagtilbuddets daglige aktiviteter, og hvorvidt børnene opfattede, at de havde mulighed for at deltage aktivt i planlægningen af dagtilbuddets aktiviteter. Data blev indsamlet af to forskere og tre forskningsassistenter.

Schei, T. B. (2013). Everyday Life Discourses in Kindergarten. Cultural-Historical Psychology 2, p31-37.

Formål

Forfatterne analyserer, hvilke former for viden om kulturel dannelse, som er indlejret i hverdagslivs-eksempler med ét- til toårige og personale med fokus på forskellige hverdagsrutiner, herunder måltidet, udendørs søvn og en organiseret musikaktivitet. Fokus er på, hvordan børnehavens pædagogik udfolder sig, hvordan den er arrangeret, og hvordan den muliggør børns meningsdannelse med henblik på at analysere, hvordan børnene positioneres og positionerer sig selv inden for børnehavens kulturelle rammer. Derudover belyser forfatterne baggrunden for, at diskursanalyse er anvendelig til at afsløre, hvordan de daglige praksisser repræsenterer dominerende diskurser, som udgør betingelserne for kulturel dannelse og tilskriver de daglige aktiviteter betydninger.

Resultater

Børnehavens hverdagsrutiner for måltider, udendørs søvn og organiserede musikaktiviteter udgør artiklens analytiske genstandsfelt, da de kan bidrage med kritisk viden om, hvordan børnehaven med dens artefakter, regler og reguleringer konstituerer et institutionelt rum for kulturel dannelse.

I det første eksempel forbereder en pædagog et måltid, imens en gruppe étårige børn hjælper hende. Handlingerne i køkkenet viser, at der forud for situationen har foregået en normaliseringsproces, som foreskriver forventninger til børnene om at bidrage i madlavningen. Fremfor at få serveret maden har børnene altså en indlejret forståelse af, at deres deltagelse er en nødvendig, naturlig og meningsfuld del af måltidet. Eksemplet viser, hvordan måltidsrutinen bygger på en specifik forestilling om børns udvikling, hvor helt små børn anses som værende i stand til at deltage i og bidrage til hverdagsrutiner. Denne forestilling er en vigtig del af en norsk diskurs om barnet og barndommen, der er udviklet siden 1980'erne. Dette perspektiv kommer især til udtryk i nye socialvidenskabelige studier om barndommen, hvor barnet forstås i dets egen ret og som en del af samfundet fremfor som et problem, et objekt eller som sårbart.

I det andet eksempel begynder børnene at klappe deres hænder mod deres bukser, når de går ind i rummet, hvor de organiserede musikaktiviteter foregår en til to gange ugentligt. En pædagog spiller fløjte, imens børnene går ind i rummet og placerer sig på måtter langs to vægge, hvor pædagogen sidder i midten. Børnenes entusiasme fører til, at pædagogen begynder en velkomstsang. Dette afslører, at situationen hvor pædagogen og børnene deler en musikoplevelse er meningsfuld for dem, og forfatterne udleder derfor en diskurs om, at musik er en vigtig aktivitet i børnehaven. Denne diskurs fremgår også på børnehavens hjemmeside, der beskriver, at institutionens profil er rettet mod udendørs aktiviteter, kunst og især musik.

Det tredje eksempel referer til en situation, hvor pædagoger putter etårige børn i deres børnevogne, som er placeret udenfor. Børnene fremstår vante med situationen, og pædagogerne er målrettede og effektive. Situationen viser, hvor strukturerede de daglige rutiner er i børnehaven, hvor pædagogerne handler i overensstemmelse med specifikke retningslinjer og regler, som står forekskrevet i børnehavens årshjul. Årshjulet som opdeler aktiviteter og rutiner på måneder, uger og dage kan hermed bidrage med vigtig viden om, hvordan tiden organiseres og struktureres, og hvad der defineres som normerne i institutionen.

Ved at afsløre de underliggende regler og normer, der får pædagogisk personale og børnene i børnehaven til at handle og tale, som de gør, er det forfatterens ambition, at studiet kan danne grundlag for, at personalet bliver bevidste om indholdet i de diskurser, der regulerer deres praksisser og dermed bliver i stand til at diskutere, hvilke dele af deres praksisser, der er brug for at fastholde eller forandre. Et element i forandringen kan være ved at blive opmærksomme på forskellige forestillinger om kulturel dannelse, som adskiller sig fra det, personalet anser som selvfølgelig. Dette er centralt i forhold til børnenes muligheder for at skabe mening, som blandt andet skabes ud fra, hvad personalet taler om, hvordan de møder hinanden og børnene, og hvilke de aspekter af deres praksis, de anser som vigtige.

Design

Det empiriske materiale består af 100 timers observation, feltnotater fra uorganiserede og organiserede aktiviteter og interview med personale gennem en periode på et halv år. Studiet fokuserer særligt på etårige børn og i ét tilfælde på et enkelt barn, Peter, på 18 måneder. Børnene blev observeret gennem hele dagen, under morgensamling, måltidet, højtlesning, uorganiserede lege, uden-dørs aktivitet og organiserede kunstrelaterede aktiviteter. Musikaktivitet er desuden blev fremhævet, da dagtilbuddet har et særligt fokus på det. Observationerne inkluderer også læsning (textual reading) af hjemmesiden og opslagstavler i de forskellige afdelinger og uformelle samtaler og formelle interviews med personalet. Forskningen indgår som en del af et større projekt med titlen "Kindergarten as an arena for cultural formation". Diskursanalysen bygger på nøglekoncepterne i Michel Foucaults teoretiske perspektiv.

Sepp, H. (2017). Måltidspædagogik i förskolan: Ett lustfyllt lärande (1. upplaga). Stockholm: Gothia.

Formål

Studiet formål er ud fra pædagogernes (förskollärarna) perspektiv at bidrage med viden om, hvad måltidspædagogik i dagtilbud indebærer, og hvordan pædagogerne ser på anvendelsen af måltidspædagogik som en del af arbejdet med at fremme børns dialog (samtal).

Studiet stiller på den baggrund to forskningsspørgsmål: Hvilke opfattelser har pædagoger af måltidspædagogik i dagtilbud, og hvilke metoder bruger pædagoger til at fremme børns dialoger med udgangspunkt i måltidspædagogikken?

Resultat

Studiets resultater er inddelt i tre temaer 1) *pædagogernes perspektiv*, som har fokus på pædagogernes individuelle opfattelser af måltidspædagogik, 2) *pædagogernes metoder*, som belyser, hvordan pædagogerne arbejder med måltidspædagogik i dagtilbud, og 3) *måltidspædagogik i forhold til børns dialoger*, som redegør for, hvordan måltidspædagogik kan fremme børns dialoger.

Det er tydeligt, at alle pædagogerne har en positiv opfattelse af måltidspædagogik, og de ser en fordel ved at anvende det i børnegrupperne. Af resultaterne fremgår det, at pædagogerne er enige om, at det er vigtigt at være et godt forbillede. Pædagogerne fremhæver vigtigheden af, at børnene

selv får lov til at vælge, hvilken mad de vil smage. Resultaterne viser derudover, at voksnes spisning og fortælling om, hvordan maden smager, gør, at børnene tør smage på mere mad.

Måltidspædagogik giver barnet en legende (lekfullt) mulighed for at udvikle sit sprog. Resultaterne viser, at pædagogerne bruger forskellige metoder og fremgangsmåder til at fremme børns dialoger med udgangspunkt i måltidspædagogikken. Pædagogerne forsøger at udnytte måltidssituationen til at fremme børnenes samtale ved at være aktive og medvirkende under samtalen med børnene. De forsøger både at skabe en samtale med børnene og i nogle tilfælde at lede samtalen. Fx kan børnene udtrykke, hvordan de oplever en bestemt smag. Sapere-metoden, som arbejder med sans- og smagsindtryk, er en gennemgående metode i pædagogernes arbejde. Pædagogerne er enige om, at barnets dialog kan udvikles gennem arbejdet med måltidspædagogik, og at barnet på den måde kan udvikle et bedre sprog.

Pædagogerne giver udtryk for, at de arbejder meget med traditioner og forskellige kulturer. De anser traditioner og kulturer som tæt koblet til mad og mener, at der gennem fokus på dette kan arbejdes med måltidspædagogik i dagtilbud.

Design

Studiet bygger på kvalitative interviews i form af personlige, semistrukturerede interviews med fem pædagoger, som aktivt arbejder med måltidspædagogik i et dagtilbud. Der er udvalgt pædagoger til interviews på baggrund af deres uddannelse og ansvar på stuerne.

Sepp, H., Höijer, K., & Wendin, K. (2016). Litteraturgenomgang. Barns matvanor ur ett sensoriskt och pedagogiskt perspektiv. Uppsala: Livsmedelsverket.

Formål

Formålet med litteraturstudiet er at give et overblik over aktuel viden om børn og mad. Derudover er målet, at fundene kan udgøre et grundlag for nye anbefalinger i forbindelse med dagtilbuddets (förskolan) måltider. Desuden er det tænkt, at rapporten skal kunne anvendes som et grundlag for sundhedsfremmende arbejde med mad for børn.

Studiet har til formål at besvare følgende forskningsspørgsmål: Hvordan sker udvikling af børns sansemæssige indtryk ifm. mad og måltider, herunder fysiologisk udvikling af fx smag og lugt samt psykologisk aspekter? Hvordan kan den sansemæssige udvikling påvirkes positivt, så børn får et varieret og sundt smagsrepertoire, herunder effekter af forskellige fremgangsmåder, pædagogiske metoder og fødevarereksponering? På baggrund af forskningsspørgsmålene er litteraturstudiet ind delt i fire kapitler med hver deres fokus: 1) børns fysiologiske udvikling og almindelige spiseproblemer, 2) Strategier for at øge viljen til at spise forskellige fødevarer, 3) Dagtilbud og skole som arena for forebyggende arbejde, og 4) Måltidspædagogik.

Resultat

Resultaterne af litteraturgenomgangen viser, at præferencer for forskellige smage påvirkes hos børn allerede inden fødslen, og vores smagssanser påvirker den mad som spises. Fx fremgår det, at børn med høj følsomhed overfor bitter mad oftest udvikler en tydelig præference for søde smage. Ligeledes beskrives det, at andre sanser som lugte-, høre- og følesansen har betydning for udviklingen af børns udvikling af smagspræferencer. Fx bygger madpræferencer hos børn på farve og udseende af fødevarer. Ligeledes viser et studie, at oplevelsen af madens tekstur, og hvordan den kan påvirkes, er en vigtig faktor for præferencen for forskellige fødevarer. Høresansen spiller også en rolle ift. madvaner, da det fx er blevet vist, at akustik har indvirkning på måltidsmiljøet, og at der er eksempler på, at der indtages mindre mad i larmende miljøer.

Studier viser derudover, at psykiske faktorer også spiller ind på børns madpræferencer. Fx beskrives det, at børn kan udvikle forskellige former for mistænksomhed over for maden fx i form af neofobi, hvor de får angst for nyt eller ukendt mad. Studier viser, at dette ofte udvikler sig i toårsalderen. Aversion, som er modvilje ift. at spise bestemte fødevarer, samt madnægtelse, dvs. uvilje mod at spise mad, selvom man er bekendt med den, kan ligeledes udvikles hos børn. Resultaterne viser, at dette også kan opstå på baggrund af psykiske faktorer som fx barnets ønske om opmærksomhed. Det påpeges, at årsagerne til de forskellige former for mistænksomhed over for mad kan have både fysiologiske, psykologiske og miljømæssige årsager.

Ifølge litteraturstudiet anses det som en af de vigtigste faktorer for at få sunde madvaner som voksen, at børn lærer at spise varieret. Flere studier viser, at det er muligt at påvirke børns præferencer og vilje til at spise forskellige fødevarer gennem forskellige strategier og metoder. På den baggrund præsenteres fire strategier. Den første er *gentagende eksponering*, da forskning viser, at børn ofte bliver mere positive over for fødevarer, de kan genkende. Den anden er *energiberigelse* (energiberikning), dvs. at barnet gentagne gange smager på nye fødevarer, som i en indlæringsfase bliver tilsat fx smør, så barnet kan få en positiv association. På den måde lærer barnet at koble smagen sammen med noget tilfredsstillende, hvilket øger præferencen for fødevarer. Den tredje metode kaldes *smagsbroen* (smakbryggør). Her skal barnet også smage på fødevarer gentagne gange, men der tilsættes en anden smag eller aroma fx frugtsmag i grøntsagspuré. Metoden har vist, at børnene synes bedre om grøntsagen efter at blive eksponeret for den med en smagstilsætning. Den fjerde strategi omhandler *delagtighed og opmuntring*. Strategien er gentagne gange at eksponere barnet for en specifik fødevarer og opmuntre til at kigge, røre og smage uden tvang, så barnet får erfaring med fødevarer, og den på den måde ikke længere er fremmed. Ligeledes peger studiet på, at voksnes fremgangsmåde under måltidet har indflydelse på børns madvaner ligesom studiet fremhæver, at børn kan være forbilleder for hinanden.

Resultaterne i litteraturstudiet viser derudover, at dagtilbud og skole udgør en vigtig arena for forebyggende arbejde ift. børns sundemadvaner. Dette er tilfældet, da størstedelen af alle børn bruger dagtimerne i dagtilbud og skole, hvilket øger mulighederne for at påvirke barnets mad- og bevægelsesvaner. Det beskrives, hvordan flere studier har vist, at dagtilbud og skole har indflydelse på at forebygge overvægt hos børn ligesom institutionerne kan være med til at øge indtagelsen af frugt og grønt.

Det fremgår også af studiet, at måltidspædagogik er blevet mere udbredt, da et studie fra Sverige fx viser, at pædagogerne anså det som vigtigt at integrere mad og måltider i det pædagogiske arbejde. Det beskrives på baggrund af udvalgte studier, at måltidspædagogik har bedst grundlag for at fungere med en langsigtet og bred indsats fx med kontinuerlig uddannelse af pædagoger (lærere), og at arbejde på flere niveauer med forskellige nøglepersoner er afgørende. Ligeledes påpeges det, at læring (undervisning), der aktiverer og involverer børnene giver dem mulighed for at udvikle færdigheder, som er nødvendigt for at kunne tage sunde madvalg.

Opsummerende fremgår det af litteraturstudiet, at brede og langsigtede indsatser, som både tager hensyn til fysiologiske, sociale og pædagogiske aspekter har de bedste udsigter til at lykkes. For at et sådan arbejde skal opleves som meningsfuldt er det vigtigt, at barnet får lov til at være deltagende. Forfatterne peger dog på, at trods en stor viden om børns fysiologiske udvikling af sanser samt viden om, at uddannelse og interventioner kan have effekt på børns madvaner og præferencer findes der store videnshuller ift., hvordan uddannelse og interventioner bør udformes for at få de ønskede langsigtede effekter i et folkesundhedsperspektiv. Afsluttende bemærkes det, at det er gennem involvering af både børn og pædagoger i planlægningen af maden og måltiderne og ved at tage vare på børnenes interesser, at måltiderne kan blive en naturlig del af pædagogiske praksis i dagtilbud og skole.

Design

Vidensopsamlingen er blevet gennemført som et litteraturstudie. Litteraturen som anvendes omfatter først og fremmest oversigtsstudier, forskningsartikler og rapporter. Søgningen er blevet gjort i databaserne Web of Science, CINAHL, Pubmed og ERIC og er blevet suppleret med artikler, som er blevet henvist til i de øvrige studier.

Sepp, H., & Höijer, K. (2016). Food as a tool for learning in everyday activities at preschool: an exploratory study from Sweden. *Food & Nutrition Research* 60(1), 32603.

Formål

Studiets formål er at undersøge de erfaringer og meninger, som pædagoger (preschool teachers) associerer med at bruge mad som redskab til læring i planlagte pædagogiske aktiviteter i dagtilbud. Baggrunden for studiet er dels, at børns uddannelse i en sund livsstil er en af de mest afgørende nøgler til et godt helbred, da grundlaget for sunde madvaner etableres i den tidlige barndom, dels at sundhedsrelaterede problemer relateret til børns indtag af mad er steget de seneste årtier. Alligevel er den svenske læreplans (curriculum) fokus ikke orienteret mod mad og måltider i dagtilbud, ligesom svensk pædagogisk personale har begrænset teoretisk og praktisk viden om dagtilbuddenes rolle og ansvar for børns madvaner.

Resultat

Overordnet konkluderer forfatterne, at det er muligt for pædagogerne at bruge madlavning og måltider som et element i læringsaktiviteter. Resultaterne viser, at det kræver pædagoger, som er interesserede og selvsikre, og som anerkender, at børn er kompetente, når det kommer til mad. Pædagogerne skal fx lade børnene sætte ord på det, de oplever. Dette kræver imidlertid, at pædagogerne flytter fokus fra madlavningens endelige slutresultater og tilegner sig didaktisk viden om madlavning som en læringsaktivitet. De deltagende pædagoger peger på en række fordele og barrierer ved at bruge mad som redskab til læring i såvel planlagte pædagogiske aktiviteter som under måltider i dagtilbuddet. En del af pædagogerne opfatter de introducerede pædagogiske metoder som inspirerende, konkrete og lette at arbejde med. Ifølge pædagogerne bidrog metoderne til nye måder at lære på iblandt de yngste børn, at børnene blev mere positive overfor at smage på nye madvarer, og at børnene fx øvede sig i at sige nej tak til bestemte madvarer og forklare hvorfor. Interventionen bidrog samtidig til en fornyet opmærksomhed iblandt pædagogerne på, hvordan de spillede en aktiv rolle i arbejdet med børns grundlæggende færdigheder indenfor blandt andet madvaner, der blandt andet åbnede op for nye muligheder for at arbejde med madlavning som læringsaktiviteter. Således begyndte pædagogerne efter interventionen eksempelvis at overveje, hvordan børn lærer fra og med hinanden i forbindelse med mad.

De mest afgørende barrierer er mangel på støtte fra pædagogiske ledere og dårligt samarbejde med køkkenpersonalet. Derudover nævnes børnenes unge alder og et begrænset verbalt sprog, antallet af pædagoger samt mangel på tid som faktorer, der er hindrende for projektet. Endelig påpeges det, at en holistisk forståelse af mad i dagtilbud er nødvendig for på langt sigt at kunne arbejde med mad som en naturlig del af hverdagens aktiviteter i dagtilbud.

Design

Studiet bygger på et eksplorativt interventionsprojekt i tre faser. Først blev de deltagende pædagoger introduceret til to specifikke pædagogiske metoder, henholdsvis 'sansepædagogik' (Sensory education), som også kaldes 'Sapere', og 'Lav mad og lær trin-for-trin' (Cook and learn step-by-step). Førstnævnte metode er udviklet til at støtte børns sanseevner og sprog, hvilket gøres ved at opfordre børnene til at opleve mad med alle deres sanser og derefter sætte ord på deres oplevelser, når de smager på, lugter og lytter til samt rører ved forskellige slags mad. Sidstnævnte metode

er udviklet til at støtte børn i dagtilbud i at bage eller lave mad ved hjælp af en række kort med billeder og tekst. Ud over denne introduktion modtog pædagogerne ingen specifik oplæring i at bruge mad i planlagte pædagogiske aktiviteter. I anden fase arbejdede pædagogerne selvstændigt med de nævnte metoder i et år, og i tredje og sidste fase indsamlede forskerne data i form af enkelt- og gruppeinterview med pædagogerne. I alt 131 pædagoger fra 14 dagtilbud (preschools) deltog, og forskerne foretog 20 interview med 45 af de deltagende pædagoger. I alt ti gruppeinterview blev udvalgt til analysen.

Sheridan, S., & Williams, P. (2018). Undervisning i förskolan. En kunskapsöversikt. Stockholm: Skolverket.

Formål

Formålet med vidensoversigten (kunskapsöversikten) er at belyse forskning og undersøge erfaringer om, hvordan læringsaktiviteter (utbildning och undervisning) kan forstås i svenske dagtilbud. Derudover er formålet at øge kvaliteten i læringsaktiviteterne (undervisningen) i dagtilbud (förskola) og dermed bidrage til opfyldelsen af dagtilbuddets læringsmål.

Vidensoversigten skal danne grundlag for Skolverkets opgave om at lave en gennemgang af dagtilbuddets læreplan (läroplan för förskola) samt understøtte de baggrundstekster, som skal udarbejdes, med formålet om at øge forståelsen af læreplanen og læringsopgaven (undervisningsuppdraget).

Resultat

Det gennemgående og overordnede perspektiv i vidensoversigten er, at undervisningen i dagtilbuddet skal være relationel, kommunikativ og interaktiv. Desuden pointeres det i flere kapitler og i litteraturgennemgangen, at læringsaktiviteter (undervisning) skal have et børneperspektiv eller stræbe efter at nærme sig barnets perspektiv.

Studiet fremhæver et fokus på omsorg i dagtilbud. Det fremgår eksempelvis, at aktiviteter i dagtilbuddet ifølge lovgivningen skal udformes på en sådan måde, at omsorg, udvikling og læring udgør en helhed. Derudover beskriver læreplanen for dagtilbud, at aktiviteterne skal præges af omsorg i forhold til barnets udvikling og velbefindende. En af pointerne i vidensoversigten omhandler omsorg fra det pædagogiske personale (förskollärarna). Studiet peger på, at det pædagogiske personale skal skabe mulighederne for, at barnet kan få de erfaringer og oplevelser, som retter sig mod målene i læreplanen. De skal sørge for at planlægge de læringsaktiviteter (undervisning), og samtidig med at være åbne over for spontane situationer og barnets egne muligheder for læring. Alt dette bør ske med en legende tilgang. Det pædagogiske personale bør også have en fleksibel fremgangsmåde, når det gælder rutiner og måltider, sådan at strukturen bliver en støtte i stedet for en hindring for børnene. Dette medfører, at børnene kan være deltagende og påvirke sin hverdag.

En anden pointe, som fremhæves i vidensoversigten er, at læringsaktiviteter (utbildning) i dagtilbuddet skal være omsorgsfulde. Omsorg skal tænkes ind i alle dele af dagen i dagtilbuddet. Det fremhæves også, at omsorg ofte sker spontant, men også kan planlægges som en del af måltidet eller hygiejne- og toiletsituationer. Endvidere fremgår det som vigtigt, at omsorg ses som et centralt aspekt af pædagogikken. Der fremhæves tre former for dialog, som synliggør omsorgens betydning for pædagogikken: 1) Den emotionelle dialog, hvor barn og voksen deler oplevelser, 2) den meningskabende dialog, hvor der findes et fælles interessefokus for noget i omverdenen, 3) den afgrænsede dialog, hvor den voksne regulerer og støtter barnet i at udvikle sig. Dette er især tydeligt ved måltidssituationerne, idet der kan foregå dialoger som regulerer, men også støtter barnets kompetenceudvikling.

Design

Vidensoversigten er hovedsageligt baseret på national forskning fra Sverige fra 1998 og frem. Den består af to dele. Første del består af to kapitler, hvor det ene ser på læring (lyfter utbildning og undervisning) fra et forskningsperspektiv, der har fokus på skoleloven og dagtilbuddets læreplan. Det andet kapitel præsenterer en litteraturgennemgang af forskning om læringsaktiviteter (undervisning) i dagtilbud. I anden del af vidensoversigten præsenteres fem kapitler, som hver belyser forskellige perspektiver af forskning om læringsaktiviteter (undervisning) i dagtilbud.

Skolverket (2013). Flera språk i förskolan. Stockholm: Skolverket.

Formål

Formålet med studiet er at formidle viden om og diskutere, hvordan det pædagogiske personale i dagtilbud (förskola) kan støtte børns flersproglige udvikling i dagtilbud med henblik på at give redskaber til det fortsatte arbejde med at skabe et sprogmiljø, der er stimulerende og udviklende for hvert enkelt barn, uafhængigt af om det er én- eller flersproget.

Studiet tager udgangspunkt i læreplanen for dagtilbud (läreplan för förskolan) samt den svenske forfatningssamling (8 kap.§ 10 skollagen), der begge beskriver, at dagtilbud skal stræbe efter, at børn med et andet modersmål end svensk udvikler evner til at kommunikere på både svensk og deres modersmål.

Resultat

Studiet diskuterer forestillinger om og opfattelser af flersprogede børn og deres forældre med henblik på at belyse aspekter af begrebet 'flersprogethed', der kan lede til misforståelser. Det fremgår af resultaterne, at dette fx gælder når børns sproglige kompetencer automatisk kategoriseres med afsæt i forældrenes kulturelle og sproglige baggrund, eller når flersprogethed anvendes synonymt med manglende svensksproglige kompetencer.

Studiet problematiserer, at flersprogethed ses som en egenskab i sig selv snarere end kompetencer til at tale ét eller flere sprog ud over sit modersmål. Det betyder imidlertid ikke, at børn ikke begynder i dagtilbud med forskellige forudsætninger, men disse påvirkes ikke kun af, om forældrene har udenlandsk baggrund, men snarere af en sammenblanding af flere faktorer, herunder forældrenes uddannelsesbaggrund og socioøkonomiske status. Studiet påpeger derfor, at dagtilbud kan gøre vigtige indsatser ift. at skabe rutiner som fremmer sprogdudvikling for alle børn uanset, om de taler svensk som deres modersmål eller andre sprog. I den forbindelse har det en afgørende betydning, at det pædagogiske personale skaber rammer for stimulerende hverdagssamtaler, der er kognitivt udfordrende, da det dette har afgørende betydning for at udvikle børns viden om deres omgivelser og for deres mundtlige sprogkunderskaber. Det indebærer, at samtalerne tager udgangspunkt i børnenes udviklingsniveau ved at personalet opmuntrer børnene til at forklare deres oplevelser i ord, fx hvad de har gjort, set eller hørt derhjemme. Studiet påpeger således vigtigheden af, at personalet retter opmærksomhed på de sprog, som børnene i dagtilbuddet behersker, ved at opmuntre flersprogede børn til at tale andre sprog end svensk. En sådan tilgang kan ikke kun understøtte børnenes inklusion og læring i dagtilbuddet, men kan samtidig bidrage til, at personalet får indblik i børnenes perspektiver og kompetencer. Samtidig er det afgørende, at personalet anvender strategier til at udvikle samtalerne ved at komme forslag til eller indvendinger på børnenes input. På den måde fungerer dagtilbudspersonalet som vejledere, der understøtter, at samtalerne bliver kognitivt stimulerende, alt imens børnene får muligheder for at påvirke udviklingen af samtalerne ud fra deres egne forudsætninger og vilkår.

Måltidet fremhæves som én blandt flere hverdagssituationer, der er oplagte i forhold til at skabe samtaler mellem voksne og børn og børnene imellem, der, hvis de er velorganiserede og kognitivt

stimulerende, kan bidrage til børnenes læring af sprog. Desuden fremhæves måltidet som en situation, der kan bidrage til socialiseringen af børnene til kompetente medlemmer af fællesskabet, da det ligeledes udgør en arena for læring og afprøvning af kulturelle normer. Studiet konkluderer endvidere, at måltidet også udgør en central situation, hvor børn med et andet modersmål end svensk kan få muligheder for at samtale på deres andetsprog og dermed integrere deres andetsprogsudvikling med deres kundskabsudvikling i større almindelighed. Endelig fremhæver et studie måltidet som en situation, hvor forældre kan indgå i et samarbejde med dagtilbuddet og derved få indflydelse på deres børns dagligdag i tråd med målsætningen i den svenske læreplan for dagtilbud (läroplan för förskolan). Når forældre ikke til fulde kan udtrykke sig på dagtilbuddets officielle sprog (svensk) opstår der imidlertid let en ulige magtbalance, der ofte bygger på det pædagogiske personales forestillinger om forældrenes mangler bl.a. ift. sproglige kompetencer. Som et eksempel et dagtilbud, der er lykkedes med at skabe et godt samarbejde med forældre med forskellige forudsætninger til at kommunikere på svensk fremhæves et dagtilbud, der har arbejdet med et projektarbejde om mad og sundhed. Personalet opfordrede forældrene til at tale med det pædagogiske personale og institutionens kok om opskrifter, som de vidste, at deres børn kunne lide. Opfordringen førte til, at både børn og forældre fik indflydelse på, hvad der blev serveret i dagtilbuddet, hvilket førte til en større nysgerrighed blandt både pædagoger og børn i forhold til at smage nye ting. Dertil fik børnene muligheder for at stifte bekendtskab med nye smage og dufte, ligesom de lærte nye ord på madretter, krydderier og andre ingredienser. Studiet konkluderer, at samtaler omkring et særskilt indhold såsom mad kan bidrage til både børn og voksnes sproglige udvikling. Dertil pointeres, at et godt forældresamarbejde forudsætter lydhørhed fra personalets side, og at deres egne opfattelser og tilgange samt familiens og forældrenes vilkår sættes i fokus for refleksion.

Design

Studiet bygger på en gennemgang af aktuel forskning og rejser på den baggrund eksempler og spørgsmål, som det pædagogiske personale kan anvende til diskussion og refleksion.

Skolverket (2014). Att utmana och stimulera barns lärande och utveckling i förskolan. Stockholm: Skolverket.

Formål

Studiet præsenterer resultater fra et pilotstudie, som indgår i et projekt af Skolverket, der formidles i rapporten: *Betydelsen av icke-kognitiva förmågor: Forskning m.m. om inidivuelle faktorer bakom framgång* (2013). Formålet med pilotstudiet er at undersøge, hvordan det pædagogiske personale i en dagtilbudsenhed (förskoleenhet) arbejder med at fremme børnenes lyst til og motivation for at lære samt deres forudsætninger for læring inden for kundskabsområderne: kreativitet, selvhjulpethed, ansvar og gennemførelse, tænkning og analyse, kommunikation og sociale relationer samt empati. Disse kundskaber stiller staten gennem læreplanen krav om, at dagtilbud skal skabe forudsætninger for, at børn kan udvikle.

Resultat

Studiets resultater bygger på forfatterens tolkninger af, hvordan personalet arbejder med at fremme børnenes kundskaber inden for de respektive områder. Da forfatterne ikke ved, om de handlinger og udtryk, som de observerede, byggede på personalets bevidste hensigter, betegner de dem som et *potentielt* snarere end *intentionelt* indhold. Studiet belyser således forskellige situationer, hvor forfatterne forestiller sig, at der er en sammenhæng mellem personalets ageren og mulighederne for, at børnene udvikler de respektive kundskaber. I det forbindelse fremhæves måltidet som en af de situationer, der er dominerende i arbejdet med flere af kundskabsområderne. Måltidet fremhæves både som en dominerende situation for deres arbejde med at udvikle børnenes kundskaber om sig selv, herunder deres formåen og reaktioner; et arbejde der kan føre til, at børn

udvikler deres bevidsthed om deres egen krop og eksistens. Desuden fremhæves den som dominerende i forhold til personalets arbejde med at stimulere børns evner til at gennemføre sager på egen hånd og tage ansvar for sig selv og andre, hvilket eksempelvis kommer til udtryk, når et barn viser et andet barn, hvordan hun spiser mad. Endelig fremhæves måltidssituationen som central i forhold til at give børnene udfordringer, der aktivt kan stimulere deres tænkning og analyser. Forfatterne inddeler personalets tilgange til at understøtte børnenes læring inden for de respektive kundskabsområder i to kategorier: Den første tilgang er kendetegnet ved, at pædagogen opmuntrer barnet til selv at gøre noget, imens den anden er kendetegnet ved, at pædagogerne gør noget for at fremme børnenes læring. Den første tilgang fremkommer eksempelvis, når personalet hjælper barnet til at formulere hypoteser, som de efterfølgende opmuntres til at teste for at fremme barnets tænkning og evner til at analysere. Som eksempel på den anden tilgang fremhæver forfatterne en række måltidssituationer, hvor personalet udfører det, de betegner som "nærende" handlinger ved at fungere som motor i samtaler, der giver børnene muligheder for at tage del i andres erfaringer og sprog. Sådanne handlinger bidrage til rigere interaktion, der kan øge børnenes udvikling og læring inden for samtlige af de kundskabsområder, som studiet fokuserer på.

Afslutningsvis pointeres blandt andet, at personalet ikke systematisk planlægger, hvordan deres handlinger skal bidrage til at nå de forskellige mål i læreplanen, som falder inden for de kundskabsområder, som udgør studiets fokus. Dette ses som en følge af, at det snarere er deres måder at arbejde på i generel forstand, som er i deres fokus. Forfatterne konkluderer, at en synliggørelse af det pædagogisk personales forskellige måder at arbejde på kan bidrage til at gøre deres pædagogiske handlinger mere intentionelle, hvilket kan forbedre deres forudsætninger til at opfylde målene i læreplanen om udviklingen af de respektive kundskabsområder. Samtidig kan en sådan synliggørelse bidrage til samtaler om det, personalet er engagerede i på nye måder. Det er forfatternes antagelse, at studiets kategoriseringer af de forskellige pædagogiske tilgange kan hjælpe det pædagogisk personale til at sætte ord på de forskellige typer af pædagogiske handlinger og dermed gøre deres arbejde mere intentionelt. De konkluderer endvidere, at der er behov for flere studier, der kan bidrage med viden om, hvordan pædagogisk personale arbejder med lyst og motivation samt de respektive kundskabsområder med udgangspunkt i dagtilbud med en anden sammensætning af børnegrupper end den undersøgte eksempelvis i forhold til alder, modersmål og socio-økonomiske baggrunde.

Design

Pilotstudiet bygger på en eksplorativ tilgang baseret på deltagende observationer over ti dage i en periode på ca. tre uger i én dagtilbudsafdeling med fire pædagogiske personale og 18 børn i alderen 3-4 år. Empiriindsamlingen var rettet mod at undersøge, hvordan personalet skaber forudsætninger børns lyst og motivation samt deres læring og udvikling inden for de kundskabsområder, der er rapportens fokus. Med henblik på at kvalificere forfatternes tolkninger af observationerne af hændelserne og praksisserne i dagtilbuddet, fik personalet efterfølgende muligheder for at kommentere på, om de fremstod fejlagtige eller ubegrundede. Da ingen kom med indvendinger tolkede forfatterne det som om, at personalet kunne identificere sig med deres tolkninger.

Skov Heuser, D., Sode Gregersen, A., Sansolios, S., & Strand, D. (2009). Smagsworkshop for børnehavebørn – en genvej til maddannelse. Aalborg: Aalborg Universitet.

Formål

Studiet undersøger metoden og resultaterne af en gennemført smagsworkshop foretaget i en interventionsbørnehave. Smagsworkshoppen er baseret på Sapere-metoden og et nyt sansebrætspil med titlen "Sans for Sjøv". Det overordnede mål for projektet var at vurdere muligheden for at implementere sansetræning i børnehavernes lære- og virksomhedsplaner, så det bliver en naturlig del af børnenes hverdag at bruge alle deres sanser. Derudover var målet også at vurdere brætspillet "Sans for sjøv".

Resultat

Resultaterne fra smagsworkshoppen viser, at både børn og pædagoger deltog engageret. Det fremgik af et evalueringsmøde med de deltagende pædagoger, at det pædagogiske personale efter projektet er begyndt at tale mere med børnene om maden, når de spiser frokost. Pædagogerne observerede, at børnenes interesse for smagsindtryk steg, at de blev bedre til at sætte ord på smagsoplevelser, samt at børnenes medbragte eftermiddagsfrugt blev mere varieret.

En af aktiviteterne var smagsprøvning i køkkenet. Pædagogerne syntes godt om idéen og var enige om, at det var en succes. Børnene var engagerede i hele forløbet, som varede en time. En anden aktivitet var skattejagt, og også her var pædagogerne enige om, at idéen var rigtig god og kunne bruges i fremtiden. Alle børnene gik meget op i de fysiske aktiviteter, de skulle lave ved hver post. Ud over dette viste skattejagten og spillet "Sans for Sjøv", at samtale om smag ikke behøver at være en stillesiddende aktivitet, men at fysisk aktivitet med fordel kan inddrages. Resultaterne fra smagsworkshoppen viste derudover, at forældrene syntes aktiviteterne spændende og følte sig velinformeret gennem den uddelte pjece og aktivitetsplan. Børnene udtrykte stolthed over at medvirke og havde generelt fortalt meget om deres oplevelser. Resultaterne af spørgeskemaundersøgelsen viser, at en tredjedel af pædagogerne vurderer, at børnene har udvidet deres ordforråd en smule. Ligeledes har en tredjedel af pædagogerne også svaret, at de har observeret en større lyst hos børnene til at bruge kroppen og en større interesse for kroppens funktioner. 42% af pædagogerne svarer desuden, at de har observeret en ændring i forhold til, hvor meget børnene taler om mad og spørger ind til mad. Børnene er blevet mere nysgerrige over for det, de spiser, og har fået større kendskab til forskellige madvarer. Børnehaverne har haft forskellige tilgange til afprøvnin-
gerne af spillet "Sans for Sjøv". På trods af dette er der enighed om, at spillet udviklede børnenes sprog, motorik og deres viden.

Pædagogerne så overordnet workshoppen som en succes blandt børnene, men stillede sig kritisk over for muligheden om at inddrage sansetræning i hverdagen. Det fremgår ikke af den indsamlede data, hvilke årsager der ligger til grund for deres kritiske udgangspunkt. Der kan ifølge forfatterne diskuteres, hvorvidt de deltagende børnehaver er et repræsentativt udsnit af danske børnehaver. På baggrund af empirien kan det derfor ikke vurderes, om dette er et generelt billede i alle børnehaver i Danmark.

Design

Smagsworkshoppen er baseret på Sapere-metoden. Metoden kan beskrives som assimilationslæring, hvor sanseindtryk fra omgivelserne optages og indpasses i de allerede etablerede mentale skemaer. Metoden er brugt i Frankrig og i Sverige på skolelever i 11-12 års alderen. Ved smagsworkshoppen blev metoden tilpasset, så materialet kunne anvendes på mindre børn i danske børnehaver. Der blev foretaget et pilotprojekt i en børnehave og derefter blev dele af metoden gentaget i yderligere fire børnehaver. I en uge lugtede, så og smagte børn og pædagoger på forskelligt frugt

og grønt. Der blev talt om mad, spillet mad-spil, og børnene fik brugt deres krop og gik på skattejagt. Målet var at arbejde med sansetræning og at vurdere, hvorvidt det kunne implementeres i børnehavernes hverdag.

Undersøgelsen af "Sans for Sjov"-brætspillet foregik i fire børnehaver. Der var afsat 14 dage til afprøvning af spillet, og børnehaverne udvalgte selv, hvilke personaler og børn der skulle medvirke. Pædagogerne blev opfordret til at føre logbog i projektperioden. Logbogen skulle føres både i forbindelse med hver spilafprøvning og i andre sammenhænge, hvor pædagogerne fandt det relevant. Tre ud af fire børnehaver udfyldte logbogen. Der blev i alt foretaget 28 rapporteringer. Derudover blev der gennemført seks delvist strukturerede interviews med femårige børn ud fra en udformet spørgeguide. Derudover blev der før og efter spilafprøvningserne uddelt spørgeskemaer til de deltagende børns forældre og pædagogerne.

Skreland, L. L. (2016). På mandager er det ikke lov med papirfly – en studie av regler og yrkesutøvelse. Kristiansand: Universitet i Agder.

Formål

Studiets formål er at undersøge, hvordan regler i dagtilbud (barnehager) er med til at forme dagtilbuddets og pædagogernes praksis. Tre forhold undersøges: (1) Hvilke regler findes der i dagtilbuddet, og hvordan begrundes de, (2) hvordan kommer reglerne til udtryk, og (3) hvordan præger regler pædagogers (barnehagelærere praksis og samspillet mellem børn og pædagoger i den daglige praksis i dagtilbuddet?

Resultat

Studiet viser, at regler spiller en central rolle i pædagogers praksis. Forfatteren finder, at mange regler omhandler børns sikkerhed, og hvordan bestemte ting eller rum skal bruges, f.eks. læserum. Forfatteren finder, at regler om brugen af rum og ting hænger sammen med værdier, som fx det at børn skal lære at passe på tingene i dagtilbuddet. Regler, der omhandler rum og ting, blev dog ofte overtrådt af både børn og voksne. Sikkerhedsreglerne i dagtilbuddet omhandler fx brand og brug af legepladsen. Børnene måtte fx ikke hoppe ned fra legehustaget eller kaste med sten. Forfatteren konkluderer, at sikkerhedsregler er nødvendige og helt grundlæggende for en sikker hverdag i dagtilbuddet, og at sikkerhedsregler er et udtryk for en fundamental værdi i dagtilbuddet: at pædagogerne har det primære ansvar for børnene. Forfatteren finder, at pædagogerne benytter *positive* og *negative sanktioner* (positive and negative sanctions) for at opretholde reglerne. *Positive sanktioner* kunne være, at børnene fik en is, når de havde opført sig eksemplarisk i teatret. *Negative sanktioner* kunne være, at pædagogerne skældte barnet ud, flyttede barnet fysisk væk fra et sted eller ekskluderede barnet fra en aktivitet.

Resultaterne viser, at der er situationer (ritualer) i dagtilbuddet, hvor regler særligt ofte kommer til udtryk, fx når børnene ankommer til dagtilbuddet, ved samling og under måltider. Forfatteren konkluderer, at ritualerne er mest effektive, når de opfattes som meningsfulde af børn og voksne. Studiet viser, at pædagoger, pædagogmedhjælpere og børn kommunikerede regler, men at de også ofte kom til at bryde reglerne. Forfatteren tolker børnenes brud på reglerne som en modstand eller protest mod reglerne, mens pædagogernes brud på reglerne tolkes som diskretion, dvs. overvejelser om, at "det kommer an på situationen". Pædagogerne tog hensyn til den kontekst, de befandt sig i, når de henholdsvis brød eller insisterede på reglerne. Endelig finder forfatteren fem typer pædagoger, der praktiserer regler i dagtilbuddet:

1. *Vogteren*, der er optaget af sikkerhedsregler og tænker på at varetage barnets liv, trivsel og helbred, 2. *Funktionæren*, der er optaget af regler og af at opretholde ro og orden, 3. *Læreren*, der er optaget af læring og af at skabe kreative rum for pædagogisk læring, 4. *Opdrageren*, der er optaget

af dannelse og forsøger at opnå et veltilpasset og høfligt barn, 5. *Medspilleren*, der sjældent benytter regler men forsøger at være nærværende i barnets verden.

Ifølge forfatteren indtager pædagogerne ikke kun én men flere af disse positioner i løbet af en arbejdsdag.

Design

Data blev indsamlet i tre forskellige dagtilbud over en periode på ni måneder. Forfatteren har foretaget 15 interviews med sammenlagt 13 pædagoger: 13 individuelle interviews og to fokusgruppeinterviews, som blev lydoptaget. Derudover blev der foretaget 18 fokusgruppeinterviews med 30 3-5-årige børn. Enkelte børn deltog i mere end ét fokusgruppeinterview. Interviewene med børnene blev videooptaget. Forfatteren gennemførte også uformelle samtaler med pædagogmedhjælpere, men disse blev ikke optaget. Derudover består datamaterialet af skriftlige opslag med regler fra dagtilbuddene, fx opslag med påskriften "Stop, husk at vaske hænder".

Sørensen, K. (2009). Evaluering af projekt Sund mad i dagtilbud. University College Syd, Udvikling og Forskning, Videncenter for Sundhedsfremme, KOSMOS – Nationalt videnscenter.

Formål

Hedensted Kommune iværksatte i en forsøgsperiode fra 1. august til 31. december 2008 et udviklingsarbejde i tre dagtilbud om at tilbyde et sundt måltid mad. Evalueringens formål er at undersøge, hvilke effekter madtilbuddet har haft samt at undersøge, hvilke fordele og ulemper aktørerne (kommunen og institutionerne) mener, at madtilbuddet har haft. Målet med evalueringen er desuden at få belyst, om madtilbuddet har levet op til forventninger og krav, samt undersøge hvordan madtilbuddet har påvirket institutionernes pædagogiske arbejde, og hvordan institutionernes pædagogiske arbejde har påvirket madtilbuddet.

Resultat

Resultaterne af evalueringen er inddelt i to: 1) baseline, 2) slutevaluering. Af de tre cases, som indgår i baseline-delen, fremgår det, at alle tre dagtilbud har nedskrevet en kostpolitik, og fælles for disse er, at de ønsker en alsidig og varieret kost, og at der ikke kun fokuseres på maden, men også måltidet. Måltiderne i institutionerne løber efter en fast rutine. Der arbejdes med, at måltidet prioriteres i pædagogiske drøftelser. Alle tre institutioner arbejder med mad og måltider som en integreret del af den pædagogiske praksis fx med temadage eller -uger med aktiviteter, der har til formål at fremme børns læring om mad. Fælles madlavning er gennemgående i alle institutioner, hvor børnene inddrages i beslutning, planlægning, indkøb og madlavning. Derudover er den pædagogiske samtale om mad og måltidet gennemgående i alle institutioner.

Resultaterne af slutevalueringen viser, at frokostmåltidet har taget længere tid under forsøgsordningen end under den tidligere madpakkeordning. Det fremgår, at madordningen har påvirket institutionernes pædagogiske arbejde ved at have betydning for den pædagogiske spontanitet og fleksibilitet, fx er formiddagsudflugter blevet vanskeligere. Betingelserne for at arbejde pædagogisk med mad og måltider har også ændret sig, idet institutionerne ikke kan inddrage børnene i indkøb i forbindelse med fælles madlavning. Desuden viser resultaterne en tendens til, at den pædagogiske samtale mellem voksne og børn under måltider er blevet domineret af børns negative kommentarer om maden. Her har en institution undgået det ved at opstille en regel om, at børnene ikke må komme med negative ytringer. Madordningen har påvirket det pædagogiske personales arbejde ved, at der bruges personaletid på præsentation af maden, tid på motivationsarbejde ift. måder at få børnene til at smage på maden og påvirkning af samarbejde mellem forældre og personale, idet nogle forældre har ønsket at vide, hvad og hvor meget deres børn har spist.

Evalueringen viser, at institutionernes generelle vurdering af madordningen er, at den har været sund, alsidig, varieret og har haft den kvalitet, at børnene er blevet præsenteret for anden mad, end den de normalt spiser. Derudover har der været udfordringer med sultne børn, bl.a. fordi de ikke brød sig om menuen eller ikke kunne motiveres til at spise den. Madordningens effekt på dagtilbuddene måltidskultur har været enten neutral eller positiv, og måltidet som rammen om det sociale fællesskab er enten blevet fastholdt eller styrket. Informanterne var desuden bekymrede for, om leverandører kunne vise så stor fleksibilitet og imødekommenhed i en fremtidig ordning, som det har været muligt i forsøgsordningen. Som konsekvens heraf peger de informanter på, at den optimale sundhedsmæssige og pædagogiske løsning på en fælles madordning ville være, at den enkelte institution havde faciliteter og kapacitet til at lave maden selv.

Design

Evalueringen er en aktørevurdering, hvilket vil sige, at den skal opsamle de relevante aktørers erfaringsbaserede vurderinger af madtilbuddet. Evalueringen er designet som et multipelt case-studium, hvilket betyder, at flere institutionsenheder udgør grundlaget for evalueringen. Den er desuden designet således, at evalueringen dels tilvejebringer nøglepersoners vurdering af madtilbuddet og dels kortlægger disse vurderinger baseret på erfaringer i praksis. Data frembringes via desk research i form af inddragelse af relevante dokumenter om kommunale forventninger og institutionernes formulerede værdier, retningslinjer etc. Derudover indgår semistrukturerede fokusgruppeinterview med nøglepersoner i form af forældre, ledere og pædagoger i de tre institutioner. Der er gennemført to fokusgruppeinterview i hvert af de tre dagtilbud. Ét i begyndelsen af forsøgsperioden og ét efter forsøgsperiodens udløb. De første tre repræsenterer en baseline for forsøget, og de sidste tre repræsenterer en slutevaluering.

Tetens, I., Bilstoft-Jensen, A., Hermansen, K., Mølgaard, C., Nyvad, B., Rasmussen, M. & Wistoft, K. (2018). Fremme af sunde mad- og måltidsvaner blandt børn og unge: vidensrådsrapport. København: Vidensråd for Forebyggelse.

Formål

Det overordnede formål med rapporten er at samle og vurdere den eksisterende viden om, hvilke indsatser der fremmer sunde mad- og måltidsvaner blandt børn og unge (3-18-årige). Resuméet tager udgangspunkt i kapitel seks, der har fokus på indsatser til at fremme sunde mad- og måltidsvaner i børnehaver.

Resultat

Kapitlet gennemgår videnskabelig litteratur om, hvordan sunde mad- og måltidsvaner bedst kan fremmes i børnehaven. Resultaterne af litteraturgennemgangen viser, at studier om mad- og måltidsindsatserne i børnehaver er relativt begrænsede i den internationale litteratur. Størstedelen af interventionsstudierne i litteraturgennemgangen har haft som formål at øge børns indtag af frugt eller grønt, hvorimod indsatser målrettet andre fødevarer er mere begrænsede. Rapporten lægger vægt på, at de eksisterende studier viser en positiv effekt, særligt i forhold til at øge børns indtag af sunde fødevarer.

De gennemførte indsatser er ofte komplekse, hvilket vil sige, at målrettet børnenes viden om sunde kost- og måltidsvaner, men sideløbende er der også gennemført strukturelle indsatser i form af ændringer i de strukturelle rammer, fx integrering af grøntsager i institutionens menuer. Det fremhæves, at det er vigtigt at kombinere tilagene og sikre inddragelse af forældrene.

Den videnskabelige litteratur over succesfulde indsatser på området involverer mange af de komplekse indsatser samt aktiviteter som højtlesning eller dukkespil. Ifølge forfatteren understreger

dette et stort potentiale for børnehaven som ramme for at fremme små børns mad- og måltidsvaner. Fx fremgår det af et amerikansk studie blandt 4-5-årige, som brugte højtlesning af bøger, der fokuserer på nødvendigheden af varieret kost, fordøjelse og fødevaretyper en positiv effekt på børnenes viden om kost og indtag af grønt sammenlignet med en kontrolgruppe.

Det fremgår dog af sammenfatningen, at litteraturen over succesfulde indsatser er kendetegnet ved at være varierende i styrke, da nogle studier omfatter få børn fordelt på få institutioner. Desuden er disse indsatser kun evalueret i stærke randomiserede, kontrollerede studiedesign i et begrænset omfang. Konkrete, velgennemførte indsatser, som er relevante for danske børnehaver og kommuner, har ikke været tilgængelige.

Design

Rapporten er baseret på en gennemgang af videnskabelige litteratur på området. Litteraturn gennemgangen afgrænses til primært at omfatte randomiserede, kontrollerede studier med direkte målinger af en indsatseffekt på børns og unges mad- og måltidsvaner. Litteraturen er fundet gennem en målrettet og systematisk søgestrategi baseret på forfatternes forudgående kendskab til emnet.

I kapitel seks er der i det omfang, det har været muligt, brugt internationale, systematiske litteraturn gennemgange, metaanalyser og større rapporter samt medtaget nyere og særligt vigtige enkeltstudier. Den systematiske litteratursøgning til kapitlet blev gennemført i januar/februar 2017.

Tofteland, B. (2015). Måltidsfællesskap i barnehagen – Demokratiets vugge?: En studie av samtaler med ansatte på småbarnsavdelinger. Stavanger: Universitetet i Stavanger.

Formål

Denne afhandlings formål er at give et særligt perspektiv på måltidssituationer i dagtilbud (barnehage), som antages at være reguleret af kulturelle såvel som institutionelle regler. Ud fra denne hypotese bør der ikke nødvendigvis være enighed om måltidets format blandt dagtilbudspersonalet. Disse uenigheder bliver i afhandlingen forstået som diskursive kampe om retten til at definere måltidsfællesskabets dimensioner. Den samlede intention med afhandlingen er dermed at undersøge, (1) hvordan måltidsfællesskab konstrueres diskursivt i dagtilbudspersonalets samtaler, og (2) hvordan de heraf følgende vilkår for måltidsdeltagelse kan forstås i et demokratiperspektiv.

Resultat

Afhandlingens resultater præsenteres i tre artikler, som omfatter fire gennemgående aspekter ved måltidsfællesskaberne i de undersøgte dagtilbud. Aspekterne strukturer, identiteter som deltager, relationer og følelser tillægges – på forskellig vis – mening gennem samtalernes diskurser og bidrager derigennem til at skabe måltidsfællesskabets karakter. Derudover fremhæver forskeren begrebet det pluralistiske måltidsfællesskab, hvorigennem de fire ovenstående aspekter tildeles mening i relation til hinanden. Resultaterne fra første artikel indikerer tilstedeværelsen af to overordnede diskurser i dagtilbudspersonalets samtaler om måltidet – en ordensdiskurs og en udforskningsdiskurs. Ordensdiskursens primære funktion er at neutralisere eventuelle trusler mod måltidsfællesskabet, mens udforskningsdiskursen søger at konstruere et rummeligt måltidsfællesskab med plads til forskellige identiteter. I anden artikel viser forskeren, hvordan måltidet kan forstås som noget andet end et ordnet fællesskab. Dette gøres gennem opfattelsen af måltidet som et åbent system på kanten af kaos, hvor deltagerne både optræder som en fælles stemme og som unikke individer. Endelig fokuserer afhandlingens tredje artikel på konstruktionen af identitet som måltidsdeltager. Overordnet viser artiklen, at måltidsfællesskab kan konstrueres af deltagere med både individuelle, kollektive og forskellige kollektive identiteter. Denne slutning udledes på baggrund af

analysen af følgende fem diskurser: en fællesskabsdiskurs, en diskurs om at have det godt, en sårbarhedsdiskurs, en lystdiskurs og en nydelsesdiskurs.

Design

Afhandlingens empiriske grundlag består af syv kvalitative gruppeinterviews med i alt 18 ansatte fordelt på fire småbørnsafdelinger i to dagtilbud. Hvert interview blev udført i umiddelbar forlængelse af et måltid og tog afsæt i en skitse, som informanterne havde fået til opgave at tegne inden interviewet. Skitsen fungerede som en art "kontaktzone", der gav samtalerne et fælles udgangspunkt. Ud fra diskursanalytiske perspektiver identificerer forskeren dominerende diskurser i dagtilbudspersonalets samtaler for derigennem at belyse afhandlingens problemstilling.

Tuset, E.H. (2018). A tasting plate - the aesthetic experience of food in early childhood education and care institutions. I: Haugen, T., Skjerdingsstad, K.I. (red.). Children and Young People, Aesthetics and Special Needs. An Interdisciplinary Approach. (s. 325-360). Oslo: Vidarforlaget.

Formål

Studiet undersøger, om børn og personale har samtaler om maden og deres sansemæssige erfaringer under måltider i udvalgte norske dagtilbud, og i så fald hvilke samtaler der er tale om. Derudover undersøger studiet pædagogstuderendes brug af det pædagogiske redskab "A Tasting Plate" under deres praktikker i de respektive dagtilbud. Formålet med redskabet er dels at understøtte kommunikation om mad mellem børn og pædagogiske personale, dels at understøtte at børn smager på nye og ukendte former for mad. På den baggrund diskuterer studiet, hvordan børns viden, kommunikation og præferencer kan udvikles gennem måltider.

Resultat

Baggrunden for studiet er tidligere forskningsresultater, der viser, at pædagogisk personale spiller en vigtig rolle i forhold til at facilitere børns madvaner og læring om mad bl.a. ved at fungere som gode rollemodeller. Dette indebærer, at de sidder og spiser den samme mad som børnene, at de udtrykker nydelse og har en legende tilgang, hvor de entusiastisk taler om maden med børnene, og opfordrer dem til at smage. Tidligere forskning viser dog, at personalets sensitivitet og stimulering i rutinesituationer såsom under måltider kan være lavere end under eksempelvis leg. Dette er særligt problematisk set i forhold til, at størstedelen af norske børn går i dagtilbud, hvor de spiser to til tre måltider om dagen, som bliver organiseret af personalet.

Studiet viser, at de udvalgte børn havde samtaler eller interaktioner om mad med jævnaldrende i 14% af måltiderne og med personalet i 11% af måltiderne. Børnene observerede de jævnaldrendes eller personalets samtaler eller interaktioner om mad eller sansemæssige erfaringer i 35% af måltiderne. Bortset fra de 1-2-årige indledte børnene oftere interaktioner med jævnaldrende uafhængigt af samtaleemnet, sammenholdt med hvor ofte personalet tog initiativ til at samtale med børnene.

Jo ældre børnene er, desto mere initiativ tog de til at samtale med deres jævnaldrende. Størstedelen af de 2-3-årige interagerede hverken med personalet eller deres jævnaldrende om maden, imens de spiste. De spiste altså i ro under måltiderne, hvilket tidligere forskningsresultater ligeledes kan bekræfte. De treårige børn var den aldersgruppe, der oftest indtog en lyttende position i interaktionerne mellem personalet og jævnaldrende under måltiderne.

Børnene indgik oftere i interaktioner og indtog oftere en lyttende position, når de spiste deres egne madpakker. Forfatteren stiller på den baggrund spørgsmål ved, om madpakker inspirerer børnene til at samtale om maden og deres sanser, når de eksempelvis får blik for, om de har den samme eller forskellig slags mad med på madpakke.

Derudover viser resultaterne, at personalet prioriterede at spise med de 4-5-årige børn, men de fungerede typisk som stille rollemodeller uden at kommunikere med dem. Dette kan forhindre inklusionen af de mere stille og generte børn, da det ifølge forfatteren er vigtigt, at personalet er særligt opmærksomme på aktivt at inddrage dem i kommunikationen. Personalet prioriterede i højere grad blot at sidde med tumlingerne snarere end at spise med dem, men i modsætning til de ældre børn tog de oftere initiativ til samtaler og interaktioner med denne aldersgruppe. Da størstedelen af personalet typisk ikke spiste med tumlingerne og ikke sad sammen med de ældre børn, konkluderer forfatteren, at personalet typisk havde måltidsrutiner, der rettede fokus på måltider som en situation for ernæring og i mindre grad på interaktioner med børnene. Dette er problematisk i lyset af, at måltidsrutiner, hvor personalet spiser sammen med børnene, understøtter et mere udforskende og udviklende miljø.

Forfatteren fremhæver udvalgte narrativer af studerende, der formidler deres erfaringer med at bruge det pædagogiske redskab "A tasting Plate". I narrativerne spiste de studerende den samme mad som børnene og fungerede som gode rollemodeller ved at smage på den samme mad som børnene, og ved at opmuntre børnene til at smage på både limes, løg og appelsiner, der alle var ukendte smage for børnene. De studerende erfarede, at børnene accepterede at spise den ukendte mad, hvis ikke den første gang, så den anden eller tredje gang, som de fik den serveret. Forskning viser, at det er en god strategi at invitere børnene til at smage en del af den mad, de som regel afviser eller ikke kan lide gentagende gang uden at rette fokus på, hvor meget de spiser for at modvirke kræsenhed. Dertil viser forskning, at det er mere effektivt at handle som en entusiastisk rollemodel under måltider end simpel eksponering af forskellig mad med henblik på at fremme deres accept overfor nye typer af mad. Under aktiviteterne omkring redskabet var alle børnenes sanser involveret, når de smagte på og duftede til maden på tallerknerne, da de studerende opfordrede dem til at bruge deres sanser ved at bruge beskrivende ord om madens udseende, dufte, smag og tekstur. På den måde blev børnene en del af samtalerne med de studerende og de jævnaldrende om deres sansemæssige erfaringer. De studerende responderede positivt på børnenes humoristiske initiativer og fokuserede på, hvor børnene havde deres opmærksomhed, hvilket medvirkede til, at de aktivt deltog i kommunikationen af maden, der foregik i en legende tone. Dette var ligeledes en god strategi i lyset af forskningen, der peger på, at en positiv atmosfære skabt af personalets entusiasme modvirker kræsenhed. Endelig fungerede børnene i et af narrativerne som rollemodeller, da børnene først begyndte at spise den ukendte mad efter, at et af børnene afprøvede maden og bekræftede, at smagen var god. Dette fund bekræfter ligeledes forskning, der viser, at børn kan fungere som entusiastiske rollemodeller for hinanden, der kan bidrage til at opmuntre kræsne børn til at prøve ny mad, hvilket indebærer, at personalet skal undgå at placere kræsne børn ved det samme bord. Fælles for størstedelen af børnene, der deltog i "A tasting Plate" var, at de smagte på ukendt mad, fik viden om grøntsager og madlavning, erfaringer med smage og lærte nye ord om mad. Derudover bidrog samtalerne mellem børnene og de voksne til, at børnene fik indsigt i deres egne erfaringer, præferencer og sociale roller i gruppen.

Flere forskere argumenterer for, at et mindre antal børn bør spise sammen i deres egne rum med en voksen for at fremme inklusion af især sensitive og stille børn samt børn med koncentrationsbesvær. Studiet viser dog, at måltiderne typisk foregik i fællesrum, hvor alle børnene var samlet om et bord, hvilket kunne bidrage til, at måltiderne blev for larmende, komplicerede og ubehagelige. Her kan personalets støtte og interaktion ved hjælp af "A Tasting Plate" understøtte børn med specielle behov i forhold til at udvikle strategier til at interagere med jævnaldrende i små grupper. Overordnet peger forfatteren på, at hvis redskabet bruges i et inkluderende miljø har det potentialer til at

støtte både personalets og børnenes kommunikation om mad og få børn til at smage på nye og ukendte former for mad, ligesom det kan understøtte personalets opmærksomhed på børns erfaringer under måltider, hvilket er et behov i lyset af studiets observationer. I den forbindelse er redskabets styrke, at det kan inkorporeres i dagtilbuddenes hverdagsaktiviteter.

Design

Studiet bygger på et sociokulturelt perspektiv på børns læring og udvikling. Det er baseret på observationer, der blev indsamlet i 2015 som en del af 120 pædagogstuderendes praktik i deres første år af uddannelsen. Hver studerende observerede personale og børn under tre måltider i et dagtilbud. Det resulterede i 370 observerede måltider. Fokus var på, hvordan børnene fik deres mad serveret, om personalet spiste med børnene, og om personalet og børnene interagerede om maden og deres sansemæssige erfaringer med maden under måltiderne. I observationerne var de studerendes opmærksomhed både rettet mod børn med og uden særlige behov og personale med og uden uddannelse. Observationerne blev struktureret på baggrund af skemaer med kategorier, der var inspireret af tidligere forskeres observationsdata og resultater omhandlende personalets funktion som gode rollemodeller og i forhold til at fremme kommunikationen om maden under måltider. Observationerne dannede baggrund for en statistisk analyse med blik for mønstre i personalets aktiviteter under måltiderne, når de indledte samtaler eller havde andre former for interaktioner med de udvalgte børn, der blev inddelt i tre aldersgrupper bestående af tumlinger (1-2-årige), børn af blandet alder (1-5-årige) og de ældste børn (3-5-årige).

Under de studerendes praktikforløb i dagtilbud anvendte de det pædagogiske redskab "A Tasting Plate" tre gange med en gruppe børn ud fra et arbejdsrelateret fokus orienteret mod at forbedre den praksis, de var en del af. Redskabet kræver, at den voksne (studerende eller personale) og en lille gruppe børn samles omkring en tallerken med et udvalg af madvarer, der både består af ny og velkendt mad, som blev særligt udvalgt til den respektive børnegruppe. Den studerende skulle opfordre børnene til at benytte deres sanser til at få kendskab til maden på tallerkenen og til at kommunikere om maden og smagene ved at bruge beskrivende ord med henblik på at blive bekendt med maden på tallerkenen. Aktivitet skulle foregå i et rum uden forstyrrelser, hvor den voksne skulle fungere som en rollemodel. De studerende skulle bruge den samme gruppe børn mere end en gang, da deres accept af mad afhænger af sociale faktorer såsom jævnaldrende, og at børnene smager den ukendte mad mere end en gang. De studerende skrev narrativer fra deres erfaringer med redskabet, og det er netop et udvalg af disse narrativer, der danner grundlag for analysen. Narrativerne er udvalgt, fordi de udgør gode eksempler på, hvordan redskabet understøtter kommunikationen om mad og smagen af ukendt mad i dagtilbud.

Appendiks C – Metode

Søgestrategien

I det følgende beskrives søgestrategien i forhold til søgninger, screening og afgrænsning. De identificerede studier er fundet gennem en flerstrengt søgestrategi.

Databasesøgning

Som udgangspunkt har vi søgt i den nordiske database NB-ECEC, der formidler kvalitetsvurderet forskning på dagtilbudsområdet fra skandinaviske lande. Vi har inkluderet 28 studier fra NB-ECEC på baggrund af søgninger på indekseringen 'mad og måltid' samt fritekstsøgninger på 'måltid', 'mad', 'frokost' og 'spise'.

Hånd søgninger

Databasesøgningen blev suppleret af hånd søgninger. Disse blev udført blandt centrale skandinaviske vidensproducenter, herunder sektorforskningscentre, konsulenthuse samt interesseorganisationer på området. Følgende hjemmesider blev gennemgået for relevant litteratur:

- VIVE (Det nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd), DK
- Kunnskapssenter for Utdanning, NO
- NIFU (Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning, NO)
- NOVA (Velfredsforskningsinstituttet), NO
- SKOLFI (Skolforskningsinstituttet), SE
- Skolverket, SE
- Skolporten, SE

Efterfølgende blev der foretaget en form for litteratur-snowballing, der tog udgangspunkt i nordiske publikationer fra litteraturstudiet udarbejdet for Fødevarestyrelsen "Maddannelse, madmod og madglæde. Hvilken betydning har daginstitutioners madkultur og måltidspædagogik?" (Andersen & Holm 2013). Til slut er ekspertgruppen kommet med forslag til publikationer, der set fra deres perspektiv kunne supplere litteraturlisten med relevante bidrag. På baggrund af hånd søgningerne har vi inkluderet 29 studier. Til forskel fra studierne fra databasesøgningen er studierne fundet gennem hånd søgningerne ikke kvalitetsvurderet.

Afgrænsning

Der blev udelukkende søgt efter forskningslitteratur udgivet i skandinaviske lande for at sikre overførbare forhold til danske forhold.

Der blev udelukkende søgt efter studier publiceret i perioden 2008-2018.

Der blev udelukkende søgt efter studier, der omhandler det pædagogiske arbejde med og måltider i dagtilbud for børn i alderen 0-5 år.

Studier, der omhandler kost, ernæring og madsammensætning i en anden kontekst end den pædagogiske blev ikke inddraget.

Studiernes relevans er i første omgang blevet vurderet ud fra deres titel, herefter på abstractet og til sidst på selve indholdet i publikationerne.

Det pædagogiske arbejde med mad og måltider i dagtilbud

© 2019 Danmarks Evalueringsinstitut

Citat med kildeangivelse er tilladt

Publikationen er kun udgivet i elektronisk form på: www.eva.dk

ISBN (www) 978-87-7182-286-1

Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) gør uddannelse og dagtilbud bedre. Vi leverer viden, der bruges på alle niveauer – fra institutioner og skoler til kommuner og ministerier.

**DANMARKS
EVALUERINGSINSTITUT**

T 3555 0101
E eva@eva.dk
H www.eva.dk